OLASZ SZEMLE

STUDI ITALIANI IN UNGHERIA

4

FALUHELYI FERENC, HANKISS JÁNOS, DERCSÉNYI DEZSŐ, KEREKES GYÖRGY, FUTÓ MIHÁLY, PONGRÁCZ ALAJOS TANULMÁNYAI

ISTITUTO ITALIANO DI CULTURA PER L'UNGHERIA
FRANKLIN-TÁRSULAT MAGYAR IRODALMI INTÉZET

1942

creative commons A digitális változat a MEK Egyesület (http://mek.oszk.hu/egyesulet) megbízásából, az ISZT támogatásával készült.

4

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

creative commons A digitális változat a MEK Egyesület (http://mek.oszk.hu/egyesulet) megbízásából, az ISZT támogatásával készült.

PUBBLICAZIONE UFFICIALE DELL'ISTITUTO ITALIANO DI CULTURA PER L'UNGHERIA PRESIEDUTO DALL'ECC. BALBINO GIULIANO, DIRETTO DAL DOTT. ALDO BIZZARRI * SEDE CENTRALE A BUDAPEST * SEZIONI E DELEGAZIONI A DEBRECEN, KASSA, KOLOZSVÁR, PÉCS, SZEGED, GYŐR, MAROSVÁSÁRHELY, NAGYVÁRAD, SZABADKA, ÚJVIDÉK.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

creative commons A digitális változat a MEK Egyesület (http://mek.oszk.hu/egyesulet) megbízásából, az ISZT támogatásával készült.

TÁR

OLASZ SZEMLE

STUDI ITALIANI IN UNGHERIA

Lt 157
1943

TARTALOM

Oldal

FALUHELYI FERENC: *Mit köszönhet a nemzetközi jog Olaszországnak?* 489

HANKISS JÁNOS: *Parini magyar szemmel* 503

DERCSÉNYI DEZSŐ: *Az olasz művészeti politika* 511

KEREKES GYÖRGY: *Jacopo Carove, kassai olasz kereskedő* 525

FUTÓ MIHÁLY: *Olasz-magyar külkereskedelmi kapcsolatok a két világháború között* (II.) 549

PONGRÁCZ ALAJOS: *Három magyar humanista és egy firenzei könyvkereskedő*.. 567

KÖNYVISMERTETÉSEK — Hóman Bálint: Magyar sors, magyar hivatás. Mult és jövő *(R. Mosca)* — Emlékkönyv Gerevich Tibor születésének 60-ik évfordulójára *(G. Baldini)* — Koltay-Kastner Jenő: Az új olasz irodalom főirányai *(R. Pian)* — Gáldi László—Hadrovics László—Kardos Tibor: Magyar-olasz hatás a Balkánon *(R. Mosca)* — Karay Kálmán: Olasz testületi önkormányzati jog *(R. Mosca)* 589

ANTOLÓGIA — Giovanni Pico della Mirandola: «De hominis dignitate» c. műből részletek *Kardos Tibor* fordításában és bevezetésével — Leopardi: «Kopernikus». Párbeszéd az «Operette Morali» c. kötetből *Móritz György* fordításában 597

ÚJ OLASZ TUDOMÁNYOS KÖNYVEK 620

SOMMARIO E RIASSUNTI IN ITALIANO 629

M. [redacted] ÁLLAMI ERZSÉBET NŐIS
Érkezett: 1943
Leltári folyószám: III. 3/1
Csoportbetű és szám:

1942/XX JÚLIUS—AUGUSZTUS

I. Évfolyam *4. Szám*

M. KIR. ÁLLAMI ERZSÉBET NŐISKOLA
Érkezett: VI. 15.

creative commons A digitális változat a MEK Egyesület (http://mek.oszk.hu/egyesulet) megbízásából, az ISZT támogatásával készült.

FŐSZERKESZTŐ
ALDO BIZZARRI

FELELŐS SZERKESZTŐ ÉS KIADÓ
PÁLINKÁS LÁSZLÓ

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

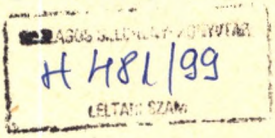

Szerkesztőség : Istituto Italiano di Cultura per l'Ungheria
Budapest, IV., Eskü-út 5. Telefon: 388-128 és 184-403
Kiadóhivatal: Franklin-Társulat Magyar Irodalmi Intézet és Könyvnyomda
Budapest, IV., Egyetem-u. 4. Telefon: 187-947 és 185-618
Évi előfizetés 20 P. Alapító előfizetési díj 100 P. Egyes szám ára 4 P.
Postatakarékpénztári csekkszámla száma: 16,853

Megjelenik kéthavonként 160 oldalas kötetekben

creative commons A digitális változat a MEK Egyesület (http://mek.oszk.hu/egyesulet) megbízásából, az ISZT támogatásával készült.

MIT KÖSZÖNHET A NEMZETKÖZI JOG OLASZORSZÁGNAK?

Amidőn tanulmányomban Olaszországról szólok, természetes, hogy első sorban a *fasiszta Olaszországról* beszélek, amely alig pár évvel a világháború befejezése után már uralomra jutott és amely nélkül az olasz nemzetállamot és az olasz karaktert ma már el sem tudjuk képzelni.

A fasizmus a nemzeti erőknek energikus összefogása. Az államnak új rendje és új belső felépítése. Ennek a rendnek a kiépítéséhez azonban a fasizmusnak nemcsak belső állami biztonságra, hanem államközi biztonságra is mulhatalanul szüksége volt. Ezért kellett a fasizmusnak, mint belső állami jogalakulatnak az államközi jogi gondolkodás kialakítására és kifejlesztésére is elhatározó befolyással lennie.

Kérdés azonban, hogy *időszerű-e* ma egyáltalán *nemzetközi jogról*, annak fejlődéséről elmélkedni?

Amint a fasizmus a belső állami jogrendnek, a nemzetközi jogrend is általában a jogrendnek magasabbrendű életformája.

Már pedig úgy a nemzeti, mint az államok közötti életben nincs út visszafelé. A természet, az ember, a nemzet és a világ csak fejlődhet, fejlődnie kell. És a békés államközi érintkezést és fejlődést biztosítani hivatott államközi jognak is a maihoz hasonló kataklizmák után fejlődnie kell és fejlődni is fog. Így volt ez a régi nagy háborús összeütközések után és így lesz ez most is.

Messze vezetne, ha kutatni akarnók ennek a várható fejlődésnek lehetőségeit. Ez jóslás volna, ami pedig a nemzetközi jogásznak nem

creative commons A digitális változat a MEK Egyesület (http://mek.oszk.hu/egyesulet) megbízásából, az ISZT támogatásával készült.

lehet a feladata. A fejlődés irányának nagy vonalai azonban megállapíthatók.

A világháború hatása alatt kísérlet történt az államok *jogközösségének szorosabb megszervezésére* (Nemzetek Szövetsége), az államközi *igazságszolgáltatás* kifejlesztésére és a mindinkább erősödő szociális gondolat hatása alatt a *nemzetközi munkajog* kialakítására.

A háborút követő időkben a legjelentősebb lépés volt a nemzetközi jog életében a háború kiküszöbölése a nemzetközi jog rendszeréből. Ne értsük a dolgot félre! A *Kellogg-Egyezmény* nem szüntette meg az erőszakot a nemzetközi életben. Mint a belső, úgy az államok közötti életben is mindig voltak, vannak és lesznek erőszakos akciók. Ezek azonban, úgy mint a belső állami életben, az államközi életben sem valók a jog rendszerébe. A Kellogg-egyezmény jelentősége éppen az, hogy igyekezett az államközi jogot is a belső jog magaslatára emelni és annak rendjéből az *önbíráskodás jogát kiküszöbölni.*

A világháborút követő időkben azonban hiányzott az államközi életben a Kellogg-egyezmény ily irányú érvényesítésének feltétele. Ahhoz ugyanis, hogy az államközi jogrendszerből ki tudjuk küszöbölni az önbíráskodás jogát, szükséges, hogy abból előbb kiküszöböljük az önbíráskodásnak a szükségét is. Ennek viszont alapfeltétele az, hogy ez az egész államközi jogrendszer ne az egyes hatalmak, vagy hatalmi csoportok egyoldalú érdekeinek tükörképe, hanem az *államközi igazság* kifejezője legyen.

A mai világháborút is a nemzetközi jognak ez a hiányossága okozta!

Ha tehát lesz, aminthogy kell, hogy legyen a nemzetközi jog terén fejlődés a mai háború után, úgy ennek iránya csak az *igazság* eszméjével telített, azon nyugvó nemzetközi jogrend felé mutathat.

A fasizmus jelentősége ezen a téren éppen az, hogy az államközi jogalkotásban az *igazság eszméjét kívánja uralomra juttatni* és így a maga törekvéseiben a nemzetközi jog jövő fejlődésének útjait egyengeti.

A fasizmusnak hatását az államközi jogra két főirányban lehet megfigyelés tárgyává tenni:

a) az általános, egyetemes nemzetközi jog alapelveire vonatkozással és

b) az államközi jogrend regionális részeinek kialakítása tekintetében.

Az első csoportban (általános államközi jog) a fasizmus hatása ismét két irányban figyelhető meg.

A világháború befejezése után az egész államközi jogrendszer a Nemzetek Szövetségének felállítása következtében látszólag új alapot nyert. Fokozatosan azonban ennek az intézménynek a jelentősége ve-

creative commons A digitális változat a MEK Egyesület (http://mek.oszk.hu/egyesulet) megbízásából, az ISZT támogatásával készült.

szendőbe ment és új irányzat lépett fel, amelynek célja volt a Nemzetek Szövetségével párhuzamosan, vagy még inkább azon kívül, sőt azzal szemben az államközi jogviszonyokat átalakítani.

Ehhez képest a fasizmusnak az egyetemes államközi jogra való hatása is megfigyelés tárgyává tehető:

a) a Nemzetek Szövetségének keretén belül és

b) a Nemzetek Szövetségén kívül.

*

Közvetlenül a világháborút befejező fegyverszüneti szerződés megkötése után az akkori olasz kormány közzétett egy javaslatot a Nemzetek Szövetségének a megalakítására. Ez a javaslat a híres olasz nemzetközi jogásznak, Anzilottinak és Cavaglierinak elgondolása alapján készült. Ők az államok olyan társaságának megalapítására törekedtek, amely hivatva és képes is lenne az államok közötti béke biztosítására.

Felcsillámlik azonfelül már az akkori olasz hivatalos elgondolásban egy tökéletesebb, magasabb államközi életeszme is. Az olasz delegátus, Orlando, a békekonferencián hangsúlyozta, hogy a Nemzetek Szövetségének legjelentősebb feladata, hogy az államok szuverénitásának eddig egyeduralkodó elvét az államközi életben alárendelje egy magasabb államközi életelvnek: *a közösség érdekeit* szolgáló állami önkorlátozás elvének.

A fasizmus a Nemzetek Szövetsége felépítésének kérdésében két konstruktív gondolatot igyekezett uralomra juttatni. Ezek:

a) hogy a Nemzetek Szövetsége csak mint egyenlő ivású hatalmak kapcsolata lehet eredményes és

b) hogy a Nemzetek Szövetségének számolnia kell az államok tényleges hatalmi különbözőségével és a nagyhatalmak részére a jogi életben is biztosítania kell az őket eddig tényleg megillető túlsúlyt és irányító képességet.

a) Az első tekintetben a fasizmus az általános államközi jog elismert tételét vallja magáénak. Ez a tétel abban áll, hogy csak *egyenlő politikai kultúrszinten* álló államok között alakulhat ki és épülhet fel termékeny és állandó államközi kapcsolat.

Ezért foglalt el az olasz kormány elutasító álláspontot Szovjet-Oroszországnak a Nemzetek Szövetségébe való felvételének kérdésénél és ugyanez az álláspontja világlott ki a fasiszta Olaszországnak az abesszín kérdésben is.

Igaz, hogy 1923-ban Olaszország nem ellenezte Abesszíniának a Nemzetek Szövetségébe való felvételét. Akkor azonban még megvolt a

creative commons A digitális változat a MEK Egyesület (http://mek.oszk.hu/egyesulet) megbízásából, az ISZT támogatásával készült.

remény és lehetőség arra, hogy Abesszinia is magáévá fogja tenni a Nemzetek Szövetségébe tömörült többi államok kultúrális életszabályait. Minthogy azonban ez a remény nem valósult meg, 1935-ben, amikor az abesszin konfliktus a Nemzetek Szövetségének Tanácsa előtt tárgyalásra került, Olaszország a legerélyesebben foglalt állást az ellen, hogy őt ugyanazzal a mértékkel mérjék, mint azt az Abesszíniát, amelyben még fennáll a rabszolgaság, amelynek nincs meg a benső egysége és konszolidációja és amely az államközi megállapodásokat nem tiszteli.

b) Az államok közötti egyenlő jogúság kérdésében a Nemzetek Szövetsége kezdettől fogva negatív álláspontot foglalt el. Ez a negatív álláspont megnyilatkozott a Nemzetek Szövetségének szervezetében, amely a nagyhatalmakat «főhatalmakká» (puissances principales) lépteti elő és a Nemzetek Szövetségének Tanácsában részükre különleges jogosultságot, állandó tanácstagságot biztosít. Megnyilatkozott ez a negatív álláspont a győző és legyőzött hatalmak jogai közötti különbség megállapításában, a két csoportba tartozó államok szövetségi tagságának különböző feltételeiben. És megnyilatkozott ez a negatív álláspont abban is, hogy a Nemzetek Szövetségének égisze alatt álló új államközi rendben jogilag kirívó különbség áll fenn azon államok, amelyek kisebbségeik jogállásának megállapítása tekintetében a Nemzetek Szövetségének államközi jogilag biztosított ellenőrzése alatt állanak, és azon államok között, melyek e tekintetben államközi ellenőrzés alatt nem állanak.

Ezekben a rendelkezésekben már felcsillámlott az államközi jog új fejlődési irányának alapgondolata, az a felfogás, amely a különböző hatalmi fokon álló államok teljes jogi egyenlősítését lehetetlennek és az államközi egyenlőjogúságot ennélfogva az ú. n. államközi alapjogok sorából kitörlendőnek látja.

A hiba azonban az, hogy a Nemzetek Szövetsége teremtette új rendben az egyenlőtlenségnek a jogi megalapozása nem a nemzetközi jognak kialakulóban lévő új alapelvén az államközi igazságon, hanem a régi államközi jog elavult életelvén, az egyes államok rideg önérdekén épült fel. A fasizmus ellenben az egyenlőtlenségnek ezt az előre törő gondolatát az államközi igazság érdekében kívánta megerősíteni és következetesen érvényre juttatni.

Az államközi igazságosság érdekében törekedett a fasiszta kormány a Nemzetek Szövetségének keretében, az egyhangúság régi államközi jogi követelményének elejtésével, a *nagyhatalmaknak túlsúlyát* még jobban kidomborítani és ezt a túlsúlyt nemcsak a Nemzetek Szövetségének szervezetében, hanem a döntőjelentőségű államközi elhatározások megteremtésénél is jogilag biztosítani. Erre vonatkozó szándékát a

creative commons A digitális változat a MEK Egyesület (http://mek.oszk.hu/egyesulet) megbízásából, az ISZT támogatásával készült.

fasiszta kormány legelőször 1933 július havában a *négyhatalmi egyezmény* megkötése alkalmával juttatta kifejezésre.

Az eredeti szöveg szerint a négy nagyhatalomnak, amelyek között most már Németország is helyet foglalt, európai directorium szerepe jutott volna. A végleges szöveg szerint azonban a hatalmak csupán arra kötelezik magukat, hogy az őket közvetlenül érdeklő kérdésekben egyértelműen járnak el. Hiba az is, hogy a négyhatalmi egyezmény konstrukciója az olasz kormány intenciójától eltérően csak lazán függ össze a Nemzetek Szövetségének alkotmányával és így azt a fasizmus szándékának megfelelően átalakítani még nem volt képes.

Ezért készített a fasiszta kormány 1933 novemberében egy reformjavaslatot a Nemzetek Szövetségének átalakítása érdekében. Ebben a reformjavaslatban az olasz kormány szervesen kívánta biztosítani a Nemzetek Szövetségébe tömörült nagyhatalmaknak irányító és elhatározó szerepét.

Legfőbb követelménye ennek a reformjavaslatnak a szövetségi Közgyűlés jelentőségének hátraszorítása. A nagyhatalmak döntő túlsúlyának biztosítása végett pedig a Tanácsnak két alakját kívánta megteremteni: egy Nagy-Tanácsot és egy Kis-Tanácsot. A Nagy-Tanács egyesítette volna magában a Tanácsban eddig is képviselt tagokat, még a Kis-Tanács csak a nagyhatalmakat foglalta volna magába.

Ismeretes, hogy más téren viszont a fasiszta állam az egyenjogúságra, elsősorban a fasiszta államnak a többi antant főhatalmakkal való egyenlőjogúságának elismerésére törekedett.

Kérdés tehát az, hogy a fasiszta kormánynak előbb említett törekvése a nagyhatalmak jogi elsőbbségének elismerésére összefér-e az olasz állam más téren megnyilatkozott igyekezetével a maga egyenjogúságának elismertetésére, és összeegyeztethető-e az olasz állam törekvése a nagyhatalmak különállásának jogi biztosítására az államközi jog eddig elismert egyik alaptételével, az államok egyenlőjogúságának az elvével?

A maga egyenjogúságának elismertetésére való törekvés kétségtelenül nem áll ellentétben az olasz kormány igyekezetével a nagyhatalmak különállásának és jogi túlsúlyának biztosítására. Hiszen az olasz kormány mindössze csak azt kívánta Angliával és Franciaországgal szemben, hogy őt, mint nagyhatalmat is ugyanazok a jogok illessék meg, amelyeket az előbb említett két szövetséges hatalom magának biztosítani képes volt.

A régi klasszikus nemzetközi jog egyenjogúsági tételével az olasz fasizmus felfogása kétségen kívül nehezen egyeztethető össze. Ha azonban az olasz kormány említett törekvéseit figyelmesebben igyekszünk

creative commons A digitális változat a MEK Egyesület (http://mek.oszk.hu/egyesulet) megbízásából, az ISZT támogatásával készült.

megvizsgálni, úgy nyilvánvalóvá kell, hogy váljék, hogy az olasz törekvés a nagyhatalmak jogi túlsúlyának biztosítására korántsem áll oly merev ellentétben a klasszikus nemzetközi jog egyenjogúsági tételével, mint ahogy azt első pillanatra gondolni lehetne. Itt mindössze csak *az eddigi egyenlőségi elvnek új és a mai korszellemnek megfelelő felfogásáról* van szó.

Ez az új tisztult felfogás lehetetlennek látja, hogy az államközi koncertben egy angol, olasz vagy német birodalom ugyanolyan jogokkal felruházottnak tekintessék, mint egy csupán történelmi különállásának hagyományaiból élő európai törpeállam : Monaco vagy Andorra. Ez az új felfogás arra törekszik, hogy az egyenlőjogúság ne jelentse az egyenlőtlenek egyenlő érvényesülését, hanem, hogy *az egyenlőjogúság* reálpolitikai értelemben az *egyenlően alakult és egyenlő súlyú államoknak egyenlőjogúságát* fejezze ki. Ennek az egyenlőjogúságnak elve tehát : *az egyenlőket egyenlő, a nem egyenlőket pedig nem egyenlő elbánásban kell részesíteni.*

Az egyenlők egyenjogúsítása értelmében különben a fasiszta kormányzat a Nemzetek Szövetségének keretén kívül is küzdött. Különösen igyekezett ezt az egyenlőjogúsítást keresztülvinni a háborús *jóvátételek*, a *gyarmatelosztás* és a *leszerelés* kérdésében.

Az Egyességokmány rendelkezései szerint a Nemzetek Szövetségének legfőbb célja lett volna a világbéke biztosítása. Ennek azonban hiányzott a tárgyi alapfeltétele, az államközi jogrendben az igazság érvényesülésének lehetősége. Ezért kellett a Nemzetek Szövetségének keretében a béke biztosításának a békediktátumok teremtette állapotok megkövesítésére való törekvéssel egyenlővé válnia.

Ennek a törekvésnek azonban az elnyomott nemzeti energiák előretörése következtében előbb-utóbb szükségképpen meg kellett hiúsulnia. A fejlődést visszaszorítani, az életet merev szerződési formákkal megölni nem lehet, hanem ez az élet és ez a fejlődés szükségszerűen előbb-utóbb széttöri az őt korlátozó mesterséges kereteket.

Jóhiszemű gondolkodók előbb úgy látták, hogy a Nemzetek Szövetségének alkotmánya maga is gondoskodott, habár elég szűkmarkúan a netán feltörekvő elnyomott életenergiák érvényesülésének lehetőségeiről. Ezek a jóhiszemű gondolkodók az *Egyességokmány 19. cikkét* látták annak a kicsi biztosító szelepnek, melynek rendeltetése lett volna a nemzetek felgyülemlő életenergiáinak utat és tért engedni.

Jól emlékszem arra, hogy a mi nagy Apponyi Albertünk 1926-ban, amikor a Magyar Külügyi Társaságban a locarnói szerződésekről tartottam előadást, az ezt követő vita során hangoztatta, hogy Magyarország nem írhatta volna alá a trianoni békediktátumot, ha a Nemzetek

creative commons A digitális változat a MEK Egyesület (http://mek.oszk.hu/egyesulet) megbízásából, az ISZT támogatásával készült.

Szövetségének Egyességokmányából hiányzott volna a revízió lehetőségét biztosító 19. cikk!

A győztes nagyhatalmak között a fasiszta kormány volt az első, amely ugyanilyen határozottsággal hangsúlyozta a *revízió* lehetőségének szükségességét a Nemzetek Szövetsége gondolatának diadalra juttatása érdekében. És a győztes nagyhatalmak vezető államférfiai közül Mussolini volt az, aki kimondotta, hogy ha a Nemzetek Szövetségének egy bizonyos időn belül nem lesz meg a bátorsága a revízió problémáját azzal az elővigyázatossággal, amelyet a kérdés nehézsége megkíván, tárgyalás alá venni, úgy sorsa meg van pecsételve, még akkor is, ha közben az a hatalmas palota, amelyet a genfi tó partján állítanak fel, az utolsó kőig elkészül. (Mussolini cikkéből a Pester Lloyd 1933 április 11-én megjelent reggeli számában). Amit Mussolini megjósolt, az szóról-szóra bekövetkezett.

A fasizmus különben már uralomrajutása előtt 1919-től, azaz megmozdulásának első pillanatától kezdve küzdött a revízióért. A «Fasci di Combattimento», a harcos fasciók működésük megindulásától kezdve a fasiszta külpolitika alapkövetelményévé tették a legyőzött nemzetek hez való közeledést és a békeszerződések revízióját. És 1921-ben a Duce már rámutatott arra a dilemmára, amellyel Európának szükségképpen szembe kellett néznie: «vagy a szerződések felülvizsgálása, vagy újabb háború». 1928-ban pedig Mussolini már az olasz szenátusban fejtette ki álláspontját a békeszerződésekkel és azok revíziójával szemben: «Már előzetes alkalmakkor is megmondottam — úgymond — hogy a békeszerződések nem lehetnek örökéletűek. Legelőször megmondottam ezt, mint képviselő a Kamarában és megismételtem, mint kormányfő beszédeimben és az interjúk alkalmával... Nem doktrínákról van itt szó, hanem egyszerű történeti ténynek a felismeréséről». És tovább: «Minthogy a világ forog, egy szerződés sem volt soha örökéletű, ahogy nemzetek is keletkeznek, fejlődnek, elbuknak és gyakran elpusztulnak. Ha egy szerződésnek örökéletűnek kellene lennie, akkor ez azt jelentené, hogy egy bizonyos időpontban az emberiség, mintegy természetfölötti csoda következtében megkövesedett, illetve más szavakkal elpusztult». Amikor a fasiszta Nagytanács 1932 április 8-án először igyekezett megállapítani külpolitikájának irányát, legott szintén állást foglalt a békeszerződések revíziója mellett a Nemzetek Szövetségének a keretében. Hangsúlyozta, hogy ezek a békeszerződések nyugtalanságra adnak okot és ennek következtében új háborúnak csiráit rejtik magukban.

A négyhatalmi szerződést is azért igyekezett Mussolini megkötni (1933 március 18), hogy annak révén első sorban a Páris-környéki szerződések felülvizsgálásának lehetőségét biztosítsa.

creative commons A digitális változat a MEK Egyesület (http://mek.oszk.hu/egyesulet) megbízásából, az ISZT támogatásával készült.

A fasizmus műve volt 1938-ban a müncheni megegyezés. «Amikor az egész emberiség szinte egyik percről a másikra már várta az első ágyúlövés eldördülését, a Ducénak sikerült Európát megállítani a háborús szakadék szélén». (Ciano római beszéde 1939 december 16). És a fasizmusnak az államközi igazság érdekében folytatott energikus reviziós politikája teremtette meg a két belvederi ítéletet is.

Mussolini, illetve a fasizmus azonban nemcsak a területi kérdésben, hanem a jóvátételek, a gyarmatok eloszlása és a leszerelés kérdésében is az államközi igazság gondolatának érvényrejuttatása és ezért a revízió mellett foglalt állást.

A *jóvátételek* tartották fenn a háború utáni államközi jogban legtovább és legnagyobb mértékben a győző és a legyőzött államok között az egyenlőtlenséget és akadályozták a legyőzött államok szabad mozgását és gazdasági fellendülését. «Tíz évi gyűlölködéstől és rombolástól lehetett volna megkímélni Európát — úgymond Ciano olasz külügyminiszter a Fasciók és Testületek Házában 1939 december 16-án tartott beszédében — ha idejében alkalmazzák a totális megoldást: egy spongyavonással eltörölni a jóvátételeket».

A fasiszta Nagytanács már 1932 április 8-án hozott határozatában külpolitikájának egyik alappillérévé nyilvánította a jóvátételek és szövetségközi hadiadósságok problémájának megoldását. És a fasiszta kormányzat ezután is minden alkalommal kifejezésre juttatta ezt az álláspontját, amikor arról volt szó, mikép kellene a háború után létrejött egyéb gazdasági korlátozásokat is megszüntetni és a háború következtében kedvezőtlen körülmények közé jutott államokat a gazdasági gyógyuláshoz segíteni.

A *gyarmatok* elosztása kérdésében is a fasiszta kormány az egyenlő hatalmak egyenlő elbírálására törekedett és a gyarmatoknak az egyenlő hatalmak közötti egyenlő elosztását követelte.

A világháború utáni gyarmatelosztás idején a győztes nagyhatalmak Olaszországot az osztozkodásnál kisemmizték. Ezért mondta annakidején Mussolini (Pester Lloyd, 1934 júl. 29), hogy a világháborút befejező békeszerződések következtében Európa hatalmai három csoportra oszthatók: az egyik azok csoportja, akik a békéből hasznot húztak, a másik a legyőzötteké, a harmadik csoportba pedig azok a hatalmak tartoznak, amelyek, miként Olaszország is, a győzők közé tartoznak ugyan, de mégis revizionisták.

A legyőzött központi hatalmaknak gyarmatait és Törökország egyes területeit az antant-hatalmak «gyarmati mandátumok» formájában a győztes hatalmak «igazgatására» bízták. Ebből az «igazgatásból» Olasz-

creative commons A digitális változat a MEK Egyesület (http://mek.oszk.hu/egyesulet) megbízásából, az ISZT támogatásával készült.

ország szinte teljesen kimaradt, holott régebbi szerződések egyes területeket Olaszország érdekkörébe tartozóknak ismertek el. Elsősorban Olaszországnak ebben a kisemmizésében leli magyarázatát az abesszín háború és ez kényszerítette Olaszországot arra is, hogy belépjen a mai háborúba.

A *leszerelés* kérdésében a fasiszta Olaszország álláspontja legelőször és a legjellemzőbben 1932 december havában az öthatalmi tanácskozások alkalmával jutott kifejezésre. Ezen tanácskozások alkalmával Olaszország odatörekedett, hogy Nagybritannia, Franciaország és Olaszország a Német Birodalomnak és a többi szerződésileg már lefegyverzett államoknak egyenjogúságát a leszerelés, illetve a fegyverkezés kérdésében minden fenntartás nélkül elismerje.

1933-ban, a négyhatalmi egyezmény kezdeményezésével egyidejűleg, pedig a Duce leszerelési tervezetet is terjesztett elő. Ez a tervezet a felfegyverzett nemzetek fegyverkezési «status quo»-jának fenntartását és a lefegyverzett nemzetek újrafegyverkezését a Németország által minimálisaknak megjelölt keretek között kívánta biztosítani.

Ezt követően 1934 január 31-én a fasiszta kormány a leszerelés kérdésében a Stefani-ügynökség útján egy kommünikét tett közzé. Ez a kommüniké az európai feszültség megszüntetésének elengedhetetlen feltételeként tekinti a fegyverkezési egyenjogúság problémájának megoldását, és egy józan és kielégítő leszerelési egyezmény megkötésének lehetőségét is ennek az egyenjogúságnak a biztosításában látja. A kommüniké egyben rámutatott arra a veszélyre is, amely az egész államközi jogrendszert abban az esetben fenyegeti, ha az egyenjogúság elvén felépülő ilyen leszerelési egyezménynek a létrejötte meghiúsulna. Rámutat a kommüniké arra, hogy amennyiben ezen az alapon megegyezés nem jöhetne létre, az a veszély fenyeget, hogy a fegyverkezési egyenjogúság egyezményen kívül fog tényleg megvalósulni. Végül pedig a kommüniké nyíltan beismeri, hogy a közvélemény szerint a legfontosabb és leggyakorlatibb kérdés már nem az, hogy Németország újra felfegyverkezését megakadályozzák, hanem hogy megakadályozzák azt, hogy ez az újra felfegyverkezés minden ellenőrzés és szabályozás nélkül következzék be.

A leszerelés kérdésében elfoglalt álláspontjával teljesen egyenlő volt Olaszország felfogása a flotta-kérdésben, amelyben a Duce kormánya ismételten kifejezésre juttatta, hogy Olaszország a Földközi-tengeren Franciaországgal szemben teljes flotta-paritást igényel.

Amit Olaszország a Nemzetek Szövetségétől várni szeretett volna, elmaradt. A tegnap rendszereinek a zsákmányhoz ragaszkodása erősebbnek bizonyult. Bekövetkezett megint az, ami annyiszor már megismétlődött a történelemben : a mult rendszere megmerevedik, görcsösen ragasz-

creative commons A digitális változat a MEK Egyesület (http://mek.oszk.hu/egyesulet) megbízásából, az ISZT támogatásával készült.

kodik a kezéből kicsúszni készülő hatalomhoz és megvárja, amíg a történelem elhalad felette.

A Nemzetek Szövetsége is megmerevedett. Az átalakulás egyetlen kis szelepe végkép eldugult, és így csak természetes, hogy Olaszország az abesszín háborúban vele szemben alkalmazott, de hatálytalanoknak bizonyult szankciók hatása alatt rövid pár héttel a hármas antikominternszerződés aláírása után (1937 szept.) ünnepélyesen bejelentette, hogy kilép a Nemzetek Szövetségéből és megszakít Genffel minden kapcsolatot.

*

A *Nemzetek Szövetségének keretén kívül* az általános államközi jogra vonatkozóan érdeklődésre tarthat számot

a) a fasizmus felfogása a szövetségi politika és szövetségi jog tekintetében és

b) állásfoglalása a háborúval szemben.

a) A fasizmus kezdettől fogva felismerte a Nemzetek Szövetsége és a *külön szövetségi* (entente) *rendszerek* közötti kiegyenlíthetetlen ellentétet. Ez az ellentét csakugyan elkerülhetetlenül mindenkinek szemébe ötlik, aki csak némileg is belemerül egy általános államközi szövetség természetének tanulmányozásába.

Vagy életképes az ilyen általános szervezet és akkor az összes tagok problémáit meg kell tudnia oldani, — a részszövetségek, «klikk»-vállalkozások ez esetben keretén belül nem tűrhetők, — vagy pedig céltalan az egész általános összefogás és akkor vissza kell térnie az államközi politikának újból a szembenálló szövetségi rendszerekre és a westfáliai béke egyensúly-politikájára.

Épp azért Olaszország, amíg a Nemzetek Szövetségének tevékeny tagja volt, a szembenálló szövetségek politikája ellen foglalt állást és a maga külön törekvéseinek szolgálatában is kerülni igyekezett a szövetségek (alliance) kényszerformáit.

Ezenknek a külön céloknak elérésére a Duna-medence keretén belül Olaszország a *dunai államok együttműködésének* lehetőségét kényszerkötelékek nélkül kívánta megteremteni, még pedig kétoldalú konzultatív jegyzőkönyvek formájában. Ezeket az elveket kívánta megvalósítani Olaszország a közte, valamint Ausztria és Magyarország között 1934-ben létrejött *római egyezményben.*

A római egyezmény nem teremtett lényeges jogi kényszerformákat. Nem volt benne szó kötelezettségek átvételéről. A külső forma *konzultatív jegyzőkönyv,* amely a részes három kormányt csak arra kötelezte, hogy minden olyan fontos kérdésben, amely államaikat közösen érdekli, egy-

creative commons A digitális változat a MEK Egyesület (http://mek.oszk.hu/egyesulet) megbízásából, az ISZT támogatásával készült.

mással érintkezésbe lépjenek. A konzultatív jegyzőkönyv mintegy egybefoglalta a Rómában tárgyaló két-két állam, Magyarország és Olaszország, Magyarország és Ausztria és Olaszország és Ausztria között előbb létrejött egyezményeket. A konzultatív jegyzőkönyv eszköz kívánt lenni a három állam politikájának összhangba hozására, minden egyes résztvevő függetlenségének teljes elismerése mellett és ennek a függetlenségnek az alapján.

Amellett az 1934. évi római egyezménybe foglalt ez a konzultatív jegyzőkönyv nem létesített zárt együttműködést a szerződő hatalmak között.

Az angol kormány hivatalos szócsöve a római egyezményt clubnak nevezte, melynek tagjai fenntartották maguknak a jogot, hogy újabb clubtagoknak felvételét megakadályozzák. Ezzel szemben azonban megállapítható, hogy ennek a jegyzőkönyvnek *nem volt kizárólagos jellege.* A politikai jegyzőkönyv ugyanis többek között így szólt : «. . . minden egyes állam önállóságának és jogainak tiszteletbentartása mellett, attól a törekvéstől vezettetve, hogy a békét megóvják és Európa igazi újjáépítéséhez hozzájáruljanak, továbbá abban a meggyőződésben, hogy a három kormánynak kérdéses együttműködése *más államokkal való szélesebbkörű együttműködésnek tárgyi alapfeltételeit is megteremtheti,* kötelezik magukat . . .»

Ebből kitűnik, hogy a római egyezmény korántsem létesített zárt együttműködést, hanem annak ajtaját nyitva hagyták.

A római egyezmény karaktere tehát kettős :

1.) az együtthaladás lehetővé tétele szövetségi kényszerforma nélkül és

2.) nem zárt, hanem nyílt csoportosulás.

Ugyanezen elgondolás alapján állott azon konzultatív egyezmény terve, amelyet 1935. januárjában Olaszország és Franciaország propagált. Ennek résztvevői lettek volna a kezdeményezőkön kívül Németország, Magyarország, Csehszlovákia, Jugoszlávia, Lengyelország és Románia. És ugyancsak konzultatív egyezmény megkötésére törekedett az 1935 július havában Olaszország kezdeményezésére megszületett új Duna-egyezmény terve is.

Erről az útról Olaszország csak akkor tért le, amikor kénytelen volt a Nemzetek Szövetségének rendszerével végképpen szakítani. Csak ezután jött létre 1939 május 22-én Olaszország és Németország azonos akaratának kikristályosítására és a két állam bekerítése ellen egységes kiállásként a *német-olasz szövetségi szerződés.* Ez a szerződés is azonban a segélynyujtás mellett éppúgy *tanácskozási és megegyezési kötelezettséget* ír elő, mint az 1934. évi római jegyzőkönyv.

creative commons A digitális változat a MEK Egyesület (http://mek.oszk.hu/egyesulet) megbízásából, az ISZT támogatásával készült.

De hasonlít erre a jegyzőkönyvre az 1940 szeptember 24-én Berlinben aláírt *német-olasz-japán háromhatalmi egyezmény* is. Ebben a háromhatalmi egyezményben a szerződő felek elhatározták, hogy Nagy-Kelet-Ázsia területére és az európai vidékekre vonatkozólag törekvéseikben egymás mellé állnak és együtt működnek. Amellett a három kormány kifejezte azt a kívánságát, hogy *az együttműködést kiterjessze a világ más részein is* olyan népekre, amelyek hajlandók törekvéseiknek hozzájuk hasonló irányt szabni, «hogy ezáltal megvalósulhassanak a világbékére mint végcélra irányuló fáradozásaik».

Ez az «alliance» tehát szintén *nyílt* csoportosulás és így mintegy utat mutat egy újabb és a nemzetközi igazság elvi alapján álló *általános szövetség felé.*

b) Olaszország 1928-ban résztvett ugyan a *Kellogg-Egyezmény* aláírásában, kezdettől fogva tisztában volt azonban azzal, hogy a Kellogg-Egyezmény-szándékolta béke csak a háború utáni európai politika és a Nemzetek Szövetsége rendszerének gyökeres megváltozása esetén volna lehetséges. Ezért jelentette ki Mussolini már 1934 augusztus 24-én a következőket: «Európában senkisem kívánja a háborút. De a háború gondolata a levegőben van és minden pillanatban valósággá válhat. Ez azt jelenti, hogy Olaszországnak a háborúra fel kell készülve lennie, és katonai, sőt militarisztikus nemzetté kell válnia. Nemzetpolitikai, gazdasági és szellemi életének katonai szükségszerűségeken kell nyugodnia, mert a háború a legfőbb népbíróság és a konferenciák és jegyzőkönyvek minden jóakarata mellett is a népek sorsától elválaszthatatlan». Ugyanekkor írta a Gazzetta del Popolo: «Olaszország békeszerető, de nem pacifista állam!»

Ennek a felfogásának konzekvenciáit Olaszország magára nézve levonta az abesszín háborúban, ezt követően pedig jogi szempontból rendkívül fontos lépésre szánta el magát.

1938 július 8-án a fasiszta Olaszország közzétette *a háborúra és a semlegességre vonatkozó törvényeit.*

Ezek a törvények nem egyszerű recepciói a hágai hadijognak, hanem a modern kor igényeinek és technikai felkészültségének megfelelő reformált formában kodifikálják a hadijognak azokat a kialakult elveit, amelyeket Olaszország magára nézve kötelezőknek ismer. Ezekben tehát mintegy összefoglalva láthatjuk a nemzetközi hadijog írott és szokásjogi alapon érvényben lévő szabályait.

Külön jelentősége ennek az olasz hadiszabályzatnak az, hogy külön fejezetben kollektíven foglalkozik a légiháború szabályaival, amelyek eddig államközileg még sehol sem lettek kodifikálva.

creative commons A digitális változat a MEK Egyesület (http://mek.oszk.hu/egyesulet) megbízásából, az ISZT támogatásával készült.

Ezzel tehát az olasz törvényhozás mintegy kijelölte az útját a *légi hadijog* államközi szabályozásának.

A légi hadijog szabályainak különálló összefoglalása rendszertanilag is nagyjelentőségű. Az eddigi államközi hadijog csak szárazföldi és tengeri háborút ismert. A légi háborút a háború két nemének függvényéül fogta fel és a szerint szabályozta, amint a légi hadicselekmények a szárazföld vagy a nyílt tenger fölött folytak le. Az olasz szabályozás most kijelöli a légi hadicselekmények helyét az államközi hadijogban és elvi jelentőséggel leköti magát azon kialakult tudományos felfogás mellett, mely a légi hadicselekményeknek egészen különvált szabályozását kívánja.

A hadijognak olasz szabályozása azonban más szempontból is elvi jelentőségű: rámutat a Kellogg-Egyezmény hatályosságának a jelen politikai állapotok melletti kilátástalanságára és ennek következtében az államközi hadijog modernizálásának szükségességére. Az államközi hadijognak utolsó kodifikálása 1907-ben kelt a második hágai békekonferencián. Több, mint 30 év után az olasz törvény az első komoly kísérlet egy új életképes államközi hadijog kialakítására.

*

Regionális szempontból legjelentősebb tette a fasiszta olasz államnak a 60 éves *római kérdés* végleges, kielégítő és megint az igazság elvi alapjait visszatükröző rendezése.

A római pápa helyzetének az 1871. évi garancia-törvénnyel bekövetkezett rendezését a katolikus világ és annak feje sohasem fogadták el. A katolikus Olaszország ezért kénytelen volt ennek a nehéz problémának a megoldásával előbb-utóbb szembenézni.

A Vatikán és Olaszország között a kiengesztelődés szelleme azonban csak akkor erősödhetett meg, amikor 1922 októberében a fasiszta államszervezet jutott uralomra. A fasiszta kormány legott uralomra jutása után jóakaratú egyházi politikát tanusított. Erre mutatott az iskolákban és törvényszéki tárgyalótermekben a feszületek visszaállítása, a papok javadalmazásának emelése, a papnöveldei növendékeknek a katonai szolgálat alól való mentesítése és a hadseregben a lelkészi tevékenység bevezetése.

Ez a politika tette lehetővé, hogy 1929-ben az 1871. évi hódítás félretételével létrejöhessen a lateráni egyezmény, amelynek államközi jogi jelentősége nemcsak abban van, hogy egy új európai «enkláv»-államot létesített, de abban is, hogy a béke művét az *állandó semlegesség* egy új típusának megteremtésével is megerősítette.

A digitális változat a MEK Egyesület (http://mek.oszk.hu/egyesulet) megbízásából, az ISZT támogatásával készült.

A *lateráni szerződés* szerint a Szentszék kötelezettséget vállalt arra, hogy az államok közötti viszályoktól távol fogja magát tartani. Ebből a kötelezettségből a szerződés 24. cikkének 2. bekezdése a Vatikán állam semlegességének és sérthetetlenségének következményét vonja le : «Ennek következtében a Vatikán állam mindenkor és minden esetben semleges és sérthetetlen területnek fog tekintetni».

Ellentétben Svájc semlegességével, a Vatikán állam semlegességét idegen hatalmak nem garantálták. A Szentszék csupán Olaszországgal szemben kötelezte magát semlegességi politika folytatására, Olaszország viszont elismerte a Vatikán állam semlegességét és kijelentette, hogy ezt a semlegességet tiszteletben fogja tartani.

A lateráni szerződésben tehát a fasiszta állam megint olyan államközi nyugalmi állapotnak megteremtésére törekedett, amely számol az érdekelt felek jogi aspirációival, anélkül, hogy azokat államközi cselekvéseikben döntően befolyásolni törekednék. Az újonnan elismert Vatikán államot ebben a szerződésben egyoldalú semlegességre kötelezik, anélkül azonban, hogy ezt a semlegességet több oldalulag garantálnák és ezen új kis enkláv államnakaz eddig feltétlenül szükségesnek tartott államközi jogi biztosítékot megadták volna.

Határozott állásfoglalást jelent ez a szerződési mód a Kellogg-Egyezménnyel inaugurált *«gentleman»-szerződések* mellett.

*

A fasiszta Olaszország az igazság eszméjéért vívott küzdelemben tehát kezdettől fogva az államközi rend és béke biztosítására hivatott államközi jognak megerősítésére és kifejlesztésére törekedett. Törekvéseit a jog és igazság eszméjébe vetett bizalom jellemezte.

És ma, amikor a békés küzdelem teréről a fegyveres mérkőzés terére volt kénytelen lépni, gigászi erőfeszítéseit ugyanezek az emelkedett szent emberi célok fűtik.

Sokan talán aggódva figyelik az olasz nemzet heroikus küzdelmét. Ne feledjük azonban, hogy a kereszténységtől kezdve minden nagy szellemi rendszernek át kellett és át kell az ilyen tűz- és vérpróbán esnie.

Az emberiség fejlődésében nincs lehetőség a visszafelé süllyedésre. Az emberiség fejlődésének útja egyenes és felfelé mutat. A fasizmus pedig a multtal szemben az állami és társadalmi fejlődés új irányát képviseli és mutatja. Ezért legbelsőbb meggyőződésem, hogy az emberiség felemelkedését kereső és lehetővé tevő ez a nagyszerű irányzat győzni fog, mert győznie kell.

FALUHELYI FERENC

creative commons A digitális változat a MEK Egyesület (http://mek.oszk.hu/egyesulet) megbízásából, az ISZT támogatásával készült.

PARINI MAGYAR SZEMMEL

A Settecento kutatói szerint Parini életművében benne van az olasz XVIII. század minden fontos alkotóeleme. Ez az aránylag későn felfedezett[1] nagy költő és korfestő nemcsak előkészítette a diadalmas preromantikát s az új olasz költészetet Foscolótól Leopardiig, hanem össze is foglalta mindazt, ami a korabeli s a régebbi olasz költészetből életképes volt. Ez így leírva száraz fizikai szkémának látszik s nem is sejteti azt a sok eleven színárnyalatot, hangulati finomságot, a közelről megfigyelt élet és a magasból nézett világ ellenpontos harmóniáit, amit Parini olvasása éreztet meg velünk.

Mint a legtöbb magyar költő, ő is nagy ellentétek pólusai között áramlik. A szegény falusi selyemkereskedő «plebejus» fia az egyházi rendbe lép, hogy megéljen. S bár emelkedett lelkű pap, aki sokszor nagyon keményen forgatja a korbácsot a megalkuvó és botrányt okozó szerzetesek és világi lelkészek hátán, a század «felvilágosodottsága» rajta is meglátszik majd, — különösen amikor még a hivatalos körök is a voltairianizmus árjába sodorják a rájuk bízott lelkeket. Egyfelől az ausztriai ház lombardiai helytartójának dédelgetett híve, másfelől bátor hazafi, aki Mária Terézia halálakor megtagadja a halotti beszédet. Az arkádikusok és Metastasio aprólékos csínját és zenélő lirizmusát ő sem tartja értéktelennek, de rá tud kapni a «váteszi indulat» szárnyaira

[1] Az *Il Mattino* és az *Il Mezzogiorno* nagy skiere után az *Il Giorno* vége már csak az író halála után jelenhetett meg. Élete második felében csökkent iránta az érdeklődés. Még a lombardiai lapok is keveset írnak róla.

creative commons A digitális változat a MEK Egyesület (http://mek.oszk.hu/egyesulet) megbízásából, az ISZT támogatásával készült.

is, ahol már csak az élet körvonalai látszanak, s minden magasság és mélység.

De mielőtt tovább folytatnók, lapozzunk végig Parini összes művein : nem tűnik-e szemünkbe valami magyar vonatkozás. S aztán a «hungaricumok» tanulságai segítsenek végső következtetéseinkhez.

Főművének, az *Il Giorno* c. költeménynek mindjárt az első részében *(Il Mattino,* 1763), ahol hősének, a Nemes Úrfinak délelőtti foglalatosságait részletezi finom gúnnyal, szó kerül a borok királynéjára : a tokaji borra. Jól ismert sorok ezek :

«Così tornasti a la magion; ma quivi
A novi studii ti attendea la mensa
Cui ricoprien pruriginosi cibi
E licor lieti di Francesi colli,
O d'Ispani, o di Toschi, o l'Ongarese[2]
Bottiglia a cui di verde edera Bacco
Concedette corona, e disse: Siedi
De le mense reina.»

«Így aztán visszatértél a házba (lakásodba), de ott új tanulmányokra várt az asztal, amelyet ismét ínycsiklandó ételek fedtek el és francia, spanyol vagy toscanai halmok vidám nedvei, vagy a magyar palack, amelynek Bacchus zöld borostyánkoronát engedélyezett s azt mondta neki : Légy az asztalok királynéja (ülj az asztalfőre).»

Szokva vagyunk a tokaji bor dícséretéhez. Majd Lengyelország felől hozza a szél, ahol Saint-Amand vígasztalódik vele a díszes «száműzetésben», majd Itália felől, ahol — különösen az osztrák uralom alatt — a külföldit kedvelő előkelőségek kedvence. S az előkelőségek révén megismerik a tokaji bort a «szélesebb néprétegek» is, hiszen a milanói úri szalónokban éveket töltenek a Parinihez hasonló alacsony származású, de magas műveltségű és tehetségű nevelők.

A magyar bor után a magyar lónak kell következnie. A költemény második részében *(Il Mezzogiorno)* kávézás közben a fiatalúr «fáradhatatlan elméje» már más tárgyakkal foglalkozik : melyik pár lovat fogassa be ma hölgye hintajába :

«Qual coppia di destrieri oggi de' il carro
Guidar de la tua Dama; o l'alte moli
Che su le fredde piagge educa il Cimbro;

[2] Más változat szerint : «Ungarese».

creative commons A digitális változat a MEK Egyesület (http://mek.oszk.hu/egyesulet) megbízásából, az ISZT támogatásával készült.

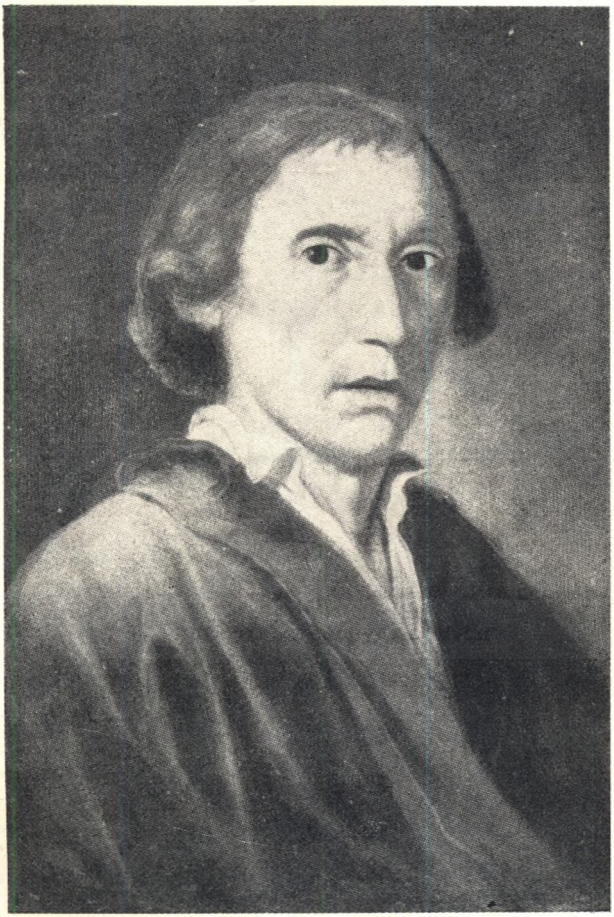

GIUSEPPE PARINI
M. KNOLLER FESTMÉNYE. MILANO, BRERA

creative commons A digitális változat a MEK Egyesület (http://mek.oszk.hu/egyesulet) megbízásából, az ISZT támogatásával készült.

O quei che abbeverò la Drava, o quelli
Che a le vigili guardie un dì fuggîro
De la stirpe Campana.»

Végül, a lovak után, amelyeket «a Dráva itatott meg», a lények lépcsőjén még feljebb emelkedünk: az emberhez. A tokaji bor tüze s a Dráva vizét ivó paripák gyorsasága is segít jellemezni a magyart s benne a katonát. G. G. Trivulzio írta ki ezt a szonettet egy paviai gyüjteményből (1737), amelynek ez a címe: *Poetici componimenti . . . per le vittorie austriache sui Prussiani*, s szerzője «G. P.»: [3]

«I gravi carri e i bronzi che per cento
Bocche mandaron già morte e rovina,
Or vanno in fuga; e su, con fronte china,
Vi siedon la Vergogna e lo Spavento.

Con le man sovra il ciglio, l'Ardimento
Sè chiama folle, e innanzi a lor cammina;
E dietro, onde al cor abbia acuta spina,
I plausi vincitor gli porta il vento.

Nè Giustizia è ancor paga. Arditi cori
Seguon l'Unghero Eroe: Vittoria il guida,
E in alto sparge i lusinghieri allori.

Intanto Eternitade, o a l'Austria fida
Gente, alza un Tempio, ove co' tuoi onori
L'orgoglio e l'onta del nemico incida.»

Olasz operába illő nagyszabású diadalmenet, amelyben operába illő allegórikus alakok — a Szégyen és a Rémület, a Merészség és az Igazság, a Győzelem és az Öröklét — veszik körül a húsból és vérből való főalakot: a Mária Terézia trónját mentő Magyar Hőst. Élet, mozgás, zene van ebben a képben, amelyet azonban az új klasszicizmus milanói mestere, Parini, antik templom nyugalmas oszlopsora köré rendez.

Élet, mozgás, zene a Magyar Hősnek is kedves. Hiszen nemsokára, a preromantika érdeméből ő lesz «Dalhonban», a cigányok földjén az

[3] V. ö. Guido Mazzoni kiadásában (*Tutte le opere edite e inedite di G. P.*, Firenze, Barbèra, 1925) az 523. l. lábjegyzetét.

creative commons A digitális változat a MEK Egyesület (http://mek.oszk.hu/egyesulet) megbízásából, az ISZT támogatásával készült.

örök lovas, a hővérű betyár . . . De ugyanakkor tovább tiszteli a római költőket és a római jellemet s Berzsenyiben, Vörösmartyban klasszikus és romantikus tud lenni egyszerre.

De ne elégedjünk meg ezzel a három «magyar vonatkozással». Érdekesebb volna az érem másik oldala : mi emlékeztet a XVIII. század magyar irodalmában Parinire, ha nem is valószínű, hogy ismerték nálunk az odahaza is hamar elfelejtett papköltőt. A hasonlóságok és még inkább a különbségek tanulságosak lehetnek.

Ezen a vonalon is három pontot veszünk fel.

Az első maga az *I'l Giorno*. Egy alapjában tétlen s a költő szerint ártalmas, mert fényűzésbe süllyedt és idegent majmoló uracska egyetlen napja ez. Csupa élvezet, pompa, művészetté finomult önzés. Az érzékek és a hiúság «fáradoznak» azon, hogy millió csalafintasággal pótolják a munkát, amely maga pótolna mindent. Az olasz kritika új műfajnak nevezi ezt a gúnyolva tanító költeményt, amely egyfelől a tanítóköltészet túltengése[4] ellen tör lándzsát a tanítóköltészet saját modorában, másfelől elbeszéléssé teszi a leírást azzal, hogy a nap eseményei során jellemzi hőseinek lelki világát. Igen ám, de ha kivonjuk egy pillanatra a szatirikus savakat, ami megmarad, az az úri, udvari élet művészetének rajza lesz s egészen közel jut a mi olasz ihletésű Faludinkhoz, a *Kísztő ének* szerzőjéhez. Baldassare Castiglione öröke, amelyben még nem keseredett meg az előkelő élet, Faludinál is megtartja, talán fel is frissíti kellemetes édes ízét. Szép látvány — mondja — az ilyen pihent faj, ha nem szakított az emberséggel s nem köttette be szemét az önzéssel. Faludi ifjú ura, ifjú leánya a nemzet szép mintaképei.

Parini is ismeri az *I'l Cortegianót*, ő is tudna daliás és lelkes ifjú nemespárt festeni. De a Serbelloniak palotájában annyit látott s annyit «nyelt», hogy ebből a társaságból nem kér mintát s nem fűz hozzá reményt sem. Ne felejtsük el, hogy fontos félszázad folyt el közben és míg a század eleje a barok rend szilárdságában bízhatott, a század vége már «valami más» után tárja ki karjait. Parini rövid ideig a forradalmi bizottságnak is tagja : élménye olyanféle, mint a Kepleré s kiábrándulása is egészen az. A magyar irodalomban közelebbi párhuzamot is találunk : Kármán *A módi* című szatirikus képét, amely egy külföldieskedő magyar házaspár fél napját mutatja be olyan finom részletezéssel, amilyen a Parinié. Kármán és Parini közt már csak mintegy két évtized van és a forradalom táján, annak előresugárzó hevében könnyen összeforrnak a nemzedékek.

[4] Ennek jelentősége lesz az olasz verista mozgalomban is. L. a zürichi történettudományi kongresszuson (1938) tartott előadásunkat.

creative commons A digitális változat a MEK Egyesület (http://mek.oszk.hu/egyesulet) megbízásából, az ISZT támogatásával készült.

Parini is, Kármán is kifelé halad abból a kísérleti korszakból, amelyben a bécsi kormány, jórészt a felvilágosodás eszméitől is ihletve, a Habsburg-jogar alatt egyesített népeket kesztyűs kézzel próbálta a maga útjára terelni. Írókat és tanárokat akart megnyerni, nemzeti hősöknek kései irodalmi piedesztált ácsolni, a «vaterländische Literatur» ma grotteszkül ható eszméjét mindenáron átvinni a valóságba. Parininek a Trasformati-akadémia néhány előkelőségén kívül Firmian gróf a fő pártfogója. Műveltségén kívül az osztrák ház alapelve : a «Divide, ut impera» lebeghetett előtte, mikor Parini helyzetét a Braer-iskolákban megerősítette. Mert a «vaterländische Literatur» a Habsburgok alatt nehezen élő népek mindegyikének külön-külön hízelgett s gyakran a nagyobb nemzeti egységek megbontására is alkalmas volt, mert pl. a magyar vagy az olasz nemzeten belül a területükön élő nemzetiségek vagy tájegységek (Lombardia, Erdély) különállását is hangsúlyozhatta. Parini a toscanai nyelv túlzott uralma ellen védelmébe veszi a lombardiai nyelvjárást s ezzel a dialektus mai megbecsülését is előkészíti.[5]

A magyar írók tovább maradnak meg Mária Terézia korának igézete alatt, s ez érthető is. Nemcsak azért, mert a királynő nagyon értette a módját, hogy kell a magyar uraknak, de magának a nemzetnek is kedvében járni, hanem azért is, mert régi lélektani aranyszabály, hogy az ember különösen ragaszkodik ahhoz, akiért valami nagy áldozatot hozott. A hála különös módon kapcsolja össze az embereket ; de gyakoribb eset, hogy az érzi e kapcsolatot melegebbnek, aki a másikat hálára kötelezte. Bessenyei még a XIX. század elején is Bécs és Schönbrunn káprázata alatt áll : ő bizonyára nem írta volna meg a szép, úri élet paródiáját, az *I'l Giornót*, vagy *A módit*. De II. József Magyarországon és Olaszországban csaknem egyforma visszautasításra talál s ezzel a kísérleti korszak varázsa végkép szétfoszlik s az olasz, meg a magyar nemzet minden világos tekintetű fia lemond az őszinteséget nélkülöző megalkuvások politikájáról.

Így lesz Parini is, Berzsenyi is egy új, közérdekű ódai költészet megalapítójává. Apró, ügyes ecsetek selymes szőre helyett széles nyílású szárnyak rugalmas tollára van szükség. Az *I'l Giorno* mellett ott vannak az ódák. Itália is, Magyarország is visszanyúl a klasszikus eszményhez, amikor rájön, hogy a monarchikus kiegyenlítések kora lejárt. A római egyenességhez és erőhöz, — amint azt a forradalom felé siető XVIII. század maga elé képzelte. Viharokért eseng — tisztító viharokért. Költészete hatalmas lendületű s a klasszikus óda hagyományába kapcso-

[5] Bár másfelől II. József viharos reformjaiért nem lelkesül *(La tempesta)*.

creative commons A digitális változat a MEK Egyesület (http://mek.oszk.hu/egyesulet) megbízásából, az ISZT támogatásával készült.

lódik. Amikor nem is nyiltan hazafias, érezhető, hogy kényelmetlen kötelékeket szaggat egyenkint és egyre szabadabbá válik. A «libertà» egyelőre még csak «campestre», mint a falusi földesúr-költőnél, de a magányban, múzsák karján, a szilárd arany középúton erősödő, önállósodó olasz, vagy magyar a maga egyéni szabadságán át a politikai szabadságra gyakorlatozik már.

Befejezésül megkérjük olvasóinkat, olvassák el a lombardiai költő utolsó ódáját, az 1796-ban megjelent *Alla Musa*-t. Már a különös, de nekünk oly barátian ismerős forma: a sapphói szak utánzása is kellemesen érint, hiszen olyan ritka az olasz költészetben. De ha végigolvassuk: egészen otthon érezzük magunkat. A Múzsa az olasz s a magyar költő nagy nevelője a jövő harcaira. Az ideál, akinek meleg keble és híves ernyője nemcsak megnyugvást ad, de erőt is. És nemcsak versírásra, de a lelki függetlenség kivívására is, amire a szabadságukért küzdő testvéri nemzeteknek oly nagy szükségük lesz.

Nem hisszük, hogy filológiai értelemben vett hatásokról lehetne szó. De azért kétszeresen tanulságos a két nemzet nagyjainak párhuzamos útja, amely másfélszáz év mulva végkép összesímult.

HANKISS JÁNOS

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

creative commons A digitális változat a MEK Egyesület (http://mek.oszk.hu/egyesulet) megbízásából, az ISZT támogatásával készült.

AZ OLASZ MŰVÉSZETI POLITIKA

Milyen helyet foglal el a fasiszta államban a művészet, miként állította a nagy nemzeti célok szolgálatába a fasiszta politika a képzőművészeteket, olyan kérdések, melyekkel már csak példaadásuk miatt is érdemes foglalkozni. Bármennyire is helytelennek tartjuk művészetnek és politikának, akárcsak elnevezésben való összevegyítését, kénytelenek vagyunk ezt, az olasz szakirodalomban is elfogadott kifejezést (Politica fascista delle Arti) használni. Értjük alatta mindazon törvényhozási és adminisztratív intézkedések vezetőeszméit, melyeket az olasz állam, a fasiszta kormányzat a múlt és jelen művészetének érdekében hozott. Jelentősnek tartjuk az olasz intézkedések ismertetését azért is, mert a művészet hazájának hosszú éveken át, lassan érlelődő, kialakuló művészeti politikáját mutathatjuk be, melynek különösebb aktualitást a magyar szellemi életben vajúdó hasonló problémák adnak.

Az olasz művészeti politika célkitűzéseiről, szervezeteiről a multban keveset hallottak az illetékes körök. Az utóbbi években azonban, amikor különféle törvényekkel, intézetekkel a képzőművészetet is a fasiszta nemzeteszmény kialakításának szolgálatába állították, az illetékes nemzetnevelési miniszter, Giuseppe Bottai, és a minisztérium művészeti ügyosztályának vezetője, Marino Lazzari, hosszabb tanulmányokban fejtették ki az olasz művészeti politika céljait és elérésére rendelkezésre álló eszközöket.[1] Különösen amióta Bottai vette át a nemzetnevelési minisztérium vezetését, kezdődött meg a fasiszta művészeti politika alapvető

[1] Bottai, Giuseppe: *Politica fascista delle Arti.* Roma, 1940., valamint Lazzari, Marino: *L'azione per l'Arte.* Firenze, 1940.

creative commons A digitális változat a MEK Egyesület (http://mek.oszk.hu/egyesulet) megbízásából, az ISZT támogatásával készült.

elveinek törvénybe iktatása és intézményeinek megszervezése. A Carta della Scuola reformja kiterjedt a művészeti oktatás, nevelés kérdéseire is, a minisztérium művészeti főosztályának átszervezése pedig a művészeti kérdések egységes irányítását eredményezte. Ezzel egyidejűleg az új műemléki törvénnyel a nemzet kultúrvagyonának megmentésére, a Modern Művészeti Hivatal (Ufficio per l'Arte Contemporanea) szervezésével pedig az élő művészet értékeinek kifejlesztésére, irányítására nyílt alkalom.

Mindezeket a törvényeket és intézkedéseket az az alapvető szándék irányítja, hogy a művészetet a nemzetnevelési erők közé beállítsák, segítségét a cél elérésében minél teljesebben igénybe vegyék.

A fasiszta művészeti politika alapelve Mussolinitől származik. A Duce szerint az olasz művészeti politikának, a művészeti közigazgatásnak, egyformán ki kell terjednie a művészet mindkét birodalmára, mult és jelen művészetére egyaránt. A művészeti politika szempontjából nincs antik és modern művészet, valamennyi kor művészete, így a kortársaké is, egyaránt szolgálja a nagy célt : a tömegek nevelését.

A régi és az új művészet közötti éles választóvonalat a XIX. század embere húzta meg. A renaissance vagy a barok kor gyüjtője számára ez a megkülönböztetés nem létezett, sőt azt mondhatnók, a kortárs művészetét becsülte többre a múlttal szemben. A mult században kialakult történeti tudat választotta szét a művészetet, vert éket művész és közönség közé. Századunk első évtizedeiben lezajló művészeti forradalmak a hasadást egészen szakadékká bővitették, melynek egyik partján a mult művészete és a jelen közönsége, a másikon pedig a kortársak művészete állott. Hidat verni csak a művészet igazi megértői tudtak, míg a közönség kegyeit kereső művészek inkább a szakadék túloldalán állottak és művészeti fejlődésüket beszorították az elmult korok Prokrustes-ágyába. Csak kevesen voltak, akik felismerték, hogy a modern művészet megbecsülése nem jelent szakítást a mult értékeivel, illetve a mult művészetének szeretete nem jelenti a kortársak művészeti törekvéseinek tagadását.

Az olasz művészeti politika nem ismeri el e választóvonal jogosságát és legalább a művészeti adminisztrációban egyforma helyet kíván biztosítani a képzőművészetek mindkét birodalma számára. Amint Marino Lazzari, az olasz nemzetnevelési minisztérium művészeti főosztályának vezetője írja : «Meg kell akadályozni, hogy a régi művészet legeredményesebb védelme hátrányos legyen a modern művészetre, vagy, hogy a közigazgatásnak a modern művészet érdekében kifejtett működése ösztönzés legyen művészeti vagyonunk pusztítására».[2]

[2] Lazzari, Marino: *I due regni dell'Arte*, id. m. 8. l.

A digitális változat a MEK Egyesület (http://mek.oszk.hu/egyesulet) megbízásából, az ISZT támogatásával készült.

Az olasz művészeti politikának ez a felfogása a Duce kívánságára külsőségekben is megnyilatkozik : a nemzetnevelési minisztérium «Direzione Generale delle Antichità e Belle Arti» kettős elnevezésű főosztálya ujabban «Direzione Generale delle Arti»-ra változott, ezzel is hangsúlyozva a mult és a jelen művészeti problémáinak oszthatatlanságát és egységét.[3]

A Ducenak ez az alapvető elhatározása természetesen nem jelenti azt, hogy ezek után az olasz múzeumokban egymás mellé állítják ki Raffael és Casorati képeit vagy Donatello és Maraini szobrait. Jelenti azonban, hogy az olasz művészeti politika számára nincs különbség antik, középkori, modern művészet között, ha valóban művészet. Jelenti azt is, hogy az olasz művészeti politika nem elégedik meg a mult művészete számára biztosított jogvédelemmel és nemcsak mint szerencsétlen kezű vásárló avatkozik a modern művészetbe. Az olasz mult művészeti emlékei érdekében hozott törvényekkel párhuzamosan gondoskodás történik a kortársak művészetének védelméről, a műemlékek megóvása mellett az élő művészek szociális védelméről, a mult emlékeinek feltárása mellett a mai olasz művészet és a közönség közti kapcsolat elmélyítéséről is.

Az olasz művészeti politika tehát a szellem egységében egyesíti a multat és jelent. A művészet két birodalma szorosan összefügg s mindkettőnek problémáira figyelemmel kell lennünk, ha a mai olasz művészeti politika legfőbb irányelveivel kívánunk megismerkedni.

Itália művészeti multja védelmében hozott törvényekről más helyen részletesen beszámoltunk már[4], itt csupán az új műemléki törvény és a vele kapcsolatos legfontosabb intézkedések rövid ismertetésére szorítkozunk.

Az olasz művészet alkotásainak védelmére hozott törvények legjelentősebbjét, a «Művészeti vagy történeti tárgyak védelméről» szóló törvényt, 1939-ben tárgyalta a Fasciók és Korporációk Kamarája[5]. Lényegileg az új törvény az 1909. évi műemléki törvény továbbépítése, a fasiszta állam jogrendszerébe való beillesztése. Alapvető különbség, hogy az új

[3] Bottai, Giuseppe: *Istituzione del nuovo Ufficio per l'Arte contemporanea*, id. m. 382. l. Bár nem tartozik tanulmányunk tárgyához, érdemes megemlíteni, hogy a magyar kultúrpolitikát is részben hasonló szempontok vezérlik. 1941 óta a vallás- és közoktatásügyi minisztérium művészeti és tudományos csoportján belül ugyanazon ügyosztály hatáskörébe tartoznak a modern művészeti ügyek, valamint a magyar mult legjelentékenyebb művészeti hagyatékának, a műemléki ügyeknek adminisztratív intézése is.

[4] Dercsényi Dezső: *Műemlékvédelem Itáliában*. «Magyar Szemle», 1940. 354—358. ll., valamint ugyancsak tőlem az új olasz műemlékvédelmi törvény teljes szövegével: *Korszerű műemlékvédelem Olaszországban*. Budapest, 1941.

[5] Az 1089. számú, 1939—XVII. június 1-én kelt törvény. Megjelent a «Gazzetta Ufficiale» 1939. évi 184. számában.

creative commons A digitális változat a MEK Egyesület (http://mek.oszk.hu/egyesulet) megbízásából, az ISZT támogatásával készült.

törvény a műemlékek védelmét tekinti elsőrendű feladatának, az olasz mult kincseinek megóvását, a közönség számára való hozzáférhetővé tételét és nem csupán a kivitel magakadályozását. A fasiszta jog szellemének megfelelően a műemlék nemzeti kultúrvagyon, birtokosai csupán használói, nem pedig teljes jogú tulajdonosai a műemléknek. «A műemlék akkor is a közérdek tárgya, ha jogi értelemben magántulajdon» — határozta meg a törvény egyik legfontosabb alapelvét Marino Lazzari. Ezen az alapon az ellenőrzésben, a konzerválásban, de a műemlékek elidegenítésének, kivitelének felügyeletében is messzemenő felhatalmazást kapott a nemzetnevelési miniszter.

Különbséget tesz a törvény a különösen fontos és a jelentéktelenebb műemlékek között. Az előbbieket jegyzékbe foglalják (a magyar szóhasználat szerint azt mondhatnánk: műemlékké nyílvánítják). Ezeket a különösen fontos, jegyzékbe foglalt művészeti vagy történeti emlékeket fenntartás szempontjából szigorúan ellenőrzi a miniszter. Ilyen emléket helyreállítani, konzerválni, elidegeníteni csak az illetékes műemléki főfelügyelőség engedélyével szabad. Hasonló szigorúbb elbírálás alá esik az állam, közületek, közintézmények, társulatok birtokában lévő valamennyi műemlék. Külön új intézkedés védi a tradicionális hírű és különös környezeti jelentőségű gyüjteményeket, melyek a miniszter engedélye nélkül szétbonthatatatlanok, el nem idegeníthetők.

Miután a törvény elsőrendű feladatának a műemlékek védelmét tekinti, jegyzékbe foglalt s akár magántulajdonban is levő műemlék helyreállítását a nemzetnevelési miniszter elrendelheti, végrehajthatja és az így felmerült költségeket közigazgatási úton követelheti a tulajdonostól.

Tiltja az új törvény a kivitelt is, de csak akkor, ha az igen nagy kárt okoz a nemzet kultúrvagyonának. Ez az intézkedés enyhébb és egységesebb elbírálást tesz lehetővé, mint az előző 1909. évi törvényé. Az enyhítés nemzetgazdasági szempontból is jelentős, s az olasz műkereskedelem érdekében történt. A kivitelt különben elég magas, a műtárgy értékével progressziven 8—25 %-ig növekedő kiviteli díjak is szabályozzák. (Jelenleg a háborús viszonyokra való tekintettel természetesen minden kivitelt megtiltott az olasz állam). Ugyanebben a szellemben rendezték az ásatások, véletlen leletek kérdését is. Az ásatónak, megtalálónak, vagy a telek tulajdonosának csak jutalom jár, mely esetleg a lelet egy része is lehet.

Rendkívüli jelentőségű viszont az az intézkedés, hogy a jegyzékbe foglalt műemlékek, gyüjtemények megtekintését a tulajdonos köteles megengedni. Ez a rendelkezés logikusan folyik a törvény szelleméből és régóta hangoztatott kívánságot teljesít.

creative commons A digitális változat a MEK Egyesület (http://mek.oszk.hu/egyesulet) megbízásából, az ISZT támogatásával készült.

Az új műemléki törvény az adminisztratív feladatok megnövekedését jelenti és sikeres végrehajtása érdekében a műemléki főfelügyelőségek átszervezését tette szükségessé. Az olasz műemlékvédelem külső igazgatását eddig 28 műemléki főfelügyelőség intézte. Az átszervezés ezt a számot több mint kétszeresére, 58-ra emelte fel. Jelenleg négy fajta, három osztályba sorolt müemléki főfelügyelőség működik, némely városban több is (Rómában 8). Az első csoport hatásköre az archeológiai emlékekre, gyüjteményekre és ásatásokra terjed ki (22, Soprintendenze alle Antichità). A második csoport hatásköre a közép- és újkori műemlékekre, természeti szépségek védelmére, urbanisztikai problémákra terjed ki (13, Soprintendenze ai Monumenti). Gyüjtemények, valamint közép- és újkori történeti vonatkozású emlékek ellenőrzését és védelmét a harmadik csoport látja el (14, Soprintendenze alle Gallerie). Míg egyes vidékeken valamennyi feladat ellátására korhatárokra való tekintet nélkül működik kilenc főfelügyelőség (Soprintendenze ai Monumenti e Gallerie).[6]

A műemléki főfelügyelőségek átszervezése lehetővé tette, hogy a vezetők ha kisebb mértékben is, specializálódjanak. Az első csoport főfelügyelői archeológusok, a másodiké építészek, a harmadiké pedig művészettörténészek, végül a negyedik csoport főfelügyelői feladatkörüknek megfelelően építész, vagy művészettörténész szakemberek. «A műemléki főfelügyelő nemcsak konzervátora és restaurátora a műemlékeknek, hanem olyan kritikus, aki helyreigazítja a lokálpatriotizmus téves perspektíváit, beilleszti művészeti tartományát a nemzeti művészet egészébe», hogy újra Marino Lazzarit idézzük.[7]

Ez a hatalmas adminisztratív szervezet, mely a legkitűnőbb olasz szakértőket állíthatja a műemlékvédelmi munka szolgálatába, természetesen csak fokozta a feltárások, konzerválások ütemét Olaszországban. Oroszlánrésze van abban, hogy a harmadik háborús évébe lépett Itáliában ma sem pihen a kutató ásó, ma is szünet nélkül folynak a műemléki restaurálások, újabb és újabb értékeket mentve meg, gazdagítják az olasz kultúrvagyont. Nem célunk ezekre a munkálatokra részletesen kitérni, elegendő talán a legfontosabbakra utalni. Az ostiai, pompei, de főkép a herculanumi feltárásokra. A római Via dell'Impero a nagystílű városrendezés és az archeológiai feltárás oly szerencsés példája, melyhez

[6] A műemléki főfelügyelőségek átszervezéséről szóló 823. sz. 1939 május 22-én kelt törvény. A «Gazzetta Ufficiale» 1939. évi 143. számában jelent meg. V. ö. DERCSÉNYI DEZSŐ id. m. 18—20 ll.

[7] LAZZARI, MARINO: *Il riordinamento delle Soprintendenze.* «Corriere della Sera», 1939. aug. 17.

creative commons A digitális változat a MEK Egyesület (http://mek.oszk.hu/egyesulet) megbízásából, az ISZT támogatásával készült.

hasonlót nem egyhamar lehet produkálni. Fáradhatatlan kutatómunka eredménye az Augustus-mauzoleum kiszabadítása, míg az «Ara pacis» felállítása jó példa, hogy az egységes irányítás, nagyvonalú vezetés milyen pompás alkotásokat hívhat életre. Folytathatnánk a felsorolásokat a közép- és újkorí emlékeken keresztül. Említhetnénk az assisii felső templom páratlan freskó-ciklusának vagy a San Clemente Masolino falképeinek restaurálását, a milanói Sant'Ambrogio és a San Lorenzo kiszabadítását, illetve helyreállítását. Hosszú oldalakat tenne ki csak az utóbbi tíz évben restaurált, helyreállított műemlékek felsorolása, ugyanannyit a legfontosabb állami vásárlások, melyeknek élén Giorgione Viharja és Michelangelo palesztrinai Pietája áll. Bármennyire is nyujthatnók e felsorolást, csak azt bizonyítaná, hogy az olasz művészeti politika minden eszközt megragad, hogy a nemzet művészeti vagyonát megtartsa és gazdagítsa.

Súlyos tévedés lenne ezekben az intézkedésekben csak idegenforgalmi értékek védelmét látni. Az új Itália számára «a művészet nem a kevesek, a kivételesek számára készült luxuscikk, hanem az élet elsőrendű, lényeges szükséglete» (un bisogno primordiale ed essenziale della vita)[8]. A tömegek nevelésének egyik legfontosabb eszköze és lehet-e az új Olaszország fiait nagy hivatásukra jobban nevelni, mint minél gyakrabban elébük tárni az ősök, a mult, a római birodalom nagyságának kézzelfogható bizonyítékait. Ugyanezek a szempontok irányítják a múzeumok átrendezését, új múzeumok alapítását is. Bottai miniszter az egyik költségvetési beszédében határozta meg ezeket az új elveket.[9] Az átrendezéseket nem a múzeumok állapota, vagy a gyüjtemények nívója tette szükségessé, hanem mert szerepük a fasiszta államban megváltozott. Ma a múzeum elsősorban a népé, a tömegé, mely itt jut közvetlen kapcsolatba a művészettel. Ezt az elvet gyakorlatban a római Galleria d'Arte Antica e Moderna, a firenzei Uffizi átrendezése mutatja be, (ez utóbbi átrendezése több mint egy millió lirába került) az újonnan alapított múzeumok közül pedig a pesarói Museo della Ceramica. Ugyanennek az elgondolásnak érvényesítését látjuk abban is, hogy az olasz ipari, gazdasági élet valamennyi nagy «Mostra»-ján méltóképpen képviselve van a művészet is. Nemcsak alkalmazott formájában, diszítésként, hanem mint a kiállítás szerves része. (Jó példa erre az 1939. évi római Mostra Autarchica del Minerale Italiano, melyen többek között olyan értékek

[8] Mint Mussolini meghatározását idézi BOTTAI, GIUSEPPE: *Il regime per l'arte* címen adott nyilatkozatában, «Corriere della Sera», 1940. január 24.

[9] Bottai miniszternek az 1939/40. évi költségvetés tárgyalásakor a szenátusban tartott beszédéből.

creative commons A digitális változat a MEK Egyesület (http://mek.oszk.hu/egyesulet) megbízásából, az ISZT támogatásával készült.

kerültek kiállításra, mint Michelangelo újabban megvásárolt palestrinai márvány Pietája.[10])

Bár a fasiszta művészeti politika a múzeumokat a népért, a nép szempontjai szerint rendezteti át, ne gondoljuk, hogy ennek az elvnek alkalmazása a nívó csökkentését jelenti. Itáliában a tömegeket akarják a művészethez felemelni, nem pedig a művészeti alkotásokat a nagyközönség esztétikai szintjéhez mérten népszerűsíteni.

Az olasz művészeti politika irányítói jól tudják azonban azt is, hogy a feltárások, helyreállítások, restaurálások egységes irányítása, kiforrott, tudományosan kipróbált elveket követelnek. Ennek a célnak szolgálatában állították fel a Központi Restaurálási Intézetet (Istituto Centrale del Restauro). Az intézetet ugyancsak egy 1939. évi törvény hívta életre, megnyitására a mult év végén került sor.[11] Helyiséget a római S. Francesco di Paola kolostor négy emeletén kapott. Itt állították fel a különféle restaurálási műhelyeket, fizikai, röntgen- és kémiai laboratóriumokat, ultraviolett és mikrofoto készítésére is alkalmas fotolaboratóriumokat. Gazdag speciális szakkönyvtár és 1939 óta valamennyi Olaszországban folyó restaurálásról kimerítő jelentés, bőséges fotóanyag áll itt a kutatók rendelkezésére. Az intézetnek Cesare Brandi a vezetője, míg a restaurálási kérdések egyik nálunk is jólismert kiváló szakértője, Mauro Pelliccioli, a technikai ügyek irányítója.[12] Az intézet mellett három évfolyamos restaurátorképző szakiskola is működik. Ez az intézet meg fog felelni annak a célkitűzésnek, amit Bottai miniszter szabott eléje: «A művészeti emlékeket nemcsak anyag szempontjából kell helyreállítani, hanem a restaurálás a tárgy történelmi jelentőségének és eredeti karakterének visszaállítását is jelenti.»[13]

Eddig csak a mult emlékeinek megóvásáról, feltárásokról számoltunk be, de lássuk az érem másik oldalát is: milyen helyet foglal el a művész a fasiszta államban, hogyan gondoskodik az olasz állam arról, hogy művészei tudásuk legjavát nyujtsák alkotásaikban.

A műemléki törvény elég határozottan elválasztja az élő művészetet amikor kimondja, hogy nem tartoznak a törvény hatásköre alá az élő szerzők művei, vagy azok a művek, melyek ötven évnél nem régebben készültek.

[10] LAZZARI, MARINO: *Sulla Sezione di Arte Antica alla Mostra Autarchica del Minerale Italiano*, id. m. 66—77. ll.

[11] A központi Restaurálási Intézet felállításáról intézkedő 1939—XVII. július 22-én kelt 1240. sz. törvényt a «Gazzetta Ufficiale» 1939. évi 205. számában jelentmeg. Részletesebb ismertetését l. DERCSÉNYI DEZSŐ id. m. 21—22. ll.

[12] *L'inaugurazione del R. Istituto Centrale del Restauro.* «Le Arti» IV. 1941. 48—53. ll.

[13] V. ö. Bottai miniszter beszédét a nemzetnevelési tárca költségvetésének tárgyalásakor a szenátusban 1938. márc. 26-án.

creative commons A digitális változat a MEK Egyesület (http://mek.oszk.hu/egyesulet) megbízásából, az ISZT támogatásával készült.

Rátérve a modern olasz művészettel kapcsolatos művészet-politikai problémák tárgyalására, elöljáróban jó hangsúlyozni, hogy bármennyire is szívén viseli a fasiszta politika a mult emlékeinek feltárását és konzerválását, ugyanolyan gondot akar fordítani az élő művészetre is. «Nem választjuk el a multat és jelent — mondja Bottai miniszter — mert ezek egyformán élnek és dolgoznak az olasz impérium megalapozásán».[14]

Adminisztráció szempontjából természetesen a feladatok különbözők. A mult emlékeivel szemben a konzerválás a legfőbb feladat, a közigazgatást tehát csak a tárgy és a tulajdonos érdekli, míg a modern művészetnél az ember is, a művész maga, tehát az élő művész szociális helyzete, munkalehetősége, stb. A problémáknak első részét az olasz állam hivatásrendi felépítésének megfelelően a szindakátusok oldják meg, míg a művészi energia megsokszorosításának és a fasiszta nemzeteszmény szolgálatába állítása az államnak, illetve a művészeti politikának a feladata.

A művész már régebben megtalálta helyét a fasiszta államban, melynek korporatív szervezete a képzőművészet alkotóit is megfelelő érdekképviseleti rendszerbe fogta össze.[15]

Ezt a rendszert az 1926. évi 563. számú, a szindakátusokról szóló törvény alapján építették ki, míg a művészeti korporációt az 1934. évi 163. számú törvény hívta életre. Mindkét törvény megalkotásában a jelenlegi nemzetnevelési miniszternek, Bottainak, mint akkori korporációsügyi miniszternek oroszlánrésze volt. A szindakátusok és korporációk világában a művészek külön helyet foglalnak el, márcsak azért is, mert természetesen hiányzik a munkaadók szindakátusa. Az olasz művészeti élet hivatásrendi szervezete a két fentidézett törvény alapján a következőképpen alakult ki.

A legalsó fokozatot a Képzőművészek (festők és szobrászok) Tartományközi Szindakátusa alkotja (Sindacato Interprovinciale delle Belle Arti). Mintegy húsz szindakátusába a művészek belépése nem kötelező. Tagdíjat azonban egyaránt tartozik minden művész fizetni, akár tagja a szindakátusnak, akár nem. Ezzel szemben a szindakátusok is egyformán képviselik valamennyi művész érdekét, tagságra való tekintet nélkül. Ez a megoldás lényegesen különbözik a magyar kamarai rend-

[14] BOTTAI, GIUSEPPE: *Azione politica e arte.* «Le Arti», 1938. fasc. I.

[15] A művészeket magukba foglaló szindakátusokról, korporációkról lásd: KARAY KÁLMÁN: *Olasz testületi önkormányzati jog.* Budapest, 1942, most megjelent kitűnő, magyar nyelven alapvető munkáját. Valamint COSCÈRA, FERNANDO: *Professioni ed arti nello Stato fascista.* Roma, 1941.

creative commons A digitális változat a MEK Egyesület (http://mek.oszk.hu/egyesulet) megbízásából, az ISZT támogatásával készült.

szertől, annál inkább, mert a szindakátusi törvény egyik alapelve az is, hogy a foglalkozás gyakorlása a szindakátusi tagságtól független. Egyetlen hátránya a nem tagoknak, hogy sem aktív, sem passzív választójoguk nincs a szindakátuson belül. Az egyes tartományfőnökségek valamennyi foglalkozási ágról hiteles nyilvántartást vezetnek, így minden művésznek a szindakátusi tagdíjat meg kell fizetnie, természetes tehát, hogy a művészek tekintélyes része aktív szerepet vállal a szindakátusok életében.

A tartományközi szindakátusokat mint második fokozat a Képzőművészek Nemzeti Szindakátusa (Sindacato Nazionale delle Belle Arti) fogja össze. Ez utóbbinak tagjai már csak az egyes tartományközi szindakátusok lehetnek, melyeket a szindakátusok által választott tagok képviselnek. A harmadik, egyben legmagasabb szervezet már az összes szabadfoglalkozásúak konfederációja (Confederazione dei Professionisti ed Artisti). Tagja 26 Nemzeti Szindakátus, melyek közül egy képviseli a művészek érdekeit.

A vertikálisan kiépített önkormányzati szervezetek felett a munkaadók és munkavállalók szindakátusaiból összeállított korporációk állanak és a két érdekképviselet összhangjáról gondoskodnak. A képzőművészek korporációja, minthogy a munkaadók szindakátusa természetszerűen nem alakulhatott meg, inkább a konfederációkhoz hasonló. Csupán abban különbözik, hogy mint felettes hatóság, munkájában részben állami (párt) szervek is résztvesznek.

Művészeti szindakátusok megalkotása, jogi elismerése, a fasiszta művészeti politika első, egyben alapvető lépése volt. A szindakátusok feladatukat elsősorban a művészek szociális védelmében, hivatásrendi képviseletében, egyes művészeti ágak együttműködésének megteremtésében látták. A fasiszta állam számára a művész elsősorban munkás, akit ugyanazok a jogok illetnek meg, mint a többi polgárt és akinek éppenúgy biztosítani kell szociális jólétét, hogy dolgozhasson és alkothasson. Elsőrendű állami érdek, hogy a művészi termelés értékes és magasszínvonalú legyen. A jó művészi munka előfeltétele a művészek anyagi helyzetének javítása, különösen a fiataloké, amit a fasiszta kultúrpolitika a multban is bevált eszközökkel kíván elérni. Művészeti, tanulmányi ösztöndíjak, melyek legalább fél-, de esetleg egy egész esztendeig gondtalan megélhetést biztosítanak, tanári állások, etc. Ugyanakkor jól tudják az olasz vezetők, hogy minden művész szívesebben ad el műtárgyat, mint fogad el ösztöndíjakat, éppen azért az olasz állam nagyobb összegű vásárlásokkal nemcsak a művészek anyagi helyzetét emeli, hanem az áralakulást is igyekszik szabályozni, illetve oly szinten

creative commons A digitális változat a MEK Egyesület (http://mek.oszk.hu/egyesulet) megbízásából, az ISZT támogatásával készült.

tartani, ami a művészek megélhetését biztosítja.[16] Bottai miniszter szerint a modern olasz műalkotások ára alacsony. Az olasz állam példát akar mutatni a többi közületeknek, de a magángyüjtőknek is.[17]

A gyüjtőkre, a modern művészet kedvelőire jelentős feladat hárul márcsak azért is, mert az állam anyagi erejét meghaladná, ha csak egyedül jelentkezne mint vásárló. Az olasz művészeti politika legjobb munkatársainak éppen ezért a gyüjtőket ismeri, akik a legnagyobb mértékben támogathatják az állam célkitűzéseit. A kortársak műveiből álló kisebb gyüjteményekkel tulajdonképpen a holnap művészeti múzeumainak alapját vetik meg, egyben a legjobb elősegítői a modern olasz művészet megismerésének, tanulmányozásának.

A gyüjtő szellem ápolására, a magángyüjtemények fejlesztésére külön kiállításokat rendez és díjakat ad a nemzetnevelési miniszter. Nem rég nyílt meg Cortina d'Ampezzóban a kortársak művészetével foglalkozó magángyüjtemények második kiállítása. A kiállításon három 20, illetve 10.000 lírás díjat tűztek ki annak a gyüjtőnek jutalmazására, aki a legtöbb kvalitásos művet szerezte meg az elmult évben, illetve annak a két művésznek, akik a legszebb kiállított, magántulajdonban lévő képet vagy szobrot alkották.

A közönség szélesebb körű bekapcsolását, a gyüjtőszellem kifejlesztését, elsősorban kiállítások rendezésével, propagandával, kívánják elérni. «Megismerni és megismertetni» e téren az olasz hivatalos szervek jelszava. A rendelkezésre álló eszközök közül csak kettőt emelünk ki: a nemzetnevelési minisztérium remek kiállítású, pompásan szerkesztett folyóiratát, a negyedik évfolyamában levő «Le Arti»-t, valamint azt a nagyszámú kiállítást, melyet legtöbbször hivatalos kezdeményezésre rendeznek. A «Le Arti» eddigi négy évfolyama tökéletesen tükrözi az olasz művészeti politika célkitűzéseit. A folyóirat egyaránt foglalkozik antik és modern művészettel. Legkiválóbb szakemberek ismertetik az olasz művészeti mult emlékeit, újabban a kora renaissance eddig kiadatlan írott forrásait, ugyanakkor a modern művészet irányait, a vezető mesterek legújabb alkotásait. Közli ugyancsak a folyóirat a legújabb ásatási, restaurálási eredményeket is, Olaszország valamennyi műemléki főfelügyelőségének a Központi Restaurálási Intézethez küldött jelentései alapján.

A folyóirat mellett kiállítások ismertetik a modern olasz művészet alkotásait. Csak az 1940. évi adatok állanak rendelkezésre, de ezek

[16] V. ö. LAZZARI, MARINO: *La Direzione delle Arti e l'Ufficio per l'Arte contemporanea.* «Giornale d'Italia» 1940. jan. 12.

[17] BOTTAI, GIUSEPPE: *Il regime per l'arte* id. m. 285—301. ll.

creative commons A digitális változat a MEK Egyesület (http://mek.oszk.hu/egyesulet) megbízásából, az ISZT támogatásával készült.

több mint 850 kiállításról számolnak be. Közöttük oly hatalmas méretűek, mint a velencei Biennale, vagy a milánói Triennale, melyeken az olasz művészek többezer műtárggyal vehettek részt. Jelentős szerepük van egy-egy díjra beküldött műalkotások kiállításainak is, mint a Premio di Cremona, Bergamo—San Remo—Livorno. Ezeknek a pályázatoknak kétségtelen nagy jelentősége az is, hogy egy-egy témakör felé fordítják a művészek figyelmét. Így a sanremói díjat 1939-ben portrék számára adták ki, a cremonai díjra pedig a Duce rádióbeszédét hallgatókat, vagy a Búzacsatá-t ábrázoló képek pályázhattak. Rendszerint 40—50 ezer lírás első díj mellett 5—25 ezer lírás második és harmadik díjak, jutalmak teszik érdemessé a művészeknek a részvételt, a komoly és értékes munkák beküldését.

Az olasz művészeti politika megoldandó feladatai a kortársak művészetével kapcsolatban oly nagyszámúak, hogy azok eredményes intézése érdekében külön hivatal felállítása vált szükségessé. A Modern Művészeti Hivatalt (Ufficio per l'Arte Contemporanea) ugyancsak 1939-ben állították fel közvetlenül a nemzetnevelési minisztérium művészeti főosztálya alá rendelve, azzal a céllal, hogy tanulmányozza mindazokat a problémákat, melyek a kortársművészek működésével kapcsolatosak.[18]

Az új hivatal technikai és adminisztratív szakembereinek hatásköre kiterjed a modern művészettel kapcsolatos minden kérdésre, melyeket azért sem lehet törvényhozási úton megoldani, hiszen naponként változhatnak. A hivatal egy archivumot állít fel, mely életrajzi adatokban fotóban, bibliográfiában a kortársak művészetére vonatkozó minden fontosabb adatot tartalmaz. Így a hivatal nemcsak az államnak adhat értékes információkat, hanem rendkívül hasznos a kutatók számára is.

A hivatal felügyelete alá tartozik valamennyi kiállítás, a legkisebb egyéni kiállítástól egészen a legnagyobb megmozdulásokig. A modern művészeti hivatal foglalkozik vásárlással is és ellenőrzi a műkereskedelmet abból a szempontból, hogy a művészek alkotásaik megfelelő értékét kapják meg. Feladatai közé tartozik a modern művészettel foglalkozó magán- és közgyüjtemények között a szükséges összhang és együttműködés megteremtése is.

Hatásköre végül kiterjed az állami, középítkezések művészeti díszítésére is. Jelenleg minden állami építkezésnél a költségvetés 2%-a erejéig szobrászati, vagy festészeti alkotásokkal díszítik az épületet. Ennek az intézkedésnek nemcsak a művészek foglalkoztatása, anyagi

[18] Bottai, Giuseppe: *Istituzione del nuovo Ufficio per l'arte contemporanea* id. m. 382. l.

creative commons A digitális változat a MEK Egyesület (http://mek.oszk.hu/egyesulet) megbízásából, az ISZT támogatásával készült.

helyzete, tehát szociális szempontból van jelentősége, hanem művészeti szempontból is nagy horderejű. A ma építészetének, szobrászatának és festészetének problémái azonosak általános elvi síkon, de stílus szempontjából is. Ez az együttműködés tehát építész és képzőművész között nemcsak gyakorlati haszonnal jár, hanem kölcsönhatásaiban nagyjelentőségű a modern olasz művészet fejlődésére is.[19]

A művész szociális helyzetének emelése mellett művészi képzésének problémáiról sem feledkezik meg az olasz művészeti politika. Köztudomású, hogy a fasizmus sohasem rokonszenvezett az akadémiákkal és a jelszavai között az akadémiák lerombolása is szerepel. Azonban a mai olasz művészeti politika nem hajlandó elfogadni «a művész születik» elvet abban az értelemben, hogy az igazi művésznek nincs szüksége iskolára és tanulásra, de — és ezt mind Bottai, mind pedig Lazzari számtalanszor hangsúlyozták — az iskolákat nem arra szánták, hogy ott a növendékek a mult művészetét utánozni tanulják meg.[20] A mult művészete csak példa és módszer a fasiszta művészeti nevelés szemében, amiből a szó legnemesebb értelmében vett technikát kell megtanulni. Az új művészeti iskolák tehát módszerre tanítanak és nem utánzásra.

Ezeken és a Carta della Scuola XX. fejezetében lefektetett nevelési elveken épül fel a fasiszta művészeti oktatás. Mindenekelőtt elválasztották a művészeti és az iparművészeti oktatást, mely eddig párhuzamos volt, most egymásutáni sorrendet kapott. Vagyis senki sem kerülhet addig művészeti főiskolába, míg iparművészeti tanulmányait el nem végezte. Ez az intézkedés a fiatalság helyes módszerű oktatását és nevelését teszi lehetővé, amikor alapos kézművestudásra oktatja hallgatóit, egyben megakadályozza azt is, «hogy a művészet hajótöröttjei az élet hajótöröttjei is legyenek.»[21]

A művészeti nevelésnek ez az előkészítő (iparművészeti) fázisa három iskolatípus között oszlik meg. Az első Előkészítő Művészeti Iskola (Corso di Avviamento all'Arte), mely hároméves. A következő a Művészeti Iskola (Scuola d'Arte), mely öt évfolyamos, végül a Művészeti Intézet (Istituto d'Arte), mely nyolc évfolyamon keresztül oktatja növendékeit. Mindhárom iskolatípus egymással szoros összefüggésben áll, önmagában is elvégezhető bármelyik, de a hároméves előkészítő kurzus sikeres elvégzésével a Művészeti Iskola, vagy a Művészeti Intézet negyedik

[19] Kevéssel e sorok írása után a fasiszta törvényhozás elfogadta Bottai javaslatát és a törvény erejével kötelez minden középítkezést, hogy az építési költségek 2%-át művészeti díszítésre fordítsa. V. ö. BOTTAI, GIUSEPPE: *La legge sulle arti figurative*, «Le Arti» IV. 1942, 243—249. ll.

[20] LAZZARI, MARINO: *L'insegnamento dell'arte figurativa*. «Le Arti», 1939. fasc. VI.

[21] LAZZARI, MARINO id. m. 179. l.

creative commons A digitális változat a MEK Egyesület (http://mek.oszk.hu/egyesulet) megbízásából, az ISZT támogatásával készült.

évfolyamába léphet a hallgató. A Művészeti Intézet végzett növendékei vagy az iparművészeti mesterek tanfolyamaira mennek, vagy pedig a Szépművészetek Akadémiájába léphetnek (Accademia di Belle Arti), ahol azonban már csak festészeti, vagy szobrászati továbbképzést kapnak.

Ezekben az iskolákban és intézetekben neveli művészeit a fasiszta Itália. A korábban ismertetett szindakátusi szervezettel biztosítja szociális védelmüket, a modern művészeti hivatalon keresztül pedig megfelelő foglalkoztatásukat és irányításukat. Nevelés és szociális védelem, ezt a két feladatot ismeri az olasz művészeti politika és ennek megoldásán fáradozik. Nem kíván ellenben művészeti kritikus szerepében tetszelegni.[22] Nem vállalkozik arra sem, hogy művészeti irányok egyikét vagy másikát előnyben részesítse és ezzel, mintegy hivatalos művészeti stílust teremtsen.[23] Ezzel el is érkeztünk a legaktuálisabb problémához a napi politika és a művészet viszonyához Olaszországban.

Míg valamennyi illetékes olasz államférfi kétségbevonhatatlannak tartja az államnak azt a jogát és kötelességét, hogy a művészek nevelését irányítsa, szociális és jogi védelmüket ellássa, ugyanilyen egyhangúan elítélnek minden olyan törekvést, mely a művészetet a napi politika szolgálatába kívánná állítani. «Minden műalkotás, melynek nincs művészeti értéke, bármi is ideológiai vagy érzelmi tartalma, politikailag is értéktelen» — fejezi ki ezt az elvet pregnánsan Bottai[24]. «Művészet, melyet a kormányzat irányít, még csak nem is propagandaeszköz, mert elveszti minden propagandaerejét» — mondja ugyancsak az olasz nemzetnevelési miniszter.[25]

A fasiszta művészeti politika tehát nem hajlandó eltérni az egyetlen helyes mértéktől és csak azt keresi, hogy jó vagy rossz művészettel áll-e szemben. Olaszországban nincs fasiszta vagy antifasiszta művészet,

[22] BOTTAI, GIUSEPPE: *Lineamenti di una politica dell'Arte.* A XXI. velencei Biennale megnyitásakor, 1938. június 1-én tartott beszédéből: «lo Stato nel nostro sistema non si diletta di critica d'arte, ma educa il popolo alla coscienza delle sue responsabilità e della sua funzione nella civiltà del mondo».

[23] BOTTAI, GIUSEPPE: *L'artista dello Stato,* a III Quadriennale d'Arte megnyitásán 1939. február 5-én tartott beszédéből.

[24] Bottai, Giuseppe a XXI. Velencei Biennale megnyitásakor mondott beszédéből: «... le opere artisticamente mancate, qualunque sia il loro contenuto ideologico o sentimentale, sono anche politicamente inutili, poiché quel contenuto non esprimono, o confusamente, torbidamente, dichiarono in fatue formule rettoriche». Ugyanezt hansúlyozza LAZZARI, MARINO: *Arte e modernità* címen a római rádióban 1940. január 18-án tartott beszédében. V. ö. id. m. 163—169. l.

[25] Ugyancsak Bottai miniszternek a fentebb idézett beszédéből: «L'arte direttamente manovrata dal governo, come strumento di propaganda, non soltanto si esaurisce nell'illustrazione e nel documentario; ma, per questa sua stessa insufficienza espressiva, perde ogni efficacia propagandistica».

creative commons A digitális változat a MEK Egyesület (http://mek.oszk.hu/egyesulet) megbízásából, az ISZT támogatásával készült.

kormánypárti vagy ellenzéki művészet, ami végső fokon a demokráciák parlamentáris hibáinak áttétele a művészet síkjára, rendszerint éppen azok részéről, akik leggyakrabban törnek pálcát a demokráciák és a parlamentárizmus felett. Nincs Olaszországban jobb- vagy baloldali művészet sem, különösen abban az értelemben, hogy az utóbbi a modern, míg az előbbi a maradi, a konzervatív irány privilégiuma. Nem szabad megfeledkezni a fentebb idézett hivatalos nyilatkozatokon kívül arról a tényről sem, hogy a fasizmus a legmodernebb művészeti irányoknak szabad teret engedett, sőt a futurizmust sokáig, mint a fasiszta forradalom művészetét ismerték.

Az olasz művészeti politika fentebb ismertetett elveinek és intézkedéseinek köszönhető a modern olasz művészet vezető szerepe Európában, ennek tudható be, hogy ma ismét Róma felé tekintenek Európa művészei, hogy az olasz művészek vezető mesterei kialakíthatták az uj olasz szellemiségnek és a mai kornak is legjobban megfelelő nemzeti stílusukat. Ezeknek az elveknek, de az olasz művészeti politika vezetőinek is oroszlánrésze van abban, hogy ma «az olasz művészet senkinek sem vazallusa».[26]

DERCSÉNYI DEZSŐ

[26] BOTTAI, GIUSEPPE: *Az olasz művészet háborúja*. «Szépművészet», 1941. 235. l.

A digitális változat a MEK Egyesület (http://mek.oszk.hu/egyesulet) megbízásából, az ISZT támogatásával készült.

JACOPO CAROVE, KASSAI OLASZ KERESKEDŐ

Olasz világ Kassán 1670—1730 között címen egy terjedelmes kötetet kitévő anyagot gyüjtöttem össze Kassa város levéltárának adatai alapján az ez időben Kassán élt olaszokról, kiknek számát e 60 év alatt mintegy 300-ra tehetjük. A kassai olaszok két legkiemelkedőbb alakja Jacopo Carove és Pietro Cetto. Az itt közölt fejezet az elsőül említettnek kassai életét adja s egyúttal bepillantást enged a város akkori politikai, gazdasági és társadalmi életébe is.

Az olaszok bizonyára a bécsi udvar által a kassai főkapitányságra küldött akkori olasz generálisok révén kerültek ide s itt mint kereskedők különleges áruikkal hézagpótló szerepet játszottak. Hazájukból hozott kereskedelmi műveltségük folytán Kassán különös megbecsülésben részesültek s rövid idő mulva a kereskedő céhben és a városi közigazgatásban is vezető szerepet játszottak.

*

Jacobus Carove natione italus, olasz nemzetiségű 1672 dec. 20-án kéri a város igazságát, vagyis a polgárjogot, a concivisséget. A tanács megadja neki a következő három feltétellel. Először hozzon nemzetséglevelet. Ugyanis csak törvényes születésű, a céhnek megfelelő rangú, nem alsóbbrendű foglalkozást űző, rendes családból származó folyamodót vettek fel. A második kikötés, hogy Várady uram boltjából mindjárt kiköltözvén, szálljon a nemes város boltjába, ahol alkalmatosb leszen s amelyet a patikatiszt, a városi bolthelyiségek gondviselője mutat. E föl-

creative commons A digitális változat a MEK Egyesület (http://mek.oszk.hu/egyesulet) megbízásából, az ISZT támogatásával készült.

tétel magyarázata, hogy a céh csak önálló kereskedőt fogadott be. Már pedig Carove egy más kereskedő, Várady uram üzletében húzódott meg akár külön saját olasz áruival, akár mint társ-féle. Végre a harmadik kívánság, hogy fizessen a céhbe való felvétele díjául 80 tallért. Ilyen nagy összeget kértek tőle, mert jómódú és idegen volt. Különben rendszerint 3—10 frtot kellett fizetni.

Ha Carove Jakabot felvétele évében legalább is nagykorúnak, vagyis 24 évesnek vesszük, — ami szintén előírás volt — ez esetben 1648-ban születhetett. S mivel 1708-ban halt meg, összesen 61 évig élt. Ennek több mint a felét Kassán töltötte, 36 esztendőt. Leánya, Franciska végrendeletében, Argentinában, Olaszországban lévő örökségéről intézkedik, ami arra mutat, hogy innen ered a család.

Nevét az oklevelek a lehető mindenféle változatban írják: Carove, Carobe, Karové, Carave, Karave, Karavé, sőt Karavera és Carovaj. Mi az ő aláírása után indulva a Carove formát használjuk, bár később legtöbbnyire a magyar helyesírás szerint K-val írják a nevét. De néha látjuk ezt az alakot is: «Jacob olasz seu Karobé» vagy egyszerűen «Jacob olasz». Még pedig ez utóbbi formát gyakran, s míg évtizedek mulva, élete végén is. Még e kor is szerette az embereket a nevük mellé tett jelzőkkel, foglalkozás, nemzetiség, községi eredet, személyi tulajdonság szerint különösebben is megjelölni. Így ragadt Carovén az «olasz» elnevezés, amelynek fenntartását olaszos beszéde, kiejtése, viselete, ruházata, szokásai és írása csak előmozdították. Már gyermekei nevénél alig látjuk ezt, ami az asszimilálódás jele.

Az oklevelek Carove Jakabot mercatornak, kereskedőnek, nemes nemzetesnek, uram őkegyelmének, generosus dominusnak mondják s általában tisztelettel beszélnek róla. Tehát kereskedő volt Carove Jakab és felvétele után 14 év alatt kassai társai közt oly tekintélyre emelkedett, hogy egy fontos testületi ügyükben mint bizalmi emberük szerepel ő is. Ugyanis az 1446 óta fennálló, egész Magyarországon a legrégibb kassai kereskedő céhtársulat a Wesselényi-összeesküvést követő (1670), a város békéjét, jólétét is feldúló önkényuralmi, ellenreformációs küzdelmekben és egyenetlenségekben annyira szétrobbant, hogy újonnan kellett megalakítani s az eddigi, 1631-i céhszabályokat felújítani. E végett mindenesetre a legkiválóbb és legmegbecsültebb társaikat küldték ki a tanács elé a kereskedők, akiknek a száma pedig az újjáalakulásnál elég nagy, 64 volt. E 7-es küldöttség tagjai közt ott találjuk Carovet is olasz földijével, Cettóval együtt (1686).[1]

[1] KEREKES, GYÖRGY: *A kassai kereskedők életéből harmadfélszázad*, 1687—1913. 9. l.

creative commons A digitális változat a MEK Egyesület (http://mek.oszk.hu/egyesulet) megbízásából, az ISZT támogatásával készült.

Az így újjászületett céhben Carove már ezidőtől jelentékeny szerepet játszott. Két éven át szintén Cetto Péterrel a társaság főszószólója, Vormünderje (1687—89).[2] Éveken át a céhmester (Brudervater), mellette ülő, assesor, Beizitzer. Majd őt választják meg Brudervaternek, tehát a kereskedőcéh vezető emberének, mint nemes és igazságos férfiút és kívánják, Isten adja, hogy a rábízott hivatalt sokáig viselje.[3] Viselte is hat éven keresztül (1702—1708). 1708-ban az «Isten elszólította» őt, vagyis ez évben halt meg.[4]

Az oklevelek többször nemesnek és vitézlőnek mondják, tehát az is volt. Nemességét különben Olaszországból hozta magával, hol családja 1600-ban kapta meg s nálunk Abauj megye csak kihirdette. Nemcsak a kereskedőknek, hanem általában Kassa összpolgárságának bizalma központosult benne; városi közgyűlési főszószólónak (Obervormündernek) is megválasztották (1695). A fürmender, latinul prolocutor vagy tribunus plebis, a régi városi önkormányzatnak egyik legfontosabb szerve. A polgárok összessége által választott község (electa communitas) vagy nagyobb tanácsüléseinek ő az elnöke. A városi közönség bizalmi embere, közvetít a tanács, a városi tisztviselők és a választott község közt. Mint ilyen résztvesz az ú. n. szűkebb tanács gyűlésein is. Ellenőrzi a városi szabályzatok (statutumok) végrehajtását, a bíró és a tanács hivatali működését. S ami a legfontosabb, a város összes gazdasági ügyeinek is ellenőre.

Íme, fölvétele után két évtized mulva ily fontos hatáskört bíztak Carovera, ami arra mutat, hogy a ránézve is oly súlyos következményekkel járó Thököly-fölkelés után az uralomra jutott katolikus irány is csak előmozdította emelkedését. Mint szenátor tagja a városi tanácsnak s mint bortiszt a városi gazdálkodás egyik legfőbb jövedelemforrásának, a szőlő- és borügyeknek intézője. Többször kérik föl és bízzák meg, hogy a város dolgaiban eljárjon. Így, amint láttuk, a szintén olasz Caraffához küldik, hogy közbenjárását és pártfogó levelét kérje a porció leszállítása ügyében. Hogy mit végzett, ennek megtudása végett Eperjes és több felvidéki város követei Kassára jöttek.

Amikor a város Bécsbe fordult régi, de már elavult árumegállító jogának felújításáért, a tanács a Bécsben járó Carovet bízta meg szorgalmazásával. Makolányi uram ő kegyelme biztató írásokat küldött általa. A tanács reménykedve fogadta a hírt s «minthogy pedig ez kedveskedés nélkül nem mehet, rendel neki fáradozásáért bizonyos praesentumokat (ajándékokat), szőlőjébe karókat s valami finom jóbort».[5] A kegyetlen

[2] I. m. 9. l.
[3] I. m. 21. és 16. ll.
[4] I. m. 16. l.
[5] Városi jegyzőkönyv 1686. júl. 11.

creative commons A digitális változat a MEK Egyesület (http://mek.oszk.hu/egyesulet) megbízásából, az ISZT támogatásával készült.

Caraffa után is őt küldötték Erdélybe és fáradozásáért megajándékozza a város s különös hajlandóságáról, gráciájáról biztosítja. Polgártársai iránti készségének jele, hogy mint tekintélyes polgár Schissler János Gáspár concivitása (polgárjog) kérése alkalmával Carove Jakab kezes érte Schissler Jánossal együtt.[6]

A XVII. században Magyarországon még bankok nem voltak, csak mintegy 150 év mulva, a XIX. század közepe táján kezdtek alakulni. Akik rászorultak, a kereskedőkhöz vagy a különféle egyházi alapítványokhoz fordultak kölcsönért. Ellenben a római birodalom gazdasági fejlettségét átörökölt Olaszországban ez az üzletág már a középkorban intézményesen fejlődött, éspedig zálogkölcsönzéssel indult meg. Innen vette át a világ a lombardüzlet elnevezést.

A hozzánk átjött olaszok természetesen magukkal hozták e téren szerzett otthoni tapasztalataikat is, ezért több példáját látjuk e tanulmányban is pénzkölcsönzéseiknek. Éspedig mivel a nemesi osztály túlnyomólag terménygazdálkodást folytatott, pénze mindig kevés volt. Gyakran kellett tehát folyamodniok kölcsönökhöz, melyek visszatérítése és a kamatok fizetése éppen készpénzbevételük hiánya miatt nehézkesen ment és kellemetlen volt. Ez a körülmény is egyik oka a meggazdagodott városi polgárok iránt táplált ellenszenvüknek. Az adósok sohasem szerették hitelezőiket, kikben vagyonukra pályázó uzsorásokat láttak. E veszélytől a vármegyékben a nemesi kiváltságok megvédték őket, a régi városi bíráskodás alapelve azonban, hogy az adós vagy a visszafizetéssel, vagy a lekötött javakkal tegyen eleget kötelezettségének.

A nemesi és polgári felfogás e különbözőségéből sok összeütközés származott, amelyből az olaszok is, de különösen Cetto Péter kivette a részét.

Carovenak itt egy ily zálogra kölcsönzéséről fogunk megemlékezni, mely meglehetősen komplikált ügy volt s még a városnak és Thökölynek beavatkozását is felidézte, de alkalmat nyujtott neki tekintélyes ingatlanok szerzésére. Egy nemesi család 2—3 ágára terjedt ki az érdekeltség, két igényperrel és egy vagyon biztosítási eljárással egybekapcsolva.

Madarász Erzsébet nemes, nemzetes Bélaváry Miklós özvegye Carove Jakabtól kölcsönt kért. Férje Bethlen Gábor kincstárnokának, Bélaváry Dávidnak családjából származott s maga is kincstári tisztviselő volt. De özvegye nem tudott jövedelméből kijönni, vagy előkelően költekezett, vagy férjhezment leányát és vejét kellett segélyeznie : adósságát nem tudta

[6] Tilalmazások könyve 1695. jan. 5. Mindkét Schissler a kereskedő céhnek tekintélyes tagja lett : János 1708—1711-ig atya, Gáspár 1715—1725 förmünder, szószóló, tribunus plebis.

creative commons A digitális változat a MEK Egyesület (http://mek.oszk.hu/egyesulet) megbízásából, az ISZT támogatásával készült.

megfizetni. Miért is Carove Jakab tilalmat tett[7] kassai javaira 390 frt 20 denárig. Sőt különféle ékszerei is Carovéhoz kerültek zálogba. A rokonság azonban féltette a családi kincseket, nehogy idegen kezekre kerüljenek. Ezért az özvegy leánya, Belaváry Éva asszony, a szintén nemes földbirtokos Ibrányi László uram házastársa tilalmat tett ez ékszerekre: egy gyöngyös pártára, gyöngybogláros gyöngyre és öt ezüst kanálra. Megmondja, hogy ezeket tulajdonképpen nénje, Vas Sándorné, abaujmegyei alispánné adta át Carovénak zálogba. A tilalom pedig úgy szólt, hogy Carove ezeket senkinek se adhassa át. Amit Carove meg is ígért, vagyis ő meg «reprotestál», azaz biztosítja, hogy mindezeket kezéből ki nem adja.[8]

De úgy látszik, a Bélaváry—Ibrányi-család alaposan küzdött pénzzavarokkal s máskor is felvett kölcsönt: mert ugyanezen Ibrányiné ugyanekkor más családi ékszereket is biztosítani akart, éspedig szintén egy gyöngyös pártát és pártára való bogláros gyöngyöt és néhai Keviczky János nevére veretett tallérokat.

A tallérok eredete pedig az, hogy a fent említett Madarász Erzsébetnek, özvegy Bélaváry Miklósnénak első ura Keviczky János volt, Kassa városának bírája, aki a nemesi országgyűlésnek még a rája írott gúnyversben is megnyilatkozott közmegbotránkozására nagy hévvel-tűzzel védte a polgárság jogait az 1647-i országgyűlésen, ahol aztán hatalmas rést ütöttek a városi jogok évszázados bástyáin. Felesége, a már előbb hivatkozott mostani özvegy Bélaváry Miklósné sírkövet állított és emlékérmet veretett férje emlékére. Ezekről volt tehát itt szó. S hogy e zálogügyletbe egy új név is keveredjék, azt is megmondják, hogy ez értékeket Abaffy Mihály szintén birtokos nemes tette zálogba, éspedig Schneider György kassai tekintélyes kereskedőnél, aki éveken át (1687—89, 1693—1695) volt a kereskedőcéh atyja. Íme, tehát nemcsak olasz, de magyar kiváló kereskedő is foglalkozott zálogra kölcsönzéssel.

Azonban hiába erőlködött Ibrányiné (Bélaváry Éva) e sok biztosítással, nemcsak nem tudták a zálogtárgyakat kiváltani, hanem még ő maga is kénytelen volt adósságot csinálni Carovénál, aminek fejében lekötötte neki ingatlanait, Kassán lévő házát és más örökségét.

És most ismét egy új alak lépett elő e zálogkölcsön színpadára: Schubert János szintén kassai tekintélyes kereskedő. Tiltakozott, contradicált az Ibrányiné is Carove olasz Jakab között létrejött kontraktus, szerződés ellen, mivel ő Ibrányinénak atyjafia és Kassa törvénye szerint meg nem kínálta őt ingatlanaival.[9]

[7] Tilalmazások könyve 1677. május 24.
[8] 1680. márc. 12. Tilalmazások könyve.
[9] 1681. ápr. 25. Tilalmazások könyve.

creative commons A digitális változat a MEK Egyesület (http://mek.oszk.hu/egyesulet) megbízásából, az ISZT támogatásával készült.

De Ibrányiné e tiltakozás ellenére kénytelen volt még egy lépéssel tovább menni, hogy tartozását gyökeresen rendezze. Ugyanis ura megegyező akaratával kassai házát «más alkalmatosabb jószág szerzés fejében» eladta Carove Jakabnak[10] 4000 magyari frtért. Úgy hogy ezzel az anyja és nénje (Vas Sándorné), az ura és az ő, tehát négyük adósságát törölje és még e 4000 frtból a városi adóhátralékot is fizesse le. Sőt nemcsak a házat adja Carovénak, hanem bizonyos kassai szántóföldeket, réteket is. Egyben feljogosítja, hogy amely földeket, réteket, kerteket elzálogosítottak volna, azokat is magához válthassa.[11]

Íme, mily rosszul gazdálkodott e nemes család, négy tag csinálta az adósságot, az adót nem fizették, házukat eladták «más alkalmasabb jószág» szerzése végett — mondták, de az egyéb meglévő alkalmatosabb jószágaikat, földjeiket, rétjeiket és kertjeiket is részben eladták, részben elzálogosították, sőt ez utóbbira is megvásárlási jogot adtak Carove Klárának. Ami ellen, vagyis a Bélaváry Éva itt való háza és más civilis (polgári, nem nemesi jellegű) örökségek ügyében Carove Olasz Jakabbal ineált (kötött) kontraktus, szerződés ellen az előbbi Schubert János újra ünnepélyesen tiltakozott. Ismét hivatkozott arra, hogy őt mint vérszerinti atyafiát nem kínálta meg e javakkal.[12]

A tiltakozás dacára a ház és egyéb jószágok Carove tulajdonába mentek át. Így négyévi kitartásával egy csomó ingatlan tulajdonosa lett. Persze a 4000 frtot és a többit nem tudta egyszerre letenni. Így most már ő lett adósa Ibrányinénak. Természetesen a sok speciális olasz cikk árusításával oly kedvező helyzetbe jutott, hogy mindent rendesen kifizethetett volna, ha a város és Thököly közbelépése újabb bonyodalmat nem idéz elő.

Ugyanis a kassai tanács Ibrányiné követelésére vagy legalább egy részére rátette a kezét azzal, hogy anyjának előbbi ura, Keviczky János, aki Kassának — amint már mondottuk — bírója, szenátora s különféle tisztje volt, e tisztségeiből kifolyólag adósa maradt a városnak. Mindenesetre elég különös, hogy a város most, évtizedek mulva áll elő ezen követelésével, mely Ibrányinét méltán ijeszthette meg a legnagyobb mértékben. Hiszen így ingatlanai is elmennek, pénzt sem kap. Thökölyhez fordult tehát oltalomért. Pártfogásában annál inkább reménykedett, mert hiszen egy Ibrányi (Ádám) a bujdosó kurucok vezére volt.

S nem is csalódott. Thököly bizonyos nehézményezéssel írja a város-

[10] Tulajdonképpen itt Carove feleségéről beszélnek mint pénzadóról, akit hibásan a lánya (Klára) nevén neveznek, holott felesége Mária Magdaléna.

[11] Kassa v. ltára 1681. év, 19,494. okl. szám.

[12] 1683. jan. 17.

creative commons A digitális változat a MEK Egyesület (http://mek.oszk.hu/egyesulet) megbízásából, az ISZT támogatásával készült.

nak, hogy Bélaváry Éva, Ibrányi Lászlóné asszony ökegyelmének Carove Olasz Jakabnál levő bizonyos summa pénzből álló «követelését» valami Keviczky János nevű ember «adósságáért nemesi szabadságának nehezen (vagyis súlyosan) érezhető megsértődésével» megárestálta a tanács[13] (tilalmat tett járandóságára). Holott eddig ez asszony erről semmit sem tudott s nem is követelte rajta a tanács. Felszólítja a magisztrátust, hogy értesítse őt ez ügyről. Megjegyezvén, hogy a «dolog rendi talán» az lett volna, ha máskép nem akarta elintézni, hogy a törvényútjához és nem mindjárt executióhoz, végrehajtáshoz kellett volna látni a városnak a maga auctoritásával (vagyis csupán saját hatalmából és tetszéséből). Nem kétli, hogy az asszonynak nem lesz további panaszra oka.[14]

A város feltárta Thököly előtt a helyzetet, követeléséről nem mondott le. A ház és egyebek Carove tulajdonába mentek át, de amikor javait lefoglalták — amint látni fogjuk — e követelést behajtotta rajta.

Amint az ipar és kereskedelem a kezdetleges csereállapotából úgy árukban, mint terület tekintetében kiszélesedett, a hitelt nem nélkülözhette. Ezt azonban intézményesen kellett alátámasztani és biztosítani. A követelések biztosítására fejlesztették ki s hozták be a középkori városok az Arestátiók vagy Tilalmazások könyvét, amely Kassán a XVII. században a városnak egyik legfontosabb gazdaságjogi könyve. Ha a kereskedőknek vagy polgároknak egymáson követeléseik voltak, ebbe írták be oly formán, hogy a tartozás fejében árut, ingatlant vagy pénzeket kötöttek le. Ezeket az adósnak nem volt szabad addig elidegeníteni, amíg tartozását ki nem egyenlítette. E könyvben többször szerepel Carove Jakab is.[15] Nézzünk meg ezekből pár esetet, melyek a bejegyzések természetére, az akkori üzleti életre általában és Carove tevékenységére is fényt vetnek.

A vasutak előtti korban az áruk szállításánál nagy szerepet játszottak a szekeresek, kik közt egy-egy vezető több társát szedte össze és szegődtette valamely nagyobb fuvarozására. Ilyen volt egy Medve nevű szekeres, ki áruk vagy egyéb vásárlása fejében a szekerességre hozzátartozó társaival együtt jelentősebb összeggel tartozott Carovénak.

[13] Érdekes, hogy Thököly itt Kassa egyik legkiválóbb polgáráról, főbírájáról, országgyűlési követéről mily lekicsinylőleg ír, hogy az valami Keviczky János nevű ember — ugyanakkor, midőn a nemesi jogot Ibrányinénál úgy védi.

[14] 1684. júl. 13. Thököly levele. Kassa ltára 9873. sz.

[15] Midőn Schissler János Gáspár kereskedő a concivitást kéri, Carove Jakab és Schissler János szintén kereskedő, vállalnak érte kezességet 1695. jan. 5. Érdekes, hogy ezt is a Tilalmak könyvébe írták be, mert felelősséggel járt.

creative commons A digitális változat a MEK Egyesület (http://mek.oszk.hu/egyesulet) megbízásából, az ISZT támogatásával készült.

Ellenben Pissel Sándor szenátoron a szekereseknek volt vagy 70 frt követelése. Carove tehát tilalmat tesz erre.[16]

A második tilalmazási eset Carove bécsi vásárlásaival van összefüggésben. Léderer Márton kassai polgárral együtt vásároltak Bécsben s az elszámolásnál pénzbeli differenciájuk támadt. Amiért Carove tilalmazza Léderer javait. Viszont pedig Léderer tiltakozik e tilalom ellen, hogy ha belőle valami kára lenne. De a heveskedések után négy napra megegyeztek abban, hogy Bécsben az ott lévő kereskedő rendek előtt eligazítják a köztük lévő kontroverziát, egyenetlenkedést. Amit itt határoznak, «ahhoz alkalmaztatják magukat, letevén az egymás javai iránti arestátiot».

De az eligazítás nem ment ilyen símán, amiért a két fél majd egy év mulva [17] elképzelhető kölcsönös izgalommal egymást vádolja s kemény protestátiókat irat be egymás ellen. Léderer vádolja Carovét, mert amint megegyeztek, hogy Bécsben becsületes emberekkel revideáltatja, megvizsgáltatja ügyüket, ezt nem tette meg. De Carove sem hagyta magát, ő meg reprotestál (viszont tiltakozik), mert emberei készek voltak Bécsben, de Léderer részéről senki sem jelent meg. Tehát ő semminek nem oka s ha e miatt kára lesz belőle, Lédereren keresi. De nemzetes Léderer uram őkegyelme nem engedte át az utolsó szót. A következő évben megismétli, amit már többször mondott, hogy Carove Jakab megfogadta, hogy a köztük lévő egyenetlenséget becsületes emberek előtt eligazítják. De ez meg nem történvén, protestál ellene.[18] Íme, a két makacs ember közt már harmadik éve folyt a se vége, se hossza protestálás. Persze azóta mostanig már volt idejük megegyezni.

Elég keményen kezdődött Carove és Schneider György adóssági ügye is. Schneider György Carovén 100 tallért követelt. Carove nem lehetett valami jó fizető, inkább csak bevenni szerette a pénzt. Schneider előre is kijelentette, hogy minden utat-módot elkövet megvételére, s netalán idegen országbeli embereknek is kész deputálni (kiutalni) e summát. De Carove viszont protestál, ha emiatt nagyobb kára következnék.[19] Azonban amint a kereskedő céh két vezető emberéhez illett — Schneider a céh atyja volt, Carove pedig asszeszor, mellette ülő — már a következő évben megbékéltek. Pedig akkorára a 100 tallérból újabb ügyletekkel 1555 magyari frt lett,[20] amely összegre nézve most már szépen megegyeztek.

Ez ügynél a hitel- és pénzügyi műveletek fejlődése szempontjából

[16] 1678. jan. 31. Tilalmazások könyve.
[17] 1691. febr. 20.
[18] 1692. jan. 22. 10,487. sz. okl.
[19] 1689. aug. 15. T. K.
[20] 1690. ápr. 10. T. K.

creative commons A digitális változat a MEK Egyesület (http://mek.oszk.hu/egyesulet) megbízásából, az ISZT támogatásával készült.

nevezetes, hogy a belföldi követelésnek külföldi átutalását említi, ami már csak egy lépés a váltóhoz. Mindjárt látni fogjuk, hogy kereskedelmi fejlettségünk már e lépést megtette.

Az eddigiekben pár esetet láttunk, midőn Carove mint tilalmazott szerepelt. De szerepelt ő mint tilalmazó is az Arestátiók könyvében. Így néhai Róth Pál (Roth Gáspár az előző időkben kereskedő) házára 172 frt tartozásért tilalmat tesz.[21]

Nemes vitézlő Carove Jakab uramnak követelése volt Burjányi Andráson, Kassa város aljegyzőjén is. Mikor ez meghalt, előállott, hogy hagyatékából elégítsék ki. A magisztrátus azt kutatta, árestálta-e, tilalmazta-e annakidején jószágát, mert ez volt a városi törvények szerint a döntő. Tulajdonképpen azt akarták megállapítani, hogy tényleg tartozott-e Burjányi. Érdekes ez alkalommal Jászszai János 50 éves volt deák és kassai provizor, élelmezőbiztos tanuvallomása, mert a vexel váltót említi. Előadja, hogy az árestátióra, tilalmazásra nem emlékszik. De azt tudja, hogy Grasz uram (kereskedő céh-atya és bíró is volt) üzent Carove uramra, hogy adjon őkegyelme Burjányi uramra vexelt, minthogy akkor Bécsben volt, kitelik az az ő javaiból.[22]

E váltó bizonyára pénzt utalt ki Burjányi számára Carove terhére, vagyis valamely bécsi üzlettársára és most ezt követelte ő a hagyatékon, amit bizonyára meg is kapott. Ime tehát kereskedőink külföldön már ez időben dolgoztak váltóval, holott csak másfélszázad mulva hozzák be a váltótörvényt. De nem is lehetett meghonosítani a nemesi kiváltságok eltörlése előtt.

Végül, említsük itt meg az Arestátiok könyvénél Carove Jakab «boltos legényét», Mátyást. Nem lehetett jelentéktelen ember, ha Stirbic Tóbiás Lőcsén lakó arestálta minden javait. Oly módon, hogy semmiképp ki ne adja Carove, mert különben ő maga fogja megtéríteni a segédjén való követelését. Ez összeg pedig oly számottevő volt, hogy a tilalmazó még prókátort és plenipotentiáriust (ügyvédet és meghatalmazottat) is érdemesnek tartott megszerezésére fogadni Váncsay Bálint személyében,[23] aki különben gyakran szerepelt ily minőségben.

Carove kassai életének első fele a Thököly-féle kuruc-labanc mozgalmak idejére esik (1670—1886). Tudjuk, hogy ezt I. Lipót önkényuralmi új kormányrendszere váltotta ki. Amint általában a magyar városok, Kassa polgárai is ugyancsak megszenvedték ez időket. Az új rendszert csak katonai erőszakkal lehetett végrehajtani, tehát a várost

[21] 1705. febr. 26.
[22] Kassa v. ltára 12,751. okl. 1708 okt. 8.
[23] 1678. jún. 8. T. K.

creative commons A digitális változat a MEK Egyesület (http://mek.oszk.hu/egyesulet) megbízásából, az ISZT támogatásával készült.

ellepték az erőszakoskodó, mindenféle hadiszolgáltatást kizsaroló, ellenségként viselkedő császári zsoldosok. Ezek nyujtották a karhatalmat ahhoz, hogy a kamarák a régi és új adókkal teljesen kifosszák a polgárokat. Valamint ahhoz is, hogy túlnyomóan protestáns vallásukból kiforgassák őket.

Az anyagi kizsákmányolás és a vallásüldözés a városi lakosságot szétzüllesztette. Sokat letartóztattak, sokan szétfutottak. Az egyre megismétlődő, évtizedeken át tartó véres polgárháborúk az ipar és kereskedelem forgalmát is gátolták. A céhek és tagjaik száma megcsappant, a politikai és vallásüldözés annyira megbontotta ezeket, hogy például a kassai kereskedők társulatát 1687-ben újjá kellett szervezni.

Nem csoda tehát, ha a Spankau, Strassoldo, Kob rémuralmától agyongyötört magyarság valóságos szabadítóként fogadta Thökölyt, aki 1682 augusztus 15-én ostrommal bevette a várost. És most három éven át (1685 október 25-ig) az ő uralma alá tartozott. Az bizonyos, hogy a német katonaság zaklatásainak, a protestánsok üldözésének véget vetett, de a rendes gazdasági élet helyreállításához annyira szükséges békét ő sem tudta megvalósítani, mert hiszen őt sem hagyták a császáriak békében.

Így tehát a remélt jobb napok helyett új nyugtalanságok következtek a városra. Ugyanis Thökölyt török szövetségese 30,000 tallér, 60,000 frt hadisarc behajtására kötelezte. A sok harcban kimerült és elvadult beszállásolt katonái is elég rendetlenséget és erőszakoskodást műveltek. Serege eltartása is nagy terhet rótt a városra, mert hiszen természetesen Thököly a kassai dóm kincseinek lefoglalásával sem tudta költségeit fedezni. A városnak Thökölyhez benyujtott kérvénye már arról panaszkodik, hogy éhenhalóvá lesz a város.

A város megsarcolásánál magának Thökölynek hívták fel a figyelmét a Kassán élő két olasz kereskedőre, Carovera és Cettora. Pedig gazdagságukon, jövevény voltukon s az előbbi uralommal való természetes kapcsolataikon kívül semmi bűnük nem lehetett. Erre mutat, hogy ennek semmi nyoma nincs, hiszen maga Thököly is csak összes javaikat akarta elvenni. Erre mutat, hogy polgártársai a legnagyobb mértékben pártjukat fogták s az ő jóakaratjukból nem jutottak oly halálos veszedelembe, mint a magyarok százai, ezrei, sőt tízezrei a bécsi udvari párt részéről. De így is módjukban volt belekóstolni az új hazájukat feldúló évtizedes kuruc-labanc háborúskodás veszedelmeibe.

Hogy miképpen kezdődött Kassán Thököly uralma, egyik vezére, a város parancsnokává lett bethlenfalusi Faigel Péter mondja el. Egy későbbi írásbeli nyilatkozatában elismeri, hogy a Thököly pártján történt

creative commons A digitális változat a MEK Egyesület (http://mek.oszk.hu/egyesulet) megbízásából, az ISZT támogatásával készült.

török megszállás alkalmával Kassa megadván magát, *fejek és minden javak váltságában* 30,000 tallért volt kénytelen fizetni. Ezenkívül Thököly külön akarván szakasztani az *olaszokat*, nevezetesen *Cetto* és *Carove* uramékat, a maga számára kíváná sarcoltatni őket, kik nagynehezen a városban szorultak. És csak sok «esedezésünkre nyerhettük» meg (tehát Faigel magát is esedezők közé számítja), hogy a városbeliek közé való fizetésbe csatolta őket. A sarc osztására a város rendelt ki személyeket, ezek vetették fel s limitálták mindenkire. Így ez említett olaszokra is külön-külön bizonyos számú pénzt állapítottak meg s kit pénzül, kit marhául vettek meg rajtuk, hogy miattok a város népi ne szenvedjenek és hogy mindenek prédára ne menjenek. Mert az bizonyos, hogy ha a város mint conciviseinek pártjokat nem fogja, Thököly kiűzette volna őket az országból és mindenök elveszett volna. De a magyarság sok instantiával lecsendesítette és azzal is, hogy ők ketten jelentékenyen adtak a fejek és javak váltságában való summában.

De azután Carove Jakab uramat — folytatja Faigel — valamely levél miatt elfogták (árestomba tétetett) és minden marháját konfiskálták, elkobozták, amig dolgát el nem intézi. Hogy pedig a jövőben tudva legyen, mennyi javaik voltak összeírásukra és leltározásukra, a város Schnajder György és Wall Sámuel (tanácstag és kereskedő) uramékat rendelte a Thököly emberei mellé. És amely javakat ezekből kiadtak az összeírók, nem a maguk parancsolatjából, hanem mindenkor «Thököly maga emberei által lött» parancsolatjokból adattak ki és nem más, hanem maga Thököly számára és szükségére fordították. Amint erről Jelenik András uram mind bővebb, mind világosabb informatiot adhat, mint akkori adminisztrátor és perceptor (igazgató és adószedő). Sőt ha a városbeliek nem „reménkedtenek", rimánkodtanak volna, minden javait Regéc-be vitette volna Thököly, amint a szekerek érte útban voltak s borait el is vitték volt Patakra.[24]

Íme tehát a legilletékesebb vallomás szerint így kóstol bele Carove Jakab az itt dúló pártharcokba. Pedig amint mondtuk, mi bűnük lehetett egyéb, minthogy idegenek és gazdagok voltak s kapcsolatban állottak a bécsi udvar itteni exponáltjaival. E hírök miatt Thököly már előre is külön és intenzívebben óhajtotta kezelni őket az általános megsarcolás idején. Csak nagy kérésre állott el ez elbánástól s bizonyára nem esett nehezére eredeti szándékához visszatérni, midőn Carove uramat valami szerencsétlen «levélírásban találták». Ami abban állhatott, hogy szoron-

[24] Kassa, 1690. márc. 2. Aláírva : Faigel Péter. 10,278. okl., mely több idevonatkozó más oklevelet is tartalmaz.

creative commons A digitális változat a MEK Egyesület (http://mek.oszk.hu/egyesulet) megbízásából, az ISZT támogatásával készült.

gatott helyzetében oltalmat kereshetett kifelé. Mert ha árulás lett volna levelében, nemcsak vagyonát, de életét is vesztette volna.

Hogy a hivatalosan kiküldött 5 tanácstag (többnyire kereskedők) Schneider György, Top Sámuel, Vida András (1679—82-ben, bíró) Sámuel Wall és Schobert János uraimék mi minden portékát és marhát hordottak ki «hatalmasul» Carove házából, maga Carove sorolja el.[25] E felsorolásból és peréből kiolvashatjuk, hogy gazdag ember volt, nagy személyzettel dolgozott és hogy boltját bőségesen fölszerelte s hogy az akkori kor szokása szerint legkülönfélébb fűszer-, csemege-, textil-, fém- és írószer-árut tartott boltjában. Jelentékeny készpénz-készlete is volt, több mint 1200 frtot vettek el tőle. Volt aranypénze is. Lengyelországgal is kereskedett, itteni követeléséből 2400 frtot koboztak el. Áruinak egy részét elvitték boltjából, más részét kiárusították. Így vásárolt Top, Fabricius, Vall uram és Hlubokyné. Eladott Vall Sámuel, Schubert uram. Az összes elvitt dolgait 8000 frtnál többre becsüli, bár elsorolásában nem is tudja megmondani mindig az áruk értékét. Elvettek tőle:

Darab *aranyat* 77 frtot, aranyláncot, majdnem 400 frt, ezüstöt körülbelül 250 frt értékben.

Készpénzt 603 frtot, 15 sing fínom királyszin fájlondist 64 frt, 24 hordó jó borokat 1728 frt, egy átalag bort 45 frt, egy átalag asszu szőlőt 135 frt, 1 font hajas mandulát 1 frt 50 denár, 1 font közönséges mandulát 72 frt, 3 font hollandi sajtot 1 frt 26 denár, 1 font biskotumot 1 frt 30 denár, asztalkendőt, abroszt, 4 nagy török szőnyeget 43 frt 20 denár, 4 font nádmézet 2 frt 80 denár, 4½ font parmezán sajtot 4 frt 50 denár, 3 font mandulát 2 frt 16 denár, 5 font fínom confectumot és 2 font biscotumot 18 frt, 6 konc postapapírost 2 frt 16 denár, 4 lat tömjént 30 denár, 4 font rizskását, 1 font bécsi darát és ½ font faolajat 1 frt 80 denár, 6 lóvakaró ecsetet 5 frt 46 denár, 1 font fahéjat, 3 font Canári nádmézet 10 frt 80 denár, 3 nagy ólompalackot 12 frt értékben.

Top uram szeptember 10-én vett: szerecsendióvirágot, fahéjat, szekfűt, gyömbért, aprószőlőt, 6 bokor fejér csonotos kést 6 frt, 3 bokor római kesztyűt 4 frt 30 denár, szeptember 18-án vett Top öreg lakatot, fűszereket, olajat, 1 font parmezán sajtot 1 frt 20 denár, papírosmetsző ollót, 2 pár pennacsináló kést 72 frt, stokfist, fejér csipkét, 15 kovát flintához 90 frt, szerecsendió virágot, 6 nádpálcát 21 frt 60 denár árát.

Fabricius (kereskedő uram) Schubert (kereskedő) uram parancsolatjából vett marhát 8 frt 30 denár árát.

[25] A városhoz beadott periratában 1682. aug. 16-át, tehát a Thököly bejövetele (aug. 15) utáni napot jelöli meg az elvétel idejének. 10,132. okl. sz.

creative commons A digitális változat a MEK Egyesület (http://mek.oszk.hu/egyesulet) megbízásából, az ISZT támogatásával készült.

Sámuel Wall (kereskedő) uram adott el 35 kő és 11 font borsot 426 frt 60 denár árát.

Hlubokyné (kereskedőné) asszony vett ő kegyelme parancsolatjából marhát 161 frt 20 denár értékben.

Schubert uram adott el 15 vég hernacot (posztó) 378 frt-ért.

Ugyanő a pénztartó ládából kivett 468 frt, továbbá vett septukot, sléziai gyolcsot, fínom spanyol viaszt, csontfésűt, fűszert stb.

Vincens uram (a Carove öccse) hozott Lengyelországból 2400 frtot.

Sámuel Wall különfélét vett.

Carovétól elvettek készpénzt 148 frtot. Összesen 8030 frt 39 denár értéket.

Carove Jakab uram e pusztulását szemlélve «némely kereskedők és creditorok» (hitelezők) veszélyben látták követelésöket, miért is a tanácshoz fordultak. S a város írt is Thökölynek, mire ő azt felelte, hogy az igazsággal megegyezőnek ítéli, hogy az illetők az ő javaiból követelésöket biztosítsák.[26]

Amint 3 év mulva Kassa ismét a császáriak kezére került, Carove elkobzott javainak megtérítése végett pert indított. Nagyszabású tanuvallomások kezdődtek. 1686 február 12-én nem kevesebb mint 28 tanút hallgattak ki s a felvett jegyzőkönyvet Carovénak kiadják.[27] A föltett kérdés az volt, hogy mit vettek ki kereskedő boltjából, házából és pincéjéből, micsoda árukat, szöveteket, fegyvereket, arany- és ezüst tárgyakat, továbbá hordó borokat pincéjéből, búzát árpát, lovakat, nagyobb értékű dolgokat? Kik vettek ebben részt?

A vallomásokból a kifosztásnak élénk, de részben egyoldalú és túlzott képe rajzolódik elénk. Valószínűleg Carove alkalmazottai s öccse ellent álltak, nem akarták az árukat és pénzt előadni. Ezért a kiküldöttek erőszakoskodtak és gorombáskodtak. Úgy tűnik fel, mintha a város előkelő polgárai valósággal szabad zsákmányként bántak volna el Carove javaival, mialatt ő házában letartóztatva volt és szobája ablakából nézte a prédálást és tiltakozott ellene. De nemsokára még roszszabbra fordult ügye, mert ama bizonyos levél miatt őt magát is bebörtönözték, összes javait széthordták és most már nem vonták be az áruk kiadásába alkalmazottait, «scribáját és famulusait» (írnokját, levelezőjét, könyvelőjét és szolgáit, segédjeit).

Még családja is el lévén zárva a vagyontól, idegen segélyre szorult. Tanuk vallják, hogy családját és segédjét ők élelmezték. Sőt még mások adóssága miatt is, akiknek ő nem is tartozott, a börtönházban tartották,

[26] Verebély 1683. szept. 27. 9835. okl. sz. [27] 10,000. okl. sz.

creative commons A digitális változat a MEK Egyesület (http://mek.oszk.hu/egyesulet) megbízásából, az ISZT támogatásával készült.

míg *11 hordó bort nem* adott, amelyeket felosztottak maguk közt: Top Sámuel, Wall Sámuel, Szenczey és Vanczay Balázs (szenátorok). Itt az igazság az, hogy többeknek tartozott, akik féltve követelésöket, a tanácshoz fordultak. A 11 hordó bort pedig a város azon követelésének kiegyenlítésére fordították, melynek biztosítéka az általa megszerzett Keviczky-Madarász-Ibrányi-ház volt. Amint ezt később látni fogjuk.

Fordult Carove a királyhoz is elégtételért. *I. Lipót* Kassához, Abaúj, Zemplén és Sáros megyéhez rendeletet bocsát ki,[28] melyben előadja, hogy midőn 1682-ben Thököly a törökkel berontott Kassára, s ezt elfoglalta, Carovét 6000 frt sarc megfizetésére ítélték és több mint 22,000 frt kárt okoztak neki, nemességét is megsértették. Vizsgálják meg, tegyenek eleget.

Fordult Carove elégtételért *Caraffához* is. Beadványában panaszt tett, hogy hogyan bántak vele. Caraffa átír a kamarához, hogy a király elrendelte neki, hogy a dolgot vizsgálja meg. Azonban neki Szolnokon kell tartózkodnia hadügyben, tehát ő a *szepesi kamarát* bízza meg.[29]

A szepesi kamara el is rendeli a városnak, hogy Carove Jakabot elvett javaiért elégítsék ki.[30] Caraffánál az összes kárt 22,072 frt 37 denár összegben terjeszti elő. Ebből 12,000 frtot a *város* vett magához.

Thököly 1064 frt 64 denár, *Commendáns* Fajgel 1011 frt 45 denár, *Varanai, Jellenik* és *Draheim* 3019 frt 24 denár kárt okoztak.

Gósy 180 frt értékűt.

Különböző kárai, melyeket nem tud specifikálni, mert be volt zárva és a kulcsok sem voltak nála, 4000 frtra tehetők. Ezeken kívül *Szirmay István* egy szolga kürtjét elvette.[31]

Különösen *Schneider György, Vall Sámuel* és *Topp Sámuel* ellen fordult Carove. Vádat emel Schneider György és Vall Sámuel ellen, hogy 1683 május 29-ike körül, nem tudja kinek parancsából, bementek boltjába és onnan mindenféle javakat elvittek. Noha felmutatta nekik Fajgel Péter írását, melyet most ő keresetéhez Lichy Sámuel jegyző által kiadott másolatban mellékelt.[32]

Ismét egy másik nyilatkozatot, mint vádat bocsát ki, mely szerint Schneider György és Sámuel Vall adtak ki az ő boltjából 1683 június

[28] 1686. nov. 4-én. 9948. sz. Feljegyezve az oklevélre, hogy az illető helyek közgyűlésén kihirdették.

[29] 1686. jún. 27.

[30] 1686. júl. 3.

[31] 9961. okl. sz. Szirmay István Thököly egyik főembere, 1687-ben a portán követe.

[32] 10,012. okl. E mellékelt írás Faygel Péter 1682. szept. 10-i keletű elismervénye arról, hogy Cetto Pétertől és Carove Jakabtól 6—6000 birodalmi tallért felvett. Ez volt a rájuk külön kivetett sarc à 6—6000 frt. Ez összeg is mutatja, hogy gazdagok voltak.

A digitális változat a MEK Egyesület (http://mek.oszk.hu/egyesulet) megbízásából, az ISZT támogatásával készült.

4-ikén septuchot fajlondis és angliai posztót, sárga viaszt, citromot, papucsot, kapcát. Összesen 508 frt 98 denár értékben.[33]

Ismét pert vétetett fel, mert hárman: Schneider György, Topp és Wall még 1684-ben Mária tisztulása körül boltjából különféle borokat, 11 hordóval és egy kis hordóval elvittek, miknek értéke legalább 500 frt összeget tenne.[34]

Payerle Tamás (kereskedő) ellen is pert vétetett fel, mert 1682 szeptember 12-ikén 17 rőf fajlondis posztót vett el boltjából.[35]

E vallomásokból kiderül, hogy áruinak elszedése két évig (1682—84) is eltartott. Carove kereseti pere Thököly kivonulása után 1686-ban kezdődött s 1690-ben zárult le, tehát ez 4 évig folyt. Vagyis mindenestül 8 évig (1682—1690). Elég izgalmat és munkát okozott Carovénak. De ő kitartott, elment a végső fórumig. Ez energiából személyzetében is volt valami, mert nem egy könnyen adta ki az árukat. Pedig abban az időben nem tréfáltak az emberekkel, legalább is a magyarokkal nem.

Évekig tartottak a pereskedések. S általában a *Thököly-korabeli tisztviselőket* keményen támadták a templomi kincsek elvétele, az egri káptalannak meg nem fizetett adó, malomégetés, az egri káptalani dézsma, Aranyidka bérletének meg nem adása stb. miatt.

Végre is évek mulva (1690. márc. 14.) új vizsgálatot vesznek fel *Topp Sámuel* ellen a Thököly idejében Carove Jakabtól elvett kereskedelmi javak és egyéb ingóságok tárgyában. A feltett kérdésbe egész terjedelmében befoglalták a tényleírást, úgy, amint azt Topp részletesen előadta s a tanúk elé ily alakban terjesztették: *Tudja-e, látta-e, vagy kitől hallotta* a tanú, hogy midőn Kassát Thököly és a török megszállotta, az egész városra, fejek, javak, s örökségek megváltására *30,000 tallért, avagy* 60,000 *forintot* vetettek ki. Felét a nemesség vállalta magára, felét a polgárság.

De Thököly, *Carove Jakab* és *Cetto Péter* olasz kereskedőket a maga számára úgy akarta kivenni a concivisek közül, hogy minden javukat elvegye. A város lakosai és *Fajgel Péter* akkori kassai kapitány csak nagynehezen vitték véghez, hogy ők is felvétessenek a török adóba és a «város közé» fizessenek, de csak úgy, hogy terhes summát vessenek rájuk, különben mindenüket el fogja venni. Így rótt a város rájuk 6—6000 frtot s csak így csendesedett le Thököly és a kurucság.

Carove Jakab uram meg öccse és cselédi s egyéb javai benn voltak (letartóztatva) s hirtelen kelletvén az adót (sarcot) megfizetni, nehogy Carove miatt a város megromoljon, életeket és javakat féltvén, mivel

[33] 10,012. okl. sz.
[34] 10,011. okl. sz. 1686. év nap nélkül.
[35] 1686. szept. 6. 10,013. okl. sz.

creative commons A digitális változat a MEK Egyesület (http://mek.oszk.hu/egyesulet) megbízásából, az ISZT támogatásával készült.

Carove uramnak annyi pénze nem volt *árumarháiból és egyéb javaiból kellett eleget tenni.* Miért is a török sarcának, pénzének felkeresésére *borának, árumarháinak inventálására* városbeli (tanács- és hivatalbeli) embereket küldöttek ki, kik nem a maguk indulatjából, hanem a város és bírája parancsolatjából cselekedtek s Wahl Sámuel nem volt köztük.

A Carove faktora s öccse és boltos legénye német auszcugban, kivonatban a kimutatást kiadván, számot vetettek a várossal s amiket nem a város rendeléséből vettek el, azt kitörölték az auszcugból.

De 6000 frt kifizetése és vétele után valamely levél miatt *Thököly megfogatta Carovét* és minden javait confiskálni rendelte. A kamara és Thököly emberei mellé Fajgel Péter kapitány parancsából a bíró Vida András, Snajder György és Wall Sámuel uramékat küldötte ki, hogy az inventálást aláírják, hogy a jövőben ne mondhassák, hogy több vagy kevesebb volt.

El is vitték Carove némely javait azon vádlás és vétke miatt. Sőt ha a város nem esedezett volna mellette, minden egyéb javait is elvitette volna Thököly. Hanem a város gratiát, kegyelmet szerezvén, árumarháiért jött szekerek az útból tértenek vissza.

Néhai *Keviczki János* tisztibeli adósságot hagyott hátra, ezt felesége mostan Bélaváry Miklósné tartozott megfizetni; mivel házát leánya, Ibrányi Lászlóné asszonyom Carovénak adta át s Carove a házért még adós maradt, ezért árestálta bíró uram azon meg nem fizetett pénzt Carovénál, hogy a város adósságát abból fizessék meg. Megalkudván, Carove uram adott is ez adósságra *11 hordó bort* s Ibrányi a borok árát be is vette a ház árába. (Íme, így bukkan ki, hogy a Keviczky—Madarász—Ibrányi-ház a Cettóé lett.)

E hosszas előterjesztésre a tanuk így nyilatkoztak :

Kaperani Domokos (olasz) 30 éves általában ugyanezeket vallja, hozzátevén, hogy Faygel Péter uramnak úgy Cetto Péter, mint Carove Jakab 100—100 tallért adtak. Úgy tudja, hogy a 6000 frtot nem mind a Carove marhájából árulták ki, hanem öccse, *Vincensius Carove* Lengyelországba ment pénzért és vagy 1000 tallért (2000 frtot) hozott onnan kölcsön. Úgy tudja, hogy bort e summába nem vettek el tőle, hanem mint bitangot hordották ide-oda borát. Ő is a reámenő emberektől való féltében, a barátokhoz szállott és jó ideig ott lakott. Valami levél miatt Thököly Carovét elfogatta, boltját azonnal lepecsételtette. Az arestomban neki Carove sírva panaszkodott, hogy nem tudja, hogy 11 hordó borát miért foglalta le a város. Érdekes Caperaninak, szintén olasznak a tárgyilagos vallomása.

Debreceni István 30 éves, vallomása : Tudja, hogy midőn a várost

creative commons A digitális változat a MEK Egyesület (http://mek.oszk.hu/egyesulet) megbízásából, az ISZT támogatásával készült.

Thököly és a török sereg körülvette s bejöttek, a város Carove és Cetto uramék pártját fogván, csak nagynehezen mentette meg őket, hogy Thököly mindenöket el ne vegye. Tudja, hogy Carove uram boltjából idestova marháját elhordták. Egy ládát és posztót a városházára is hoztak, de hogy a posztó mennyi volt és hova tették, nem tudja.

Tanuk még: *Rozgonyi Lakatos János* 51 éves, Svertel Márton 53 éves.[36]

Íme, a tanuvallomások semmi terhelőt nem tartalmaztak *Toppra*, de a többi vádlottakra sem. Mind azt mondják, hogy felsőbb utasításra jártak el és nem a maguk számára vitték el az árukat. Hogy mi volt az ítélet e pörben, kapott-e kárpótlást, vagy nem Carove uram, annak nincs nyoma. De az bizonyos, hogy ő továbbra is talpon maradt s még évekig szerepel különféle ügyeivel. Különben Thököly uralma alatt is kemény legénynek bizonyult és dacosan viselkedett, amint ezt a városi jegyzőkönyv[37] megrovólag előadja:

Tartozott nemzetes Feja Dávid uramnak, Kassa főbírájának 100 tallérral (200 frttal), a városnak is 200 frttal. De az ígért napra nem fizette ki, sőt elment kegyelmes urunk (a király) akkor ittlévő comiszáriusihoz (Thökölyhez küldött biztosaihoz) és a magistratust sinistra (a város hatóságot hamisan) beadván. Ma pedig elmenvén innen az egész szüreten által odamulatott. Jádozottatta (!) és fraudáltatta (megcsalta) a magistratust és főbíráját. Ezért a fiscus (városi ügyész), ha ki nem fizeti tartozását, executiót (végrehajtást) kér ellene másoknak elrettentő példájára. De ha a jövő péntekig kedvét keresi a tanácsnak, suplicatiója (kérelme) *által letétetik* ellene. Ez utolsó mondat azt mutatja, hogy minden dacoskodása ellenére, elnéző is akar lenni iránta az elöljáróság.

Évekig tartottak a kassai labanc-kuruc-uralom politikai zűrzavarai. Azonban végre is lecsendesedtek a mozgalmak. Aki életével nem fizette meg a súlyos időket, újra hozzá kezdhetett a munkához.

Az oklevelekben és városi jegyzőkönyvekben figyelemmel kísérve Carove uram sorsát, láthatjuk, hogy ő is újra a dologhoz foghatott, élete új lendületbe jött. 1686-ban Thökölynek Kassáról történt kivonulása után az ő, mindenesetre rája nézve kedvező politikai uralom korszaka következettM. integy 23 évig (1709) tartó életfolyamata alatt módjában volt anyagi és erkölcsi veszteségeit pótolnia.

Veszteségei pótlására a kereskedésen kívül másféle üzletekbe is belevágott. A *pálinka, égett bor* és *aquavita árendáját* Carove Jakab egy évre 1000 frtért magára vállalta. De nemsokára sokak pálinkáját konfiskálni

[36] 10,308. okl. sz. márc. 14. [37] 1684. nov. 16.

creative commons A digitális változat a MEK Egyesület (http://mek.oszk.hu/egyesulet) megbízásából, az ISZT támogatásával készült.

kellett, mert nem akarták befizetni utána a két-két polturát. Sok baj lehetett tehát ez üzlettel, éppen ezért visszaadta a városnak. Ekkor a tanács pálinkainspektornak (felügyelőnek) Faigenpucz György és Payerle Tamás kereskedő és tanácstagokat küldi ki. Főinspektornak a fürmendert. Megállapítják a pálinka után fizetendő díjakat és kimondják, hogy ha kivitte valaki, többé ne hozhassa be azt az italt. Ha csak a város mellett megy el vele s nem akarja árulni, ne fizessen utána adót.[38]

Carove Jakab ismét helyreállott anyagi *jólétére* mutat, hogy «midőn a város költség dogában megfogyatkozott lévén, hegyaljai *szőlőinek munkájára* nem érkezhetvén», Carove Jakab és Dominik Lőrinc (szintén olasz kereskedő) uraimékkal megegyezett, hogy ők 1600 magyar frtot, s ha kívántatnék, többet is adnak. Ennek fejében, ha őkegyelmék itt a városban korcsmát nyitnak, addig folytathassák, és a majorságbeli borokból addig árultathassanak, amíg e kölcsön kamatjával együtt «ki nem tellik». Vagy pedig megfelelő mennyiségű hordó bort kapjanak e majorságbeli (városi) borokból. Ha pedig valami szerencsétlenség miatt a szürettől elesnék a város, pénzben téríti meg kamatostól ez összeget. A kamat 10% legyen.[39]

Íme a városnak nyujtott kölcsönsegítség fejében új jövedelemforrást, kocsmajogot szerez s mindjárt kimérendő bort is — szintén veszteségei pótlására. S a város is nagyon méltányos ajánlatot tesz neki, mintha csak szintén kárpótolni akarná a 8 év előtti confiskációs megrohanásért.

Hogy Kassa *pénzes emberei* közé tartozott Carove, bizonyítja az is, hogy midőn *Megyeri Gábor* 3000 R (rajnai) frtot kölcsön vett Schveiger Ferdinánd felsőmagyarországi hadi komiszáriustól, ő is azon előkelők között volt, akik jótállást vállaltak az iránt, hogy 4 év alatt visszafizeti. Ha nem fizetné, Beretőn lévő nemesi curiáját és Bökiben lévő Jánoska nevű és Sárosban lévő Okos nevű földbirtokait leköti. Különben a jótállók fizetik ki. És pedig *Carove Jakab* 300 frtig kötötte le magát, *Szentiványi László* gróf szintén 300 frtig, *Krucsay Miklós* egri kanonok 100 frtig, *Gandel Lajos* kamarai preceptor (pénztárnok) 500 R frtig, *Begányi Lénárd* szepesi kamarai ellenőr 300 frtig, Kassa város 1500 frtig.[40]

A városnak újra bizalmi embere Carove, olykor a város ügyeiben is eljár. Az egyik tanácsülésen[41] a bíró proponálja, hogy mivel Carove Jakabot az elmult télen Erdélybe *Caraffa* generális után küldték, fáradságáért életbeli kedveskedésére a mostani dézsmája elengedtessék. A tanács meg

[38] 1686. márc. 15. és május 30.
[39] 1705. jún. 17. 12,359. okl. sz.
[40] 1700. aug. 2. 11,506. okl. sz. Megyeri Gábor sárosmegyei birtokos nemes, a 12 tagú Caraffa-féle eperjesi vértörvényszék tagja volt. Szentiványi László szepesi kamarai adminisztrátor is.
[41] 1688. júl. 19. Városi jk.

creative commons A digitális változat a MEK Egyesület (http://mek.oszk.hu/egyesulet) megbízásából, az ISZT támogatásával készült.

nem vonván grációját, megengedi.[42] Íme, hasznát veszi most a város a «labanc» Carovénak, midőn a magyargyűlölettel eltelt kegyetlen Caraffához küldi követségbe s mily grata persona lett Carove uram.

Több éven át Carove Kassa bortisztje. Ebből jövedelme, járandósága is volt, amit bibalénak, italpénznek neveztek. A bortiszt kötelességeihez tartozott a szükséges borok bevásárlása. Mint ilyen, egy ízben (1693 okt. 30) a városnak átadott 36 hordó bort, árát kéri. 300 tallért adnak neki abból a pénzből, amelyet a város borai eladásából bevett.

A bortisztek azonban elszámolásukban, sőt az e hivataluk elhagyásakor is a leszámolásban gyakran voltak *pontatlanok*. Így Carovéval szemben is hét év elmultával lépnek fel követeléssel. Kassa városában lakó *Győri Ferenc* (1698—1700-ban városbíró) inti nemzetes Carove Jakab uramat, hogy még 1699-ben 54½ hordó borokat vett tőle, hordóját 36 forintjával, összesen 1692 frtért. Jóllehet 850 frt 42 pénzt ebből kit készpénzül, kit őkegyelme boltjából áruképpen felvett, de 8 év óta «való fizetetlensége miatt okozott káraival restantiában van.»

Két tanu, Szendrei István és Vásárhelyi János (kereskedők) a bíró uram megbízásából figyelmeztették is Carovét, de kijelentette, hogy ő tiszttársaival együtt a városnak vette azon borokat, nem a maga számára, tehát ő nem adós.[43]

Ekkor Győri Ferenc, a városnak ezidőszerinti «actuális» főbírája, a városhoz fordult, hogy ez fizesse ki őt. Azonban a tanács és helyettes bírája ezt megtagadta azzal az okadatolással, hogy a *bortisztek számadásaiban* bizonyos diffikultások (zavarok) fordulnak elő, miért is nem acceptálták (nem fogadták el). Ellenben nemzetes és vitézlő Győri Ferenc uramnak nemzetes és vitézlő Carove Jakab uram 1699. és 1700. évi principális (fő) bortiszt ellen írást adnak, melyben elismerik, hogy a bortisztek 1699-ben vásároltak Győri Ferenc uramtól:

50½ hordó bort à 36 frt	összesen	1818 frt
2 hordó bort 4 átalagban asszúszőlő bort à 72 frt	«	144 «
8 hordó bort, à 45 frt	«	360 «
	Összesen	2322 frt

Adósok maradtak neki borok árában 927·28 frttal.

1700-ban ismét vettek új borokat 6 hordóval 38 és 33½ frtjával, összesen 230 frtért.

[42] 1688. júl. 16. Városi jk.

[43] 1706. ápr. 9. 12,448. okl. sz.

creative commons A digitális változat a MEK Egyesület (http://mek.oszk.hu/egyesulet) megbízásából, az ISZT támogatásával készült.

Fizettek neki 100 forintot.

Azonban ez adósságokat addig magáénak a város el nem ösmeri, amíg az akkori bortisztek ő kegyelmek számadását nem acceptálják. Különben is a városnak *az a szokása*, hogy a bort mindig a bortiszttel vásároltatja s ő is fizeti ki, nem a város. Sőt ha még szerződésileg is kötelezné magát a város, akkor is annak a tisztnek kezébe adja az adósságot, aki azon borokat kiárultatta.[44]

Carove uram azonban a város határozata ellenére nem akart fizetni. Perre került tehát a sor és több ízben hallgatnak ki tanukat arra nézve, hogy csakugyan vettek-e a bortisztek és ki számára borokat.

Sneyder Lőrinc 60 éves, vallja, hogy a város számára vásárolták.

Tanukat hallgatnak ki arra nézve is, hogy a bortisztek közt eleitől oly rend volt-e, hogy egyik bortiszt az utána valóra csak úgy hagyhat adósságot, ha ugyanannyit érő borokat rezignál (hagy), vagy többet, és ha magára vállalja a succesor (az utód) bortiszt az olyan adósság kiegyenlítését.

A tanuk általában ezt vallják. Azt is keresik, hogy Carove Jakab tisztársaival 1699. és 1700. évről mennyivel maradt adós. Az egyik szerint 871 forinttal.[45] Természetesen Carovénak kötelezettségeiért eleget kellett tennie.

Midőn 1695-ben Carove Jakab uramat a *kereskedő társaság (céh) atyjává* választja, nemes és igazságos embernek mondja. De azért előfordultak Carove Jakab uramnak (a följegyzések állandóan így írják a tisztelet jeléül) különféle, a becsületet is érintő *kellemetlenségei*. Így egyízben[46] protestál *Rajczáni János* ellen, hogy ez őt tolvajnak mondotta. Ezért törvény elé állítja, hogy bizonyítsa be.

Másszor meg[47] Carove Jakab török rabja casus által 5 embert halálnak ejtett, azt kérdi, temetésüket vállalja-e a város, vagy nem? (Felelet nincs.)

Ez oklevél érdekessége, hogy kassai polgárnak volt török rabja. Hogy mi az a hivatkozott «casus», véletlen vagy szándékos 5 emberhalál? — nem mondja meg.

A kereskedő társaság atyja az egyik gyűlésen jelenti, hogy a *vásárokon* a rend nem akar helyreállani. Különösen kiemeli, hogy Carove emberei a sátorépítésnél a rendet nem tartják meg. De sokkal súlyosabb panasz merül fel ellene egy más alkalommal. A szepesi kamara átír Kassa

[44] 1706. pünkösd hava 2. 12,510. okl. sz.
[45] 1706. jún. 9. 12.463. okl. sz. és 1706. jún. 22. 12,453. okl. sz.
[46] 1688. aug. 15. Tilalmazások könyve.
[47] 1686. márc. 18. följegyzéssel.

creative commons A digitális változat a MEK Egyesület (http://mek.oszk.hu/egyesulet) megbízásából, az ISZT támogatásával készült.

főbírájához, Demeczky Mihályhoz, hogy az *újhelyi* vásár alkalmával több kereskedő, éspedig *Deák Sámuel, Deák János, Carove Jakab* Kassa tanácsának tagjai és szolgáik (segédeik) a pataki tiszttartó tilalma ellenére a földesúr házára (ahova szállottak) nem a földesúri korcsmából hozattak bort. Mikor az őrök meg akarták ezt akadályozni, Deák Sámuel összecsődítette a kereskedőket és kardokkal, botokkal, kövekkel nekik támadtak és a tisztartó lakásig űzték őket. Sőt még ezzel sem elégedve meg, Carove Jakab és Deák János maguk mellé vevén a muskétásokat, betörtek a tisztartó lakásába és racionálisával (sáfárjával) együtt javait árestálták, elvették és durva szavakkal illették. Ez világos sérelem a kir. kincstár ellen és őfelsége tisztviselőinek gyalázatára szolgál.

Felszólítja tehát a kamara Kassa tanácsát, hogy ha haza érnek, a kereskedőket börtönözzük be és a kamara intézkedéseig tartsák őket elfogva.[48]

Egy más alkalommal pedig nagyon is *heveskedő* embernek mutatta be magát.

A lőcsei háznál (városi vendéglő) 1694. év karácsony havának 5. napja tájában becsületes polgárok mulattak. Sok féléről, fáról és egyébről beszélgetve, *Pelsőczy András* szenátor uram kérdezte, hogy bortiszt uraimék miért adják 20 poltúrán a bort, holott a község Szent Márton-napkor úgy végezte, hogy az óbort 16 poltúrán árulják a lőcsei háznál. Mire Carove Jakab uram azt felelte, hogy nem igazat mond, sőt kétszer is felugorván, felemelt kezével mellbe akarta lökni Pelsőczyt. De *Isakovics Gombkötő Mátyás* (kereskedő céhtag uram) derékban megfogván, visszatartotta őt. Mire Pelsőczy ezt mondá : rossz ember vagy Carove. S felemelé pálcáját, de meg nem ütötte, sőt azt mondotta, ihon, megüthetnélek ugyan, de nekem nem kell a veszekedés, ím látja kegyelmed fürmender uram, hogy ok nélkül garázdálkodott belém. S azután kiment a házból s otthagyta őket.

De beperelte Carovét, hogy megtámadta és becsületében megsértette őt. Több ízben tárgyalta ez ügyet a tanács, kihallgatott tanukat, akik általában körülbelül a fent előadottakat vallják.[49]

Adósság miatt is zaklatták Carovét, de úgy látszik, méltatlanul. 1689 május 5-ikén a comiszárius írt a magisztrátusnak *Brussza Mátyás* instantiájára, hogy Carove Jakab uram adósa rézért Szmetann nevű kereskedő embernek, Rauhernek pedig adós Imp. (tallér) 2500-zal, valamint *Cetto Péter* is adósa maradt Rauhernek. Azért executioval is

[48] 9963. okl. sz. 1686. aug. 31.

[49] 1695. márc. 15. és ápr. 22. 10,885. és 10,917. sz. okl.

creative commons A digitális változat a MEK Egyesület (http://mek.oszk.hu/egyesulet) megbízásából, az ISZT támogatásával készült.

eleget tétessen a magisztratus Szmetannak. Pár nap mulva (május 12) Carove a maga dokumentumát produkálja, hogy nem adós, amire a tanács kimondja, hogy újabb deputatio (bizottság) küldessék ki a dolog megvizsgálására.

Egyízben Carove Jakab valamely *ezüst poharak* «végett» kereste a tanács előtt Hluboky (kassai kereskedő) uramat.[50]

Kerestek Carovén más alkalommal is illetéktelenül pénzt. Ugyanis állítólag *Szepesi Pál* uram Miskolcról egy Görög Ferenc nevű kereskedővel (kassai áros embernek is mondja) küldött Kassára Carove Jakab uramnak 96 frtot. Időjártával feljövén Szepesi uram, kérdé Carovét a pénz felől, de ez azt felelte, hogy neki nem adták. Öt év mulva, már Carove halála után, per útján keresik, hogy hová lett e pénz. A nyomok *Szécsi Andráshoz* vezettek, kit mint 50 éves tanut kihallgattak. Megtudván, hogy Dominik Capraninál tart szállást, felkeresték őt. Elismerte, hogy a pénzt neki adták át. Kijelentette, hogy eltagadhatná, mert azt gondolhatta volna, hogy valamely adósa küldte hozzá az összeget, tartozása kiegyenlítésére. Mint ahogy valóban éppen e hitben nem adta át Carove uramnak.[51]

Carove Jakab 36 évig élt Kassán (1672—1708). Ez emberöltő elegendő volt ahhoz, hogy a várost otthonának érezze. Ha hazájának városai, kereskedelme, polgári élete fejlettebb volt is, azért Kassán is megtalálta mindezt oly mértékben, hogy megfelelőnek ítélte itt az elhelyezkedést. Sőt nemcsak megfelelőnek, hanem kedvezőnek is. Magával hozott műveltségével csakhamar tekintélyt és szerepkört nyert itt. A szintén magával hozott kereskedelmi ügyességével pedig szép vagyont szerzett. Megszokott, biztos fészköket csak a vállalkozó szelleműek, az akadályokkal és új viszonyokkal megküzdeni kész, bátor emberek hagyják el, hogy új otthont alapítsanak maguknak. Ilyen volt Carove. Míg az akkori nehézkes körülmények közt Olaszországból hozzánk eljutott, volt módjában országokat, népeket, embereket, életviszonyaikat megismerni. E tapasztalatait személyi és gazdasági előhaladására érvényesítette.

Éppen ez érvényesülés aztán egész életére idekötötte. Ide kötötte családja, amely itt született, gyermekeivel, új rokoni kapcsolatokkal kiszélesedett. S mindezt kiegészítette kortársainak, vevőinek, barátainak köre, kik között élte itt folyt. Ezek azok a szálak, amelyek helyhez kötik az embert és meggyökereztetik valahol.

[50] 11,514. okl. sz. 1700. május 4.

[51] 1713. márc. 31. Kassa város ltára 13,363. sz.

creative commons A digitális változat a MEK Egyesület (http://mek.oszk.hu/egyesulet) megbízásából, az ISZT támogatásával készült.

Carove Jakabnak s feleségének Mária Magdolnának 4 gyermeke született Kassán :

Mária Johanna (1695 december 29).

Vince Mihály (1697 szeptember 27).

Mária Katalin (1699 augusztus 18).

Jakab Antal Bertalan (1700 augusztus 25).

De volt három korábbi gyermeke is, akiket már idehozott. Neveik és itteni szereplésök ideje :

Franciska (1682—1701).

Clára (1690—1737).

Mária Johanna (1694—1716).

Összesen tehát 7 gyermekéről tudunk, 5 leányról és 2 fiúról. Feleségét, Mária Magdolnát még Olaszországban vette el, családi nevét sehol sem említik az írások.

Itt született gyermekeiknek a keresztszülőket rokoni, társasági és baráti körükből választották. Érdemes ezekkel közelebbről megismerkedni, mert innen tudjuk meg, milyen helyet foglaltak el az akkori Kassa társadalmában. Ilyenek elsősorban honfitársaik, az olaszok: öccse, nemes nemzetes Antonio Carove, aki 3 ízben is szerepel e minőségben, Cetto Károly József és az olasz rokonsághoz tartozó Maray Mária Zsuzsanna, csak egyízben.

A baráti körből valók : nemes és nemzetes Gránáth János uram Kassán házzal bíró nemes 3 gyermekénél is, tehát csakugyan belső barátja a családnak. Hasonlóképpen a kassai nemesi családból való Máriássy Zsuzsanna (kétszer is). Ilyenek még : a kasssai kereskedők közül Schneider János Mihály, a szepesi kamarai tisztviselők családjából : Anna Mária Erhartné (kétszer). Cselczer Borbála (kétszer), tekintetes Mathiász Schember (Schemberg) és felesége Anna Mária (kétszer is).

Látható tehát, hogy barátaikhoz ragaszkodtak, ismételten meghívták őket családjuk nagy eseményéhez és családias ünnepélyükre. S az is nyilvánvaló, hogy ezek a kassai társadalom javához tartoztak.[52]

[52] *A Carovek összeállítása és szereplésök ideje.*

Carove Jakab, felesége Mária Magdaléna. Szereplésök ideje : 1672—1708-ig.

Öccsei : Vince, szerepel 1682—, Antonio, szerepel 1680—1700.

Három leányuk : Franciska, szerepel 1682—1712. Clára szerepel 1690—1737. Johanna, szerepel 1694—1716.

Még négy gyermekük : Mária Johanna szül. 1695. Vince Mihály szül. 1697. Mária Katalin szül. 1699. Jakab Antal Bertalan szül. 1700.

A három első leány közül : l. Franciska. I. férje Cetto György, együtt éltek 1703—1709-ig. Három gyermekük : Cetto József, Cetto Anna Mária szül. 1705. Cetto Jakab Antonio szül. 1709.

creative commons A digitális változat a MEK Egyesület (http://mek.oszk.hu/egyesulet) megbízásából, az ISZT támogatásával készült.

Carove Jakab és családjának kassai szereplése a XVII—XVIII. századi magyar életnek egy jellegzetes fejezete, amelyben az olasz-magyar kulturális és kereskedelmi vonatkozások, a két nép egymásra-utaltsága és azonos lelkiségüknél fogva könnyen szövődő meleg baráti kapcsolatai jutnak kifejezésre.

Kassa mostani visszacsatolásában az olasz pártfogás döntő szerepet játszott. Ezért az olasz nemzetnek és zseniális vezérének minden magyar hálás, s hogy a hálán felül a baráti érzések mily mélyen gyökereznek s mily történeti multra nyúlnak vissza, megmutatja ez a szerény tanulmány is: Kassán már két és fél századdal ezelőtt is megbecsülték a beköltözött olasz embert, ki tagja lett a magyar társadalomnak és a városi közigazgatásnak. Folytatva a középkor és a renaissance hagyományait Kassa igyekezett a hozzánk került idegeneknek, különösen pedig az olaszoknak, második otthont teremteni, s ez talán sikerült is.

KEREKES GYÖRGY

II. férje Jerometti Ágoston, együtt éltek 1710—1713-ig.

2. Clára. I. férje Romaroni Jeromos, együtt éltek 1714—1732-ig.

Gyermekük: Romaroni Jakab József, szül. 1721. Még szerepel 1734- és 1735-ben.

II. férje: Rabenseifer Mihály, együtt éltek 1733—1737-ig.

Gyermekeik: Mária Johanna szül. 1735. Ferenc szül. 1737. Ismeretlen nevű.

3. Johanna nem ment férjhez, szerepelt 1694—1716.

Tudunk még két Carove leányról és egy férfiről: Mária Borbáláról, szerepel 1698-ban. Mária Annáról, szerepel 1700-ban. Mátyásról, szerepel 1709-ben.

Ez összeállításban olasz személy: 13 Carove, 4 Cetto, 1 Jerometti, 2 Romaroni, összesen 19.

creative commons A digitális változat a MEK Egyesület (http://mek.oszk.hu/egyesulet) megbízásából, az ISZT támogatásával készült.

AZ OLASZ-MAGYAR KÜLKERESKEDELMI KAPCSOLATOK A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTT

V.

Az 1929. évi kereskedelmi szerződéssel, mint jeleztük, új korszak kezdődik a magyar-olasz gazdasági kapcsolatok történetében. Az általános legtöbb kedvezmények kölcsönös nyujtásán túlmenőleg ez elsősorban abban áll, hogy már nem sokkal a szerződésnek az életbe való átmenetele után, 1930-ban megérződik az egész világon átsuhanó világválság, amelynek az eddigi szabad külkereskedelmi forgalmat megbénító hatásának bemutatásául utalunk alanti táblánkra, amely a Népszövetség hivatalos statisztikai adatai alapján aranydollárra átszámítva tünteti fel a forgalmi adatokat.[23]

IV. tábla

Év	Világkülkereskedelem		Olaszország		Magyarország	
	bevitel	kivitel	bevitele	kivitele	bevitele	kivitele
	millió aranydollárban					
1929	35,584	33,014	1,140	801	185	181
1930	28,933	26,432	911	637	146	159
1931	20,795	18,909	607	531	94	99
1932	13,972	12,896	424	349	57	58
1933	12,458	11,715	387	312	54	68
1934	11,980	11,309	392	267	60	70
1935	12,227	11,554	381	256	69	79

A világválság magva voltaképpen az ipari államok háború utáni agrár önellátásában, illetve az amerikai országok mezőgazdasági termelé-

[23] Annuaire Statistique de la S. D. N. Genève, különböző évfolyamai.

creative commons A digitális változat a MEK Egyesület (http://mek.oszk.hu/egyesulet) megbízásából, az ISZT támogatásával készült.

sének iparosodásában rejlik. Ezek hatására az európai agrárállamok, látva, hogy nincs kilátás termékeiknek Európában és még kevésbbé a világpiacon aránylag magas termelési költségeiknek megfelelő árakon való elhelyezésére, ellenintézkedésekhez voltak kénytelenek folyamodni kereskedelmi mérlegük egyensúlya és eként eladósodottságuk növekedésének megakadályozása érdekében. A lehető legnagyobb mértékben igyekeztek legalább ipari behozatalukat csökkenteni, egyrészt fokozott belföldi iparosodás révén, másrészt — mivel ez gyors eredményekkel nem járhatott — az iparcikkek behozatalának könnyen nélkülözhető, tehát elsősorban luxusjellegű cikkeinek behozatali tilalmakkal való kiküszöbölésével, amely utóbbi eszközzel a kereskedelmi mérleg számszerű alakulása szempontjából voltaképpen ugyanazt a célt lehetett elérni, mintha agrárcikkeiket sikerült volna továbbra is külföldön elhelyezni.[24]

Az erélyes kormányintézkedések egy ideig késleltetni tudták ugyan a válság kitörését, de az ipari államok tartózkodása következtében mind fenyegetőbbé halmozódó mezőgazdasági árukészleteik és a rendkívül alacsonyra zuhant terményárak[25] végül is a mezőgazdasági államok gazdasági összeroppanására vezettek, amit Közép-Európában még egy másik tényező, a bizalmi hitelválság is siettetett. Ennek magva abban gyökerezik, hogy a nyersanyagbirtokos nyugati demokráciáknál hatalmas és saját gazdasági életükben fel nem használható tőkék halmozódtak fel a huszas évek gazdasági fellendülésében. Ezek pedig részint pénz-, részint pedig áruhitel formájában találtak látszólag kedvező elhelyezést Közép-Európa tőkeszegény államaiban, ahol a beáramló tőkék — megtévesztően — látszatkonjunkturát idéztek elő és egyben leplezték a szóbanforgó országok agrártermékeinek elhelyezési válságát. Amikor az amerikai prosperity hitelre felépített kártyavára 1931. nyarán hirtelen összeomlott, bekövetkezett a középeurópai rövid- és középlejáratú hitelek váratlan és rendszertelen visszavonása, ami egy csapásra válságba sodorta az érintett államok amúgy is ingatag fizetési mérlegét. Különösen áll ez

[24] A magyar valutakényszergazdálkodásra vonatkozólag l. J. Judik: *Das zweite Jahr der Devisenbewirtschaftung* (Gratz's Ung. Wirtschaftsjahrbuch für 1933., Budapest, 281—291 l.). — Judik J.: *A világgazdasági válság és a fizetési mérlegek.* «Navratil Emlékkönyv», Budapest, 1935. 180—202. l. — Éber Antal: *Devizagazdálkodás.* Budapest, 1922. — Rácz Jenő: *Devizagazdálkodásunk új rendje és a kivitel.* «Mezőgazdasági Közlöny», 1936. 49—62 lap.

[25] A terményárak esésének megvilágítására a 78-as tiszavidéki búza P/q budapesti terménytőzsdei jegyzését adjuk június hóvégi jegyzésekben: 1928: 34·77; 1929: 21·80; 1930: 20·62; 1931: 14·82; 1932: 13·45; 1933: 13·37 (ugyanezen év decemberében: 7·25); 1934: 12·77; 1935: 16·22; 1936: 14·82; 1937: 19·65. Az adatokat a Magyar Gazdaságkutató Intézet Helyzetjelentéseiből vettük.

creative commons A digitális változat a MEK Egyesület (http://mek.oszk.hu/egyesulet) megbízásából, az ISZT támogatásával készült.

Magyarországra, amelynek rövid- és hosszúlejáratú külföldi tartozásait 1932. júniusában a lausannei konferencián 4·2 milliárd svájci frankra becsülték, aminek révén fejkvóta szerint Magyarország volt a világ legeladósodottabb állama.[26]

A magyar kormányt a Nemzeti Bank arany- és devizakészletének rohamos apadása a pénz értékének megóvása érdekében annál is hamarabb beavatkozásra késztette, mivel előrelátható volt, hogy a soha nem látott arányú termelési, elhelyezési és hitelválság a legtöbb európai állam pénzrendszerét is alapjaiban fogja megingatni. Érthető eként, hogy amikor Németország 1931. július 15-én elsőnek folyamodott a külföldi fizetési forgalom korlátozásának eszközéhez, Magyarország — nem kívánván igénybe venni a pénzhigítás kétes értékű segítségét — már két nap mulva, július 17-én hasonló rendszabályokat hozott, amelyet azután október első napjaiban a többi középeurópai ország: Csehszlovákia, Jugoszlávia, Ausztria és Bulgária, s a következő év februárjában Románia is követett.

Az 1931-ben bevezetett és lényegében ma is érvényben levő magyar kötött külkereskedelmi gazdálkodás kettős cél elérésére törekszik: Az egyik ezek közül kiváltképpen kereskedelempolitikai jellegű és abban áll, hogy a rendelkezésre álló devizakészlet oly külföldi fizetésekre fordíttassék, amelyek teljesítéséhez elsőrangú közgazdasági érdek fűződik, pl. nyersanyag-, félgyártmány-import. Ennek lehetővé tétele érdekében a kötött gazdálkodást irányító Magyar Nemzeti Bank fokozatosan kiépítette ellenőrzését a kivitelből származó devizák hovafordítására vonatkozólag és ezzel kapcsolatban a közgazdasági szempontból nem kívánatos vagy nélkülözhető külföldi fizetésekre a kiutalást megtagadta. A másik cél valutapolitikai jellegű volt és annak megakadályozására irányult, hogy a pengővaluta fizetőeszközei és a pengőre szóló követelések külföldiek kezére ne jussanak korlátlan mennyiségben, ami a pengő külföldi értékelését lerontó kínálatként jelentkezhetett volna.[27]

[26] A középeurópai államok gazdasági válságára vonatkozólag l. E. HANTOS: *Memorandum on the economic problems of the Danube States.* Presented to the World Monetary and Economic Conference, London, 1933. — HANTOS E.: *A dunai államok valutarendezése.* Bp., 1936. A magyar devizakényszergazdálkodás jogszabályainak összefoglaló gyüjteménye: ÓVÁRI PAPP ZOLTÁN: *Magyar devizagazdálkodás* I. kötet (1936. végén), II. kötet (1938. február). — A legújabb helyzetre vonatkozóan l. ÓVÁRI PAPP szerkesztésében: *A devizaforgalom szabályozása Magyarországon* Budapest, 1941.

[27] A magyar devizakényszergazdálkodás jogszabályainak összefoglaló gyüjteménye: ÓVÁRI PAPP ZOLTÁN: *Magyar devizagazdálkodás* I. kötet (1936. végén), II. kötet (1938. február). — A legújabb helyzetre vonatkozóan l. ÓVÁRI PAPP szerkesztésében: *A devizaforgalom szabályozása Magyarországon.* Budapest, 1941.

creative commons A digitális változat a MEK Egyesület (http://mek.oszk.hu/egyesulet) megbízásából, az ISZT támogatásával készült.

A külkereskedelmi forgalom azonban még e szigorú, bár igen rugalmasan alkalmazott rendszabályok ellenére sem szűnt meg, sőt még magukkal a hitelező államokkal sem. Ezekkel ugyanis a magyar kormány épen követelésük befagyasztására és jövendő törlesztésére vonatkozólag megállapodásokat kötött. Az egyezmények értelmében közös érdeke lett úgy Magyarországnak, mint hitelezőinek : a világválság ellenére tovább is szabadon átváltható, azaz ú. n. «nemes» valutával fizető államoknak az egymás közötti áruforgalmat mind jobban fokozni, tekintve, hogy a feléjük irányuló magyar kivitel ellenértéke részben a régi adósságok törlesztésére, részben új vásárlásokra fordítódott. Magyarország számára viszont főként fejlett iparának nyersanyagellátásához fűződő létérdekei követelték a nemes valutával fizető piacokra való szállítások fokozását annál is inkább, mivel a kötött külkereskedelmi forgalom alkalmazása óta Magyarország ily irányú szükségletét már nem tudta az ugyancsak kötött külkereskedelmi gazdálkodást folytató szomszédos államok tranzitján keresztül fedezni, hanem kizárólag a világpiacon nemes valuták ellenében tudhatott fedezéséről gondoskodni. A kölcsönös érdekeknek megfelelően paradoxonként épen a nemesvalutájú államok pénzkövetelésének befagyasztását követően nő meg a nyugati hitelező államok százalékos részesedése a magyar kivitelben. Így pl. 1929. évvel szemben Nagybritannia százalékos jelentősége 1935-ben 3·58 %-ról 8·39 %-ra ugrik, az USA-é 1·10 %-ról 1·93 %-ra, Franciaországé 1·24 %-ról 2·23 %-ra, Egyptomé 0·59 %-ról 1·75 %-ra, Svédországé 0·25 %-ról 1·03 %-ra stb.[28]

A hitelező államokba irányuló kivitel megélénkülésével párhuzamosan emelkedik az onnan való, elsősorban nyersanyagokból álló behozatal százalékos jelentősége is (a fentebb vizsgált időpontokat véve alapul pl. Nagybritannia százalékszáma 2·82-ről 5·32-re, az USA-é 4·61-ről 5·14-re, Svájcé 2·64-ről 3·16-ra, Egyptomé 0·20-ról 1·52-re stb.). E növekedések azonban lényegesen kisebb méretűek a kiviteli részesedésnél észlelhetőknél, tekintve, hogy e külállamok részéről természetszerűleg a főcél a befagyott adósságok törlesztése érdekében minél nagyobb magyar kiviteli felesleg teremtése volt.

A többi kötött valutájú országokkal, amelyek közé 1931 végén a későbbiek során ismertetendő behozatali tilalmi rendszer és többletértékvám bevezetése révén Olaszország is besorozódott, a forgalom szintén megindult, bár nehézkesen, mivel tekintetbe kellett venni a kölcsönösen

[28] A magyar exportrádius megnövekedésére l. Rácz Jenő: *A magyar exportrádius az 1920—1935. években.* A Magyar Gazdaságkutató Intézet 1936. febr. 29-i 29. sz. Helyzetjelentésének Függelékében.

creative commons A digitális változat a MEK Egyesület (http://mek.oszk.hu/egyesulet) megbízásából, az ISZT támogatásával készült.

hozott árucsere- és fizetési forgalmi megkötöttségeket. A klearing és a kompenzáció különböző fajai alakultak ki már az első időkben is az ilyen államok közötti árucserében, ami végeredményben a külforgalom automatikus egyensúlyára vezetett.[29]

Mindkét vonatkozásban eként a teljes viszonosság elve jut érvényre. Míg a szabad nemzetközi áru- és fizetési forgalom idejében a külkereskedelemben is a magángazdasági szempontok voltak az irányadók, tehát minden ország a legolcsóbb beszerzési forrást kereste fel és a feleslegét is a legelőnyösebben igyekezte elhelyezni, addig a kötött gazdálkodás bevezetésekor a magasabb nemzetgazdasági szempontok jutnak túlsúlyra és a külforgalmi lehetőségeket is a kölcsönösség elve alapján használják ki.

A *do ut des* elv ezen szigorú keresztülvitele azonban természetesen nagy nehézségekkel járt, amit az is jól mutat, hogy Magyarország behozatala IV. táblánk népszövetségi aranydolláros adatai alapján 1929. évvel szemben 1933-ban az érték 29 %-ára csökken le, míg a kivitel 38 %-ára, amely nemcsak nagyobbfokú esés az ugyanazon tábla alapján az olasz forgalomnál észlelhető 34, ill. 39 %-ra való visszaesésnél, hanem még a világ összkülkereskedelmi volumenének 35%-ra való visszahúzódásánál is.

Természetesen a magyar-olasz forgalom alakulásában is jelentkezik esés 1929. évhez képest, II. táblánknak a százalékos részesedést feltűntető oszlopai azonban mutatják, hogy Olaszország a külkereskedelmi forgalom e legnehezebb éveiben is állandóan jelentékenyen növelni tudta jelentőségét úgy a magyar behozatalban, mint a kivitelben. Látszólag ugyan nagyobb arányban emelkedik a kivitel, mint az Olaszországból származó behozatal, nem szabad azonban elfelejteni, hogy a már említett traktorokon és automobilokon kívül Magyarország nagymértékben hozott be a huszas évek folyamán olasz tranzitón keresztül még más olyan cikket is (nyersbőr, nyerskávé, kopra, superfoszfát stb), amelyek voltaképpen csak az olasz kereskedőknek okoztak nyereséget, de nem növelték az olasz termékek piacát, úgyhogy a világválság hatása alatti elmaradásuk az olasz felesleg elhelyezhetőségét egyáltalában nem érintette. Részben erre is vezethető vissza, hogy a világválság első éveitől kezdve szinte állandósul a kiviteli többlet Magyarország javára, aminek mérlegelésénél azonban — eltekintve attól, hogy a fentiek értelmében az eladósodott Magyarország gazdasági életének szinte létérdeke lett a kiviteli felesleg —

[29] Magyarország kötött fizetési forgalmi rendszereire l. Szászy István: *Clearing- és fizetési egyezmények a nemzetközi fizetési forgalomban.* Budapest, 1936. és Kemény János: *Külkereskedelem és valutavédelem* (Különlenyomat a TÉBE 1938. évkönyvéből), Budapest, 1938.

creative commons A digitális változat a MEK Egyesület (http://mek.oszk.hu/egyesulet) megbízásából, az ISZT támogatásával készült.

nem szabad szem elől téveszteni a láthatatlan olasz behozatal tételeit sem : a magyar idegenforgalom költségeit, az olasz hajóstársaságok fuvartételeit és főként a huszas évekből származó hatalmas olasz fináncövetelések kamatterheit, amelyek a fizetési mérleg egyensúlyának biztosítása érdekében szükségessé tették Magyarország számára a külkereskedelmi mérleg minél kedvezőbb alakulását.

Az olasz-magyar külforgalom mindkét oldalának a nehézségek ellenére is emelkedő százalék-számaiban szemléltetően jut kifejezésre az az akarat, hogy a kötötté vált külforgalomban is egymás termékeinek előnyt nyujtsanak. Ez uralja az 1932. június 23-án létrehozott Pótszerződést is, amelyet az 1932. február 23-án aláírt Kiviteli Megállapodásra vonatkozó melléklettel együtt a magyar kormány a 3850/ME. számú rendeletével 1932. július 21-én léptetett életbe.[30] A pótszerződésben kölcsönösen mindkét részről több vámleszállításról mondottak le, úgyhogy a magyar vámtarifában az egyes virágok, a friss zöldborsó, hántolt rizs, egyes selyemfonal-fajták, a kalapok, míg az olasz tarifában a ló, szarvasmarha, baromfi, tojás és a szalámi vámtételei emelkedtek lényegesen.

A vámemelések látszólag ellentétben állnak a kölcsönös forgalom fejlesztésére fentebb hangsúlyozott törekvéssel, de ha alaposabban figyelembe vesszük a szóbanforgó időszak külkereskedelmi viszonyait, könnyen meggyőződhetünk róla, hogy a vámemelések közvetett célja a többi országokkal szembeni behozatal visszaszorítása s eként közvetve éppen az olasz-magyar forgalom emelése volt. A vámok leszállítása, azaz egyes szerződéses vámtételekről való lemondás ugyanis voltaképpen azt jelentette, hogy a leszállított cikkek vámjára vonatkozóan egymásnak kölcsönösen adott kedvezményeket a legtöbb kedvezményes záradék alapján már nem élvezhették a jövőben azok a harmadik államok, akikkel való forgalom leépítésére éppen egymás fokozott előnyben részesítése céljából törekedtek.

A főcél úgy olasz, mint magyar részen a külkereskedelmi mérleg egyensúlyának a behozatal visszaszorítása általi megteremtése volt, amelyet a fentebb vázolt valutapolitikai meggondolások tettek szükségessé. Az árucsereforgalom korlátozása, ill. bizonyos országok felé való irányítása érdekében Magyarországhoz hasonlóan nem sokkal később ugyanis Olaszországban is korlátozó intézkedésekre került sor. Így a pénzügyminiszter kiterjesztette az 1931. dec. 21-i 1574. sz. R. decreto legge-ben kapott felhatalmazás alapján az 1926. nov. 14-i 1923. sz. R. decreto legge-n felépülő addigi behozatali tilalmi rendszert, ami mellett még a

[30] «Budapesti Közlöny», 1932 július 21.

creative commons A digitális változat a MEK Egyesület (http://mek.oszk.hu/egyesulet) megbízásából, az ISZT támogatásával készült.

vámpolitika eszközei is igénybe vétettek. A világpiaci áresések és az általános pénzleértékeléseknek a belső piac zavartalanságának biztosítása céljából való kiküszöbölése, valamint a külkereskedelmi mérlegnek a behozatal visszaszorítása általi egyensúlybahozása érdekében az 1931. szept. 24-i 1187. sz. R. decreto legge egy 15 %-os többletértékvámot rendszeresít — természetesen néhány kivétel engedélyezésével — a behozatal összes tárgyaira.[31] Ez a vámemelés természetesen nem érinthette egyoldalúan a szerződésileg más előnyök ellenében már egyes országokkal szemben lekötött s eként automatikusan a legtöbb kedvezményes záradékot élvező összes külállamok részére biztosított kedvezményes vámtételeket.

E vámlekötések megszűntetése érdekében, amelyek Magyarországon viszont a 30-as évek elején nagy tömegben hozott esetenkénti vámemelések végrehajtását akadályozták, úgy Olaszország, mint Magyarország tárgyalásokat folytattak egymással és a többi külállammal, amelyekkel kötött szerződésekben a lekötés megtörtént. Ezek eredményeként azután kölcsönös lemondással egymásután szabadultak fel a világválság első éveiben a szabadkereskedelmi irányzatban lekötött szerződéses vámtételek és kerültek eként olasz viszonylatban a többletértékvám hatálya alá. Hogy mily nagy eredményekkel járt Olaszország számára a többletérték-vám, illetve a fokozott behozatali tilalmak rendszere, elég rámutatni alanti táblánkra, amely a gyarmatoknélküli olasz külforgalom értékadatait tünteti fel a 20-as évek végétől a megtorlások koráig :[32]

V. tábla

Év	Behozatal	Kivitel	Egyenleg
	millió lírában		
1928	22,194	14,707	—7,487
1929	21,558	14,924	—6,634
1930	17,266	11,838	—5,428
1931	11,566	9,961	—1,605
1932	8,205	6,566	—1,639
1933	7,354	5,779	—1,575
1934	7,582	4,965	—2,617
1935	7,662	4,488	—3,174
1936	5,883	3,829	—2,054

[31] Olaszország 30-as évek elei árucsere- és fizetésforgalmi megkötöttségeire l. Banca d'Italia: *L'economia italiana nel sessennio 1931—36*. Roma, 1938. Parte prima. 240-247 — l. A jelenlegi olasz devizagazdálkodásra nézve: Banque des Règlements Internationaux, Département monétaire et économique: *Réglementation du commerce des devises: Italie*. Bâles, 1942. — Az egész világ ily irányú megkötöttségeinek a kereskedelmi szerződések feltüntetésével való gyüjteménye, amely pótlapokkal állandóan felfrissül: International Chamber of Commerce, World Business Information Centre: *Clearing and payments agreements, Basel*, 1940.

[32] Id. Annuario Statistico különböző kötetei alapján.

creative commons A digitális változat a MEK Egyesület (http://mek.oszk.hu/egyesulet) megbízásából, az ISZT támogatásával készült.

Mint a táblából is kitűnik, a behozatal értéke az 1928. évi 22·2 milliárdról 1933-ban már 7·4 milliárd lírára, azaz egyharmadára zuhant le, amiben része volt ugyan az általános világpiaci áreséseknek is. Ugyanekkor a kivitel értéke 14·7 milliárdról csak 5·8 milliárdra esett vissza, úgyhogy a régi 7·5 milliárdos behozatali többlet 1·6 milliárd lírára, azaz csaknem ötödére zsugorodott össze.

Míg így a fenti Pótszerződésben csak egyes vámtételek emelődtek azon célból, hogy a többi legtöbb kedvezményes állam ne élvezhesse az elsősorban egymásnak nyujtani szándékolt vámkedvezményeket, addig ennek esetleges káros hatását nagy sikerrel ellensúlyozta a jelentőségében eként a Pótszerződésnél jóval nagyobb azon Kiviteli Megállapodás, amely vele egy napon lépett életbe. Ez a vámemelések forgalomvisszaszorító hatását ellensúlyozandó a kötött külkereskedelem új körülményeihez alkalmazkodva a legtöbb kedvezményes záradék megkerülésével a legkülönfélébb módokon igyekszik a kölcsönös áruforgalmat elősegíteni és eként újabb könnyítéseket nyujtani anélkül, hogy a többi államok azokra igényt tarthatnának.

Így a Megállapodás első szakaszai egy állandó közös tarifális tanács szervezését írták elő azzal a rendeltetéssel, hogy a két ország területén fekvő vasúti hálózatokon és hajózható utakon lebonyolódó szállítmányok részére a rendes díjszabások mérséklésével a kölcsönös kivitel megkönnyítése érdekében különleges díjszabásokat állapítson meg. Az 5. §. a lehetőség szerint egyező egészségügyi rendszabályok előírását célozza a vasúti forgalomban, amely különös jelentőséget nyer, ha visszaemlékezünk rá, hogy ily előírások címén a harmincas évek elei általános európai vámháborúban mily erőszakos cselekmények történtek a nem kívánatos kivitel visszaszorítása érdekében. A kölcsönös kivitel elősegítését azonban még a fenti rendelkezéseknél is nagyobb mértékben szolgálta a Megállapodás 8. §-a, amelynek értelmében a szerződő felek kötelezték magukat, hogy elő fogják mozdítani a kiviteli hitelek kedvező feltételekkel való engedélyezését. Ez voltaképpen burkolt preferenciát jelentett, tekintve, hogy nyilt kedvezmények adása a legtöbb kedvezmény elve alapján a többi szerződéses államra sérelmes lett volna. Ennek a hitelszervezetnek, az elgondolójáról elnevezett Brocchi-rendszernek kiváltságaira a Megállapodás Melléklete vonatkozik, amely egyrészt az exporthitelnyujtás feltételeit szögezi le, másrészt azt, hogy az azokat nyujtó hitelintézetek kihelyezései mily módon biztosíttatnak.[33]

[33] HANTOS: *Magyarország gazdaságpolitikai helyzete a római egyezmények után*, Bp., 1935. 9—10. l.

A digitális változat a MEK Egyesület (http://mek.oszk.hu/egyesulet) megbízásából, az ISZT támogatásával készült.

A Brocchi-szerződés által nyujtott kedvezmények hatása az olasz-magyar kapcsolatok alakulásán rövidesen meglátszik. 1933-ban sikerül a titkos kedvezmények ügyesen leplezett kihasználásával nemcsak jelentősen továbbemelni Olaszország százalékos részesedését úgy a kiviteli, mint a behozatali oldalon, hanem még az abszolut értékek tekintetében is, úgyhogy a világválság által előidézett esés megállításával megkezdődhetik az olasz-magyar külforgalom mélypontjából való kilábolás. Ennek még nagyobb lendületet adott az 1933. szeptember 1-én életbeléptetett azon megállapodás, amely amellett, hogy a magyar búzafelesleg egy részének elhelyezéséről gondoskodik, módot nyujt a többi fontos magyar kiviteli cikk: a rizs, árpa, zab, maláta, burgonya, ló, szarvasmarha, baromfi, tojás, szalámi, bab, traktor és tökmag olasz piacon való fokozott elhelyezésére, Viszonzásképpen a magyar kormány az olasz pamutfonal, pamut-és gyapjuszövet, cigarettapapír, stb. kontingenseket emelte jelentősen.

VI.

Az igazi lökést azonban a forgalom megélénkülésének az 1934. március 17-i római egyezmény adta,[34] amelynek létrejötte főként annak volt tulajdonítható, hogy 1933. február 16-án a Kis-entente államok a még 1922-ben létesített politikai összefogásukat gazdasági szövetséggé fejlesztették ki, bármennyire is előre látható volt, hogy e merőben mesterkélt szervezet nem járhat jelentősebb eredménnyel. A Kis-entente eme gazdasági kisérlete valóban más gyakorlati eredményt nem is hozott, minthogy kiváltotta a Duna-medence problémája iránt már az 1921. évi portorose-i konferencia óta állandó érdeklődést mutató olasz kormány ellenakcióját. Annál is inkább sor került erre, mivel 1934. februárban a status quo fenntartásához ragaszkodó Balkán-államok: Jugoszlávia, Románia, Törökország és Görögország is tömörültek, megkötötték az ú. n. Balkán-paktumot, ami által Ausztria, Magyarország és Olaszország ellen a Balkán felől is fenyegető tömb látszott kialakulóban.[35]

A közös veszélybe került államok olasz kezdeményezésre Rómában tárgyalásokat folytattak, amelyek eredményét az ú. n. római jegyzőkönyvekben foglalták össze. A politikai vonatkozásokra ez alkalommal nem óhajtunk kitérni. Az egyezmények gazdasági része voltaképpen két

[34] A római egyezmények gazdasági vonatkozásaira HANTOS előbb id. művén kívül l. WERNER SCHUMANN: *Die Römischen Protokolle als wirtschaftliches Problem*, I-II. kötet. Leipzig, 1939. (A második kötet statisztikai táblázatokból áll).

[35] A kis-entente- és a balkán-paktum gazdasági jelentőségére l. E. HANTOS: *Le régionalisme économique en Europe*. Paris, 1939.

creative commons A digitális változat a MEK Egyesület (http://mek.oszk.hu/egyesulet) megbízásából, az ISZT támogatásával készült.

jegyzőkönyvből áll, amelyek másodikát (számozás szerint a III.) Magyarországon nem is tették közzé, mivel csupán az olasz-osztrák viszonyt érinti és Ausztriának biztosít kedvezményeket az ott előállított termékek elég jelentékeny számára.

A Magyarországot is érdeklő gazdasági jegyzőkönyv (II.) értelmében a szerződő felek elsősorban az érvényben lévő megállapodások bővítésével szándékozzák a kölcsönös kivitelt megkönnyíteni és nemzeti gazdaságaik kölcsönös kiegészülését fokozni. Az érvényben lévő és az egyezmény szerint tovább fejlesztendő megállapodások alatt az 1932. februárjában létrejött osztrák-olasz és olasz-magyar megállapodások: a háromágú megegyezéssé kiépült Brocchi-féle szerződések értendők. Ezek keretében — mint láttuk — egy különleges szállítási árengedmény- és hitelrendszer lehetővé teszi, hogy fuvarkedvezményekkel és kedvező feltételű hosszabb hitelnyujtással az osztrák és a magyar kiviteli cégek kiváltságosabb helyzetbe kerüljenek más országok kereskedőinél, anélkül, hogy ezek az előnyök a legtöbb kedvezmény záradéka alapján elvitathatók lennének.

A gazdasági megállapodásoknak magyar szempontból legjelentősebb része a három kormány elhatározása, miszerint mindent megtesz azoknak a nehézségeknek elhárítására, amelyek Magyarországot a gabonaárak eséséből érik. A szerződés többoldalú jellege itt tűnik ki a legjobban, különösen, ha figyelembe vesszük, hogy Ausztria a Magyarországgal létesített búzamegegyezést már eleve ahhoz a feltételhez kötötte, hogy Olaszország kárpótolja ezért kivitelének emelésével.

A búzamegegyezés Magyarország szempontjából való jelentőségének megítélésénél nem szabad elfelejteni, hogy a magyar kivitel értékének jó termések esetében egynegyedét is a búza alkotja, amelynek az aránylag magas termelő költségeknek megfelelő áron való el nem helyezhetősége állandó lidércnyomásként nehezedett a 30-as évek világválságában az egész magyar gazdasági életre. Így a szomszédos államok elzárkózása következtében a megegyezést megelőző 1933-ban Magyarország a világpiacon, Rotterdamban volt kénytelen termékeit értékesíteni, amely a szállítási költségek nagysága folytán természetesen csak mélyen önköltségi áron alul történhetett.

Eként érthetően óriási jelentőségű volt, amikor a paktum e magyar szempontból legfontosabb célkitűzésének gyakorlati megvalósítását az 1934. július 15-én életbeléptetett kereskedelempolitikai megállapodás meghozta.[36] Ennek 1. §-a értelmében az olasz kormány kötelezi magát

[36] Magyarországon a 6.200/1934. M. E. sz. rendelet léptette életbe, amely a «Budapesti Közlöny» 1934. júl. 15-i számában jelent meg.

creative commons A digitális változat a MEK Egyesület (http://mek.oszk.hu/egyesulet) megbízásából, az ISZT támogatásával készült.

mindazon szükséges intézkedések megtételére, hogy a SAFANI olasz társaság részére lehetővé teszi a magyar kormány által megjelölendő szervtől 1 millió q 1934/1935. évi termésű gabona megfelelő termelői hasznot biztosító áron való átvételét. A szóbanforgó §. 2. bekezdése értelmében a kijelölendő magyar szerv jogosult arra is, hogy további 1 millió q búza méltányos áron való megvásárlására elővételi jogot adjon, amellyel, ha a SAFANI nem, vagy csak részben élne, köteles a magyar szervnek kárpótlást fizetni. Ez az utóbbi eset később többször is bekövetkezett, úgyhogy a második millió q átvétele helyett az olaszok anyagi támogatásával több ízben lehetővé vált az át nem vett búzamennyiség másutt, főleg Svájcban való értékesítése.

A búza átvételi-kötelezettség ellenében a magyar kormány az egyezmény 2. §-ában kötelezte magát, hogy az olasz kivitel elősegítése érdekében a behozatali korlátozásokra vonatkozó rendszabályokat az olasz árukkal szemben enyhíteni fogja és jóakaratú mérlegelés tárgyává teszi az olasz kormánynak hozzá intézendő kérelmeit az olasz kivitelt érintő magyar vámtételek leszállítása, illetőleg módosítása érdekében.

A most tárgyalt 1934. július 15-én életbelépett megállapodással egyidőben lépett hatályba az 1928. július 4-én kötött és Magyarországon az 1929. XX. t.-c.-vel életbeléptetett kereskedelmi szerződés ú. n. második Kiegészítő Egyezménye (accord complémentaire), amely csak a rizs és a kén, illetve különböző fajtáik vámját emelte. E módosításokat ugyanaz az általános vámemelési irányzat vonta maga után, amely sokkal jelentősebb mértékben jutott érvényre a most említett kiegészítő egyezményt röviddel megelőzően, 1934. április 9-én Rómában kötött és ideiglenesen május 1-én életbeléptetett ú. n. első Kiegészítő Egyezményben. Ez az olasz kormány kívánságára jött létre főként abból a célból, hogy a Magyarország által lekötött olasz szarvasmarha-vámokat felszabadítsa, amint ezt Olaszország Jugoszláviával és Romániával kötött szerződései módosításával már előzőleg elérte. Az egyezmény a szarvasmarhákra eddig érvényben volt darabvámokat súlyvámokra változtatta át, ami azonban — tekintettel arra, hogy a Magyarországból Olaszországba szállított szarvasmarhák átlagos súlya 580—590 kg — nagyon érzékeny emelést jelentett a magyar exportőrök részére, amelyet a Brocchi-rendszer exporthitelkamattérítéseinek emelésével igyekeztek némileg ellensúlyozni. A szerződés egyéb irányú rendelkezései értelmében Magyarország összesen évi 55,000 drb. szarvasmarhát vihetett ki Olaszországba, amely keret a későbbiekben is gyakran szerepel a magyar-olasz árucsereforgalmi megállapodásokban. Az egyezmény emelte az olasz baromfivámokat is, amivel szemben Magyarország számára lehetővé vált a citrom

creative commons A digitális változat a MEK Egyesület (http://mek.oszk.hu/egyesulet) megbízásából, az ISZT támogatásával készült.

és cedrát, a gyümölcs, narancs, valamint a gesztenye és a maróni szerződéses vámtételének növelése.

A római egyezmény megkötése kapcsán a kormánykiküldöttek figyelmét természetszerűleg nem kerülte el Fiume sorsának javítása sem, amely kikötő a jugoszláv vasúti tarifapolitika fojtó ölelésében még fokozottabban érezte meg a világválság forgalomcsökkentő hatását. Már az 1934. március 17-én aláírt II. római jegyzőkönyvben is a kölcsönös export megkönnyítését célzó fentebb taglalt általános rendelkezések mellett a 3. §. az adriai kikötők forgalmának emelése érdekében külön is intézkedik: «Die drei Regierungen verpflichten sich den Transitverkehr über die adriatischen Häfen möglichst zu erleichtern und zu entwickeln. Zu diesem Zwecke werden zweiseitige Übereinkommen so rasch als möglich getroffen werden.»

E baráti megegyezés szellemében a fiumei kikötőbe irányuló magyar átmenő áruforgalom fejlesztése tárgyában rövidesen, 1934. november 18-án Rómában egyezmény jött létre, amely az általunk is bővebben tárgyalt 1927. július 25-én kötött és csak részben végrehajtott megállapodás helyét foglalta el. Az új egyezmény, amely jegyzékváltás után 1935. március 8-án lépett ideiglenesen, majd június 4-én végleges hatállyal életbe,[37] lényegében az előzővel azonos alapokon épült fel. Most sem nyujtott szabadkikötőt, — aminek még kevesebb indoka lett volna, mint 1927-ben — újabb díjszabási kedvezményeket sem biztosított, hiszen a meglevők is igen kedvezőek voltak és továbbiak nyujtásától sem lehetett volna a délszláv tarifatételek miatt visszaszorított magyar átmenőforgalom fokozódását várni. A leglényegesebb újítás a 4. §. 1. bek., amelynek értelmében Magyarország kötelezi magát, hogy 3 hónapon belül Fiume kikötőben magyar vámhivatali kirendeltséget állít fel, amely 1927. évi szerződésben is már megadott lehetőséggel Magyarország eddig nem élt. A fiumei forgalom fejlesztése szempontjából igen jelentős még az 5. §., amely a Fiumén keresztül lebonyolódó magyar forgalom elősegítésére legalkalmasabb eszközöknek avégből tanulmányozására létesít szakértői bizottságot, hogy az átmenőforgalom számára a szükséges előnyök biztosíttassanak és hogy a szállítmányoknak más irányba terelése elkerültessék. Ez a csupán tanácsadó hatáskörrel felruházott bizottság az Egyezmény 7. §-ában a legfőbb magyar kiviteli tétellel, a gabonaneműekkel kapcsolatban már konkrét feladatot is kapott.

A római paktum erős politikai alapzatán nyugvó új fiumei tranzitegyezmény az előzőtől eltérően rövidesen gyakorlati eredményekkel is

[37] 2350/1935. és 5830/1935. M. E. löny» 1935 március 8-i és június 14-i számú rendeletek a «Budapesti Köz- számában.

creative commons A digitális változat a MEK Egyesület (http://mek.oszk.hu/egyesulet) megbízásából, az ISZT támogatásával készült.

járt : a megállapodás értelmében már 1935. április 23-án a magyar-fiumei vámhivatali kirendeltség megkezdte működését, ami a vámkezelési eljárások költségét és hosszúságát lényegesen csökkentette. Viszont az újonnan alakított tanácsadó bizottság működésére vezethető vissza a megállapodás gazdasági vonatkozásainak Magyarország szempontjából homloktérben álló gabonaneműek fiumei tranzitójának gyakori egyezményekkel való elősegítése.

A római egyezmény fentebb vázolt sokirányú vonatkozásainak a kölcsönös forgalom emelésére gyakorolt hatását alanti táblánkon kívánjuk kimutatni, amely Magyarországnak a paktum két tagállamával való forgalma értékét tünteti fel szemléltető jelzőszámok kíséretében.[38]

VI. tábla

Magyarország külforgalmának alakulása a római egyezmény hatása alatt

a) BEHOZATAL

Év	Összesen		Ausztriából		Olaszországból		Mindkettőből	
	1000 P	index*	1000 P	index	1000 P	index	1000 P	index
1933	312,643	100	62,417	100	23,178	100	85,595	100
1934	344,897	110	80,556	129	41,105	177	121,661	142
1935	402,345	129	75,510	121	30,261	130	105,771	124
1936	436,538	140	72,473	116	32,467	140	104,940	123
1937	483,581	155	86,896	139	33,963	147	120,859	141

b) KIVITEL

Év	Összesen		Ausztriába		Olaszországba		Mindkettőbe	
	1000 P	index*	1000 P	index	1000 P	index	1000 P	index
1933	391,337	100	105,697	100	34,129	100	139,825	100
1934	404,198	103	98,850	93	33,659	98	132,509	95
1935	451,516	115	86,334	82	60,752	180	147,086	105
1936	504,382	129	86,818	82	65,595	192	152,413	109
1937	588,015	150	98,965	94	72,125	211	171,090	122

* Indexalap = 1933.

A táblázatból megállapíthatóan a római egyezmény hatása alatt osztrák viszonylatban igen előnytelen eltolódás következett be. Így az egyezmény első teljes évében az Ausztriába irányuló magyar kivitel 18 %-kal csökken, míg a behozatal 21 %-kal nő, úgyhogy hatása alatt Magyarország számára a római egyezmény két tagállamával való összesí-

[38] Id. magyar külkereskedelmi statisztikai évkönyvek alapján.

creative commons A digitális változat a MEK Egyesület (http://mek.oszk.hu/egyesulet) megbízásából, az ISZT támogatásával készült.

tett forgalma is végeredményben kedvezőtlen képet nyujt: a kivitel 5 %-os emelkedésével szemben a behozatal 24 %-kal emelkedik.

Az egyezmény olasz vonatkozásában viszont — Ausztriával ellentétben — előnyösen hatott. Kivételt képez azonban maga a szerződéskötés éve, de ennek is csak az az oka, hogy a fokozott olasz behozatal már megindult, holott a magyar búza csak a következő naptári év első felében került kivitelre.

Az 1935. elején meginduló hatalmas búzaszállítások hatása alatt azonban rövidesen megváltozik a külkereskedelmi mérleg képe. Az 1934-ben 5 év óta elsőízben jelentkező passzivitás jelentős többletté alakul át, annak ellenére is, hogy az olasz kormány 1935. február 16-án kelt rendeletével [39] az összkülkereskedelmi mérleg 1934-ben már újra 2·6 milliárd lírára felduzzadt hiányának mérséklése céljából előírta a pénzügyminiszter engedélyének szükségét igen sok cikk, így elsősorban az élelmiszerek, ipari nyersanyagok és félgyártmányok behozatalára. E megkötés ugyanis az 1935. márc. 1-i decreto ministeriale [40] értelmében nem terjedt ki a kompenzációs árucsere tárgyaira s eként a magyar forgalom nagy részére sem.

Az 1934-es szerződés alapján Olaszország 1935-ben Magyarországtól közel 1·5 millió q búzát vett át, ami mellett még jelentősen emelkedett a hüvelyesek, a burgonya, a gyógynövény, olajosmag, disznózsír, ló, gép- és villamossági cikkek, traktorok, vasáruk stb. kivitele is, sertést, tojást, lóherét és lucernamagot pedig évek óta először sikerült Olaszországban elhelyezni. A kivitel értékének az előző évvel szembeni szinte megkétszereződésében nyilvánvalóan Olaszország háborús beszerzései játszottak főszerepet, amik egyszersmind részben okát adják annak is, hogy a behozatal és különösképpen az olasz hadigazdálkodás céljait szolgáló fontosabb ipari nyersanyagok tekintetében viszont miért csökkent egyharmadával. Az Olaszországból származó behozatal összezsugorodásának van ugyanis még egy másik oka is, amely a magyar-olasz fizetési forgalom 1932. július 21-től érvényben levő klearing jellegében leli magyarázatát. Az előző évben ugyanis — mint láttuk — a búzakivitel késedelmes megindulása következtében jelentékeny passzivitás mutatkozott az olasz forgalomban Magyarország hátrányára, amely a klearingrendszer révén az olasz exportőröket illetőleg abban nyilvánult meg, hogy kivitt áruik ellenértékére mindaddig várniok kellett, míg megfelelő líraösszegek be nem érkeztek a behozott magyar áruk ellenében, ami az olasz cégekre

[39] A «Gazzetta Ufficiale» 1935. 42. számában.

[40] A «Gazzetta Ufficiale» 1935. 53. számában.

creative commons A digitális változat a MEK Egyesület (http://mek.oszk.hu/egyesulet) megbízásából, az ISZT támogatásával készült.

természetesen visszariasztólag hatott. A kereskedelmi mérleg passzivitásának 1935-ben való átfordulásával a helyzet is gyökeresen megváltozik, ettől kezdve már a magyar kiviteli cégek jutnak csak hosszabb idő mulva pénzükhöz.

Már e rövid jellemzésből is megállapítható, hogy az olasz-magyar forgalomnak az olasz háborús előkészületek hatása alatti új alakulása a kereskedelmi mérleg látszólag kedvező képe ellenére sem volt előnyös Magyarország számára. Fontos agrárcikkei kivitele ellenében nem kapta meg az ipara számára oly fontos nyersanyagokat, sőt még a kivitt termékei ellenértékére is huzamosabb ideig kellett a magyar exportőröknek várniok, ami hátrányos tőkekikapcsolódással, kamatveszteséggel stb. járt.

VII.

Még előnytelenebbé válik az eltolódás, amidőn 1935 őszén Olaszország megindítja az afrikai háborút és ezzel kihívja már novemberben a Népszövetség 52 tagállama részéről a gazdasági megtorlások rendszerét. Mint ahogy Magyarország a háborút megelőzőleg saját érdekeit nem tekintve, fokozott mértékben szállította Olaszországnak legfontosabb agrárcikkeit, úgy a megtorlások életbeléptekor, Olaszország e talán legválságosabb időszakában is önzetlenül ősi barátja mellé áll, ezáltal is kifejezni kívánva háláját azon nemzet iránt, amely elsőnek nyujtott s egitő kezet a háború utáni elszigeteltsęgben politikai és gazdasági téren egyaránt.

A megtorlások életbelépése után hatalmas szerep hárul Magyarországra az olasz föld mezőgazdasági termékekkel való ellátását illetően. Ennek mérve tekintetében utalunk alábbi táblánkra, amely az olasz

VII. tábla

Árumegnevezés	Olaszország össz-behozatala	Magyarország kivitele Olaszországba	Magyarország %-os részesedése az olasz behozatalban	
			1936	1935
Szarvasmarha db	60,963	50,197	82·6	48·6
Élő baromfi q	14,227	11,518	80·9	16·1
Burgonya «	583,620	344,660	59·2	71·1
Leölt baromfi «	16,493	5,554	33·6	6·3
Tojás «	22,372	7,267	32·5	20·0
Rozs «	387,450	152,420	32·3	59·8
Búza «	5,337,580	1.359,310	25·4	23·8
Repcemag «	147,322	22,470	15·2	7·4
Szárazfőzelék «	309,900	44,210	14·3	15·5

creative commons A digitális változat a MEK Egyesület (http://mek.oszk.hu/egyesulet) megbízásából, az ISZT támogatásával készült.

statisztika adatai alapján mutatja be a magyar agrárkivitel százalékos jelentőségét az olasz összbehozatal számára a szankciók két évében.[41]

A táblából kitűnően Jugoszláviának a megtorláshoz való csatlakozása következtében az olasz szarvasmarha- és élőbaromfibehozatal több mint $^4/_5$-e Magyarországról származott, míg több más fontos cikkben $^1/_3$ résznél is többre rúgott a magyar kivitel. Önzetlen barát módjára Magyarország ezt a nagy árutömeget annak tudatában szállította, hogy az olasz kivitelnek a háborús szükségletek következtében való természetes visszaesése miatt sem a kontingens szerződésekben megállapított fontos nyersanyagokra, sem pedig a kivitt termékek ellenértékére nem számíthat azonnal a mindjobban növekvő külkereskedelmi aktívság miatt. Sőt ezen felül Magyarország olasz barátjáért még nyersanyagellátása szempontjából döntő jelentőségű nemesvalutájú piacokra irányuló szállításait is kockáztatta. A megtorlásokat irányító nyugati hatalmak ugyanis a balkáni államok kivitelét a megtorlási rendszerhez való csatlakozás jutalmául — mintegy a kieső Olaszországba irányuló exportjuk kárpótlásaként — különös kedvezményekkel segítették elő, mégpedig elsősorban a nem csatlakozó Magyarország rovására (pl. az angolok a délszláv baromfi számára preferenciális vámokat hoztak, a franciák pedig a magyar juhkontingenset a délszlávok javára lecsökkentették).[42]

Az olasz külkereskedelem összetételében a megtorlások hatása alatt természetesen jelentős eltolódások jöttek létre, amelyek hatásának érzékeltetése céljából alant idézzük a Royal Institute of International Affaires-nek a megtorlások vizsgálatára kiküldött csoportja jelentésében szereplő táblázatot, amely éppen e szempontból tünteti fel a megtorlások hónapjainak behozatali forgalmát.[43] (Lásd VIII. tábla.)

A szankciók természetszerűleg a magyar-olasz külkereskedelem alakiságaira nézve is döntő hatással voltak. Így már életbeléptetésüktől, 1935 szeptember 18-tól kezdve minden Olaszországba bevitt magyar árut származási bizonyítvánnyal kellett ellátni, tekintve, hogy a megtorlások viszonzásaképpen az olaszok a szankciós államok behozatalára nézve igen szigorúan alkalmazták az engedélyek rendszerét, sőt az 1935 nov. 11. és nov. 20-i decreto ministeriale-kkal[44] elrendelték még az ily

[41] Az id. olasz külkereskedelmi statisztikák alapján.

[42] A megtorlásokkal szemben elfoglalt hivatalos magyar álláspontot l. FERENCZI I.: *Ungarische Handelspolitik*, Gratz id. évkönyv 1936. évi kötete, 159—160 l.

[43] International Sanctions. A report by a Group of Members of the Royal Institute of International Affaires, Oxford, 1938. 103 lap.

[44] «Gazetta Ufficiale» 1936. 263 és 271 számai.

creative commons A digitális változat a MEK Egyesület (http://mek.oszk.hu/egyesulet) megbízásából, az ISZT támogatásával készült.

VIII. tábla

A főbb országok részesedése árucsoportok szerinti tagozódásban az olasz behozatalban a megtorlások hónapjai alatt

Országok	Árú-csoport*	1935 nov.	1935 dec.	1936 január	1936 február	1936 márc.	1936 április	1936 május	1936 junius
		1000 USA aranydollárban							
Németország ..	T	3,709·5	4,951·8	4,299·3	4,185·0	4,494·3	3,548·5	2,718·3	5,336·4
Magyarország .	A	230·4	465·2	330·1	314·8	171·2	164.9	98.2	100·2
	B	77·7	68·1	95·5	94·7	113·5	59·2	85·2	112·8
	C	162·8	216·6	151·8	197·2	248·1	295·1	190·6	235·8
	T	470·9	749·9	577·4	606·7	532·8	519·2	374·0	448·8
Ausztria	A	237·6	227·8	219·1	222·0	302·3	327·9	417·8	438·8
	B	97·2	97·4	66·5	65·0	60·9	51·5	43·8	63·1
	C	128·6	125·5	140·8	166·5	194·8	206·6	180·7	161·4
	T	463·4	450·7	426·4	453·5	558·0	586·0	642·3	663·3
Argentina	T	749·6	643·1	692·7	538·1	863·7	699·8	656·9	1,039·9
Svájc	T	1,478·4	1,282·3	745·6	852·1	950·2	928·1	998·8	1,085·6
Franciaország .	A	1,214·9	114·7	52·7	29·0	49·1	36·8	47·2	78·3
	B	471·5	184·1	35·1	28·4	63·7	39·1	10·7	17·3
	C	505·6	201·9	71·6	25·3	44·9	74·0	18·1	43·1
	T	2,192·0	500·7	159·4	82·7	157·7	149·9	76·0	138·7
Nagybritannia.	A	1,523·4	579·4	11·7	73·3	5·9	23·5	47·3	32·8
	B	281·2	181·4	8·8	2·9	—	—	—	—
	C	984·4	169·7	49·9	5·9	2·9	—	3·0	3·0
	T	2,789·0	930·5	70·4	82·1	8·8	23·5	50·3	35·8
USA	T	3,649·0	2,820·3	1,883·5	1,694·8	1,719·3	1,637·3	2,014·9	1,730·4

* A rövidítések jelentése : A, élelmi- és takarmánycikkek ; B, nyersanyagok és félgyártmányok ; C, készgyártmányok ; T, összes behozatal.

államokból érkező áruk ellenértékének zárolt számlákra való kamatmentes befizetését is. Ez kihatással volt természetesen a fizetési forgalom alakulására is, úgyhogy az ennek hatása alatt nov. 14-én kötött és 19-én életbeléptetett magyar-olasz fizetési megállapodás a cikkek nagy részére megszünteti a fizetések lebonyolítására 1932 júliusa óta érvényben volt klearing-megállapodást és helyébe kompenzációs jegyzékpárok alkalmazásával a magánkompenzációs rendszert hozta. Ezt azután az 1936 május 16-án aláírt és június 1-én életbeléptetett fizetési egyezmény minden cikkre kiterjesztette, amellett, hogy a magánkompenzációs rendszernek a partnerkereséssel járó körülményességét is egyszerűsíteni törekedett.

creative commons A digitális változat a MEK Egyesület (http://mek.oszk.hu/egyesulet) megbízásából, az ISZT támogatásával készült.

Az utóbbi megállapodás már a győzelmes afrikai hadjárat befejezése után jött létre. Ennek megfelelően az olasz gyarmatokkal való fizetési forgalom lebonyolítása is a kompenzációs forgalomban nyert rögzítést, bár gyakorlati jelentőséggel az első évben még nem bírt. Az olasz gyarmatokkal való forgalom végleges szabályozása csak az 1937 március 9-én Rómában létrejött megállapodással történt (ideiglenes életbeléptetése Magyarországon az április 1-i 1990/M. E. számú rendelettel, a végleges december 11-én a 7300/M. E. számú rendelettel), amikor Olaszországgal 1928 július 4-én kötött legtöbb kedvezményes kereskedelmi és hajózási szerződés (1929 : XX. t.-c.) hatálya a kedvezményes vámok kivételével az olasz birtokokra és gyarmatokra is kiterjesztést nyert.[45]

(Folytatjuk)

FUTÓ MIHÁLY

[45] Olasz Kelet Afrika jelentőségére vonatkozólag l. FUTÓ MIHÁLY: *A keletafrikai olasz gyarmatosítás* c. 1938. nov. 13-án a budapesti rádióban elhangzott előadását. A részletekre vonatkozólag *L'Impero* (Africa Orientale Italiana), Studi e documenti raccolti e ordinati da TOMASO SILLANI c. gyüjteményes munkát (Roma, 1938). ajánljuk, mig a gyarmatosítás gazdasági vonatkozásai, ill. elért eredményei tárgyában l. Confederazione Fascista degli Industriali: *L'industria in Africa Orientale Italiana* c. (Roma, 1939) jubileumi kiadványt. A két mű ismertetését l. FUTÓ MIHÁLYTÓL a «Közgazdasági Szemle» 1939. 308—313, valamint 1941. 101—108 lapjain.)

creative commons A digitális változat a MEK Egyesület (http://mek.oszk.hu/egyesulet) megbízásából, az ISZT támogatásával készült.

HÁROM MAGYAR HUMANISTA ÉS EGY FIRENZEI KÖNYVKERESKEDŐ

A XV. század végén vagyunk. Az új művészeti és irodalmi áramlat már győzedelmeskedett és a szellemi élet minden terén csatát nyert. A latinnal szemben tért hódít a vulgáris nyelv használata is, de ennek ellenére sem szűnt meg a régi latin klasszikusok kéziratainak felkutatása és a már meglévő kéziratok lemásoltatása. Már Petrarca és Boccaccio is kifejezést adtak volt csodálatuknak a római irodalom remekeivel szemben és megkezdték a veszendőbe menő kéziratok felkutatását. Ez az irány az új korban még jobban fellendült. Nagy kelete volt a kéziratoknak és nagy becsben állottak a klasszikusok. Nem csodálkozhatunk tehát, hogyha akadtak olyan férfiak is, akik egész életüket a kéziratok felkutatásának és sokszorosításának szentelték. Ilyen ember volt az egyszerű firenzei könyvkereskedő, Vespasiano da Bisticci is.

Vespasiano da Bisticci, ahogy korában nevezték, a «princeps omnium librariorum» Firenzében született 1421-ben. Atyja egyszerű kisbirtokos volt, akinek anyagi körülményei nem engedték meg, hogy mindkét fiát iskoláztassa. Nagyobbik fia orvos lett, míg a fiatalabb, Vespasiano, egy könyvkereskedő inasának szegődött. Könyvek között serdült fel és autodidaktaként szerezte meg elég hiányos műveltségét. Köztudomású volt róla, hogy abban a korban, amikor a latin a művelt emberek hivatalos világnyelve volt, a jó Vespasiano kevéssé, sőt majdnem semmit sem tudott

creative commons A digitális változat a MEK Egyesület (http://mek.oszk.hu/egyesulet) megbízásából, az ISZT támogatásával készült.

latinul. A klasszikusokat is csak mint könyvkereskedő ismerte, azaz felületesen, inkább csak kívülről, mintsem valódi belső tartalmuk alapján. Nagy volt azonban a hozzáértése mindabban, ami a könyvtárak berendezésére és klasszikusokkal való kereskedelemre vonatkozott. «Olyan korban élt, — írja róla Arcari [1] — amelyben a műveltséget igen nagy becsben tartották és az legfőbb gondját képzete mind az államférfiaknak és fejedelmeknek, mind pedig a tudósoknak; s ezek felkeresték, kedveskedtek neki, gyakran tanácsért folyamodtak hozzá, amelyet ő egyformán és hozzáértéssel osztogatott. Nem csupán alkalma volt arra, hogy magas állású férfiakkal és minden rendű és rangú emberekkel találkozzék és érintkezzék, hanem erre törekedett is; meg akarta őket ismerni, érteni és minden megnyilatkozásukban részt akart venni».

Tizenkilencéves korában a Medici-ház szolgálatába állott, de nem csak Cosimo-nak dolgozott, hanem annak fiai, Piero és Giovanni is génybe vették szolgálatait, mert mind saját könyvtárat akartak maguknak berendeztetni. Idővel Vespasiano da Bisticci a «palagio del podesta» tövében könyvkereskedést is nyitott, amely «találkozó helye lett a firenzei irodalmároknak, s minden tanult ember, aki átutazott Firenzén, ellátogatott oda».[2] Egy firenzei könyvkereskedő sem tudott akkora jelentőségre szert tenni, mint ő, aki félig-meddig «hivatalos könyvkereskedője» volt korának. «Fejedelmek és magánosok, olaszok és külföldiek, mind hozzá folyamodtak, a *könyvkereskedők fejedelméhez*, aki serényen és biztos szemmel kutatta fel a kéziratokat, s ügyes volt helyrehozatalukban és kiegészítésükben, s mint kereskedő igen tisztességes volt».[3] Boltjával kapcsolatos műhelyében egész seregét foglalkoztatta a gyakorlott és tanult másolóknak, akiknek ügyes kezéből szebbnélszebb, gazdagon illusztrált és díszítéssel ékes könyvek kerültek ki. Mint jellemző epizódot arra vonatkozólag, hogyan keletkeztek a Quattrocento könyvtárai, idézhetjük saját leírását Cosimo de' Medici-ről írott életrajzában: «Miután elkészült az épület és jó része a templomnak is (a fiesolei kolostorról és templomról van szó), arra gondolt, hogy ide tanult és művelt emberek jönnek majd lakni, s ezért úgy gondolta, hogy méltó könyvtárat kell itt létesítenie. Egy nap, amikor éppen nála voltam, így szólt hozzám: «Mily módon tudod nekem ezt a könyvtárat berendezni?» — Azt feleltem neki, hogy lehetetlen a szükséges könyveket megvásárolni, mert nem kaphatók. Azt mondta nekem: «S mit lehetne tenni,

[1] Arcari Paolo: *Vespasiano da Bisticci*. «Bollettino della R. Universi tàdi Perugia», 1937. 138. l.

[2] Festa Nicola: *Umanesimo*. Hoepli Milano 1935. 44. l.

[3] Rossi Vittorio: *Quattrocento*. Milano 1933. 37. l.

creative commons A digitális változat a MEK Egyesület (http://mek.oszk.hu/egyesulet) megbízásából, az ISZT támogatásával készült.

hogy megszerezzük azokat?» — Azt válaszoltam neki, hogy le kell azokat másoltatni. Megkérdezte tőlem, hogy vállalkoznék-e erre. Mire azt mondtam neki, hogy örömmel megteszem. Azt mondta nekem, hogy lássak munkához, mert mindent rámbíz ; a napról-napra szükséges pénzre vonatkozólag pedig, megbízta Don Arcangelót, az említett kolostor akkori priorját, hogy állítson ki utalványokat az ő bankjához, amelyeket azonnal kifizetnek. Azonnal munkához láttunk, mert az volt a kívánsága, hogy a lehető leggyorsabban készüljenek el a könyvek. Mivel pedig pénzben nem volt hiány, rövidesen *negyvenöt másolót* állítottam munkába, akikkel *huszonkét hónap alatt kétszáz kötet* lemásolását fejeztük be...».[4]

Federigo da Montefeltro, urbinói herceg is vele állíttatta össze könyvtárát és kora nagy könyvtárainak legfőbb szállítója ez a firenzei könyvkereskedő volt. A művelt Európa minden tájáról, Angliából, Németországból, Spanyolországból, Portugáliából, Magyarországból egymás után futottak be a megrendelések. Érdekes azonban, hogy korának egyik leghíresebb könyvtárát Mátyás budai udvarában nem Vespasiano da Bisticci állította össze, s Mátyás király korvináit nem nála szerezte be. Életrajzgyüjteményében a jó Vespasiano nem is emlékezik meg Mátyás királyról és könyvtáráról, s a királyt is — a nélkül, hogy nevét megnevezné — éppen csak futólag említi a magyar prelátusok életrajza leírásakor. Személyében érezhette mellőzöttnek magát Vespasiano da Bisticci, aki Mátyás királyban nem lát mást, mint az igazságtalan zsarnokot,[5] aki művelt humanista egyházférfiait igazságtalanul üldözi vagy börtönözteti be.

Az új találmány, a könyvnyomtatás, forradalmasította az egész könyvmásoló ipart és a könyvkereskedelmet is. Körülbelül harminc évvel a halála előtt a jó Vespasianónak meg kellett érnie, hogy virágzó iparága hanyatlásnak indult. A kéziratgyüjtők és művelt emberek nem nézték jó szemmel ezt az új találmányt, amely közkinccsé tette az ő féltve őrzött klasszikusaikat és azzal fenyegetett, hogy nagy áldozatok árán összekuporgatott könyvtáruk értéke csökken. Idegenkedésükben póriasnak és közönségesnek tartották a nyomtatott könyveket és Vespasiano da Bisticci a közhangulatot fejezi ki, amikor az urbinói herceg életrajzában, annak könyvtáráról mint legdícsérőbb és leginkább kiemelendő tulajdonságot azt említi meg, hogy «ebben a könyvtárban a könyvek

[4] Vespasiano da Bisticci: *Vite di uomini illustri del secolo XV.* Raccolta nazionale dei classici della Società Editrice «Rinascimento del Libro». Firenze, 1938—XVI. Vita di Cosimo del Medici, 275—76. ll.

[5] V. ö. id. m. 234—249. ll.

creative commons A digitális változat a MEK Egyesület (http://mek.oszk.hu/egyesulet) megbízásából, az ISZT támogatásával készült.

a legnagyobb mértékben gyönyörűek, mind kézzel vannak írva, s *egy nyomtatott kötet sincs köztük, amely miatt szégyenkeznie kellene».*[6] Az idő kerekét azonban senki sem tudja megállítani, s az új találmány minden téren teljes győzelmet aratott. A nyomtatott könyv diadalmasan vonult be a könyvtárakba, mert — ha primitivebb ugyan, mint a gonddal készült kéziratos másolat — olcsó és könnyen hozzáférhető volt. A firenzei Palazzo della Signoria melletti kis Vespasiano-bolt lassanként kiürült, irodalmi barátai elmaradoztak, szétszóródtak és Vespasiano da Bisticci mindjobban érezte, hogy magára maradt. Lemondott tehát az egykor oly virágzó kereskedéséről és visszavonult Antellában lévő kis birtokára. Egy búskomor feljegyzés örökíti meg ezt az elhatározását az egyik firenzei városi évkönyvben «Az a bolt, amelyet Vespasiano vezetett volt, nem köt több üzletet és Andrea di Lorenzo könyvkereskedőre maradt, aki jelenleg vezeti».[7]

Ebben a falusi magányában, 1493 felé, kezd hozzá, hogy emlékeit papírra vesse. Pápák, fejedelmek, egyházi és világi személyek, tudósok és egyéb kíváló emberek, akikkel hosszú élete folyamán összeköttetésbe került, vonulnak el tarka sorban előttünk, s élete utolsó éveiben a jó könyvkereskedő szerző lesz. Eleinte kétségei vannak, hogy van-e benne írói tehetség, de barátja Giannozzo Manetti megnyugtatja, mondván «Minden megvan benned, ami szükséges ahhoz, hogy jó író légy» és Vespasiano da Bisticci felbátorodva lát munkához. De nem latinul ír, mint kortársai, hanem az akkor még megvetett vulgáris nyelven, olaszul, s nagyon érdekesen okolja ezt meg egyik életrajzában : «...és toszkán nyelven írtam meg életét, mert azt akarom, hogy egy ily nagy fejedelemnek az alakja fennmaradjon azokban is, akik latinul nem tudnak, szintúgy, amint azokban, akik birják a latint».[8]

Munkája befejezése után már nem soká él. 1498. július 27-én falusi birtokán éri utól a halál és Firenzében a S. Croce-templomban temették el. Vele egy immár meghaladott kornak utolsó képviselője halt meg és személyében eltűnt egy valamikor virágzó iparág is, amely egyik leghathatósabb eszköze volt a humanista eszmék terjedésének.

Főműve — nem akarunk kisebb jelentőségű munkáira kitérni — már 1493 vége felé készen van, de a különböző életrajzokat a szerző nem gyüjtötte össze, hanem azok több kéziratban maradtak reánk. Évszázadok multak el, míg végre Angelo Mai bíboros 1839-ben kiadta a

[6] *Vita di Federigo da Montefeltre, Duca d'Urbino.* Id. m. 108—109. ll.

[7] *Ricordanze del quartiere di S. Spirito, Gonfaloniere Scala all'anno 1480.* — Frizzi : *Vespasiano da Bisticci.* 90. l.

[8] *Proemio* Federigo da Montefeltro, Duca d'Urbino életéhez. Id. m. 83. l.

creative commons A digitális változat a MEK Egyesület (http://mek.oszk.hu/egyesulet) megbízásából, az ISZT támogatásával készült.

«Spicilegium Romanum» I. kötetében Vespasiano da Bisticci életrajzait.[9] Maga a nagy kardinális bevezetésében elmeséli, hogyan bukkant rá az életrajzokra, s hogy azok egyszerűsége és «az elmesélt dolgoknak igazsága, a nemes tetteknek végtelensége és végül az elbeszélésnek újdonsága» mennyire megkapták, s minthogy Vespasiano da Bisticci egészen ismeretlen volt kortársai előtt, határozta el, hogy kiadja a gyüjteményt.

Húsz évvel később jelent meg a következő, könnyebben hozzáférhető kiadása az életrajzgyüjteménynek Adolfo Bartoli jegyzeteivel.[10] Első kritikai kiadása csak 1892-ben látott napvilágot.[11] Van azonkívül egy befejezetlen kiadása is Enrico Aubel jegyzeteivel és legújabban a «Raccolta Nazionale dei Classici della Società Editrice Rinascimento del Libro» kiadásában jelent meg 1938-ban, amely azonban, sajnos, nem a Fratiféle kritikai kiadást vette alapul, hanem a jóval korábbi Bartoli-félét. Magyar fordításban Janus Pannonius és György kalocsai érsek életrajza jelent meg. Nem lesz azonban felesleges, ha ezeket alább új fordításban közzétesszük.[12]

Vespasiano da Bisticci életrajzgyüjteményében hierarchikus sorrendet látszik követni, mert annak első részében pápák, királyok és uralkodó hercegek életét írja meg, a második részben következnek a bíborosok, a harmadikban az érsekek, püspökök, prelátusok és egyházi férfiak. A negyedik résznek «államférfiak» címet adhatnánk és végül az utolsó fejezetben a tudósok és írók életrajzait közli, melyek különösen érdekesek, mert a szerző a legtöbb leírt személlyel baráti viszonyban állott és ezekben az életrajzokban igen sok a személyes vonatkozás.

Igen jellemző a bevezetés, a «discorso dell'autore», amelyben Vespasiano da Bisticci elmondja, hogy mi indította őt a munkára. «Többször gondolkodtam már azon, — írja előszavában — hogy milyen nagy becsben álltak mind a régieknél, mind a moderneknél azok az írók, akik kíváló emberek életrajzát írták meg. És sok értékes embernek teljesen eltűnt volna neve, ha nem akadt volna valaki, aki megörökítette volna. Ha Scipio Africanus idejében nem élt volna Livius meg Sallustius és más

[9] *Vitae CIII virorum illustrium, qui saeculo XV extiterunt, auctore coaevo Vespasiano Florentino.* Romae, typ. Collegii Urbani, MDCCCXXXIX.

[10] *Vite di uomini illustri del secolo XV scritte da Vespasiano da Bisticci, stampate la prima volta da Angelo Mai e nuovamente da* Adolfo Bartoli. Firenze, Barbèra, Bianchi e Comp. 1859.

[11] *Le Vite di uomini illustri del secolo XV scritte da Vespasiano da Bisticci.* Collezione Romagnoli, Bologna 1892. Pubblicate da Ludovico Frati.

[12] Pulszky Ferenc: *Bisticci Vespasiano Janus Pannoniusról és György kalocsai érsekről.* «Budapesti Szemle», 1873. — Pulszky fordítása Janus Pannoniusról megjelent Ruzicska Pál: *Az olasz irodalom kincsesháza* c. antológiájában, Budapest, 1942. Athenaeum. 108—112. ll.

A digitális változat a MEK Egyesület (http://mek.oszk.hu/egyesulet) megbízásából, az ISZT támogatásával készült.

neves írók, egy ily nagy férfiúnak is eltűnt volna a hírneve vele együtt... Mivel azonban abban az időben méltó írók éltek, azok tetteiket világosan és értelmesen papírra vetették, mintha nem ezer vagy még több éve történtek volna, hanem mostanság. Sajnálhatják tehát a kíváló férfiúk, ha korukban nem voltak írók, akik tetteiket leírták volna».[13] Majd így fejezi be előre bocsájtott bevezető szavait: «Minthogy ebben a korban éltem és oly sok kíváló férfiut láttam, akikről annyi mindent tudtam meg, azért, hogy hírnevük el ne tűnjön, *ámbár távol áll mesterségemtől*, megemlékeztem mindazokról a tanult férfiakról, akiket ebben a korban megismertem, egy rövid életrajzot írván róluk. Két indítóok késztetett munkára: először is az, hogy ily értékes férfiaknak hírneve el ne tűnjék, másodszor pedig, ha pedig valaki azzal akarna fáradozni, hogy latinul írja meg ezeket az életrajzokat, úgy rendelkezésére álljon az anyag a munkához».[14]

Műve öt fejezetében Vespasiano életrajzait skolasztikusan megszerkesztett váz szerint írja meg. Előbb külsőleg írja le az embert, aztán igyekszik a belső embert kidomborítani. Külső leírása minden aprócseprő részletre kiterjed. Semmi sem kerüli el figyelmét, ami jellemző lehet. Lionardo d'Arezzót például így írja le: «Messer Lionardo nehézkes külsejű ember volt, alakra nem túl magas, inkább középtermetű. Durvaszövésű csuhát hordott, olyan hosszút, hogy majd a földig ért, s bő csuhaujjai bélelten visszahajlottak. A csuha felett földig érő, oldalt hasított, rózsaszínű kabátot viselt. Fején ugyancsak rózsaszínű csuklya volt...».[15] Poggio Fiorentinóról nem felejti el kiemelni «igen szépen írt latin betűket és fiatalkorában pénzért másolt».[16] Majd minden életrajzából idézhetnénk ilyen megfigyeléseket, amelyek sokkal szemléltetőbben állítják elénk a leírandó személyt, mint valami hosszú, részletekbe menő leírás.

Miután Vespasiano da Bisticci külsőleg vette szemügyre az embereket, lelki értékeiket teszi mérlegre. Az erkölcsi elem nagy fontossággal bir előtte és a jó könyvkereskedő mindenkit elsősorban ebből a szempontból vizsgál meg. Nagy csodálattal viseltetik a régiek erényei iránt, de nem kis büszkeséggel állapítja meg, hogy kortársai között is sok van, aki felveheti velük a versenyt. Nem győzi dícsérni például Pagolo mestert, aki «hosszú időn át felöltözve egy priccsen aludt, amely íróasztala mellett volt. Étkezésében is önmegtartóztató volt s hosszú ideig nem evett húst;

[13] Discorso dell'Autore, VESPASIANO DA BISTICCI: *Vite*, 9. l.

[14] VESPASIANO DA BISTICCI: *Vite*. Discorso dell'Autore. 11. l.

[15] Idem. *Vita di Lionardo d'Arezzo*, 460—461. ll.

[16] Idem. *Poggio Fiorentino* 445. l.

creative commons A digitális változat a MEK Egyesület (http://mek.oszk.hu/egyesulet) megbízásából, az ISZT támogatásával készült.

s ha evett is, akkor is csak egy kevesett. Főleg gyümölccsel és zöldséggel táplálkozott ; hosszú időn át nem ivott mást csak vizet. Soha sem hordott bélelt csuhát, s télen is csak vastagabb posztóból készültett. Kevésbeszédű volt és hosszú ideig hallgatott. Olyan szelíd természetű volt, hogy hozzá hasonlót nem ismertem. Mind beszédében, mind cselekedeteiben csodálatosan tisztességes volt ; s ha azt hallotta, hogy valaki trágár kifejezést használt, arca egészen elváltozott. Igen vallásos és alázatoslelkű volt, mint senki sem abban az időben. Szerette a jókat és különösen a vallásosakat, s azokat, akikről tudta, hogy szeretik és félik az Istent...».[17] Amilyen lelkesedéssel ír az erényesekről, olyan hevesen kel ki azok ellen, akik szabados életet folytatnak : «És ezen a helyen nem tudom visszatartani magam, hogy ki ne keljek azon sok tudatlan, sarlatán és vakmerő ellen, akik az élet legfőbb értékeinek a gyönyöröket és szórakozásokat tartják, különösen pedig az evést és ivást tartják fontosnak és semmi egyébre nem gondolnak».[18] Jellegzetes Vespasiano felfogására egyik kijelentése Giannozzo Manetti dícséretében, mikor így ír : «azt hiszem, hogy hazugságot senki sem hallotta, hogy mondott volna».[19] Igen nagyra tartja a jó Vespasiano, ha a leírt személyek vallásosak. Szinte szárnyaló lesz stílusa, amikor Nicolao Nicoli vallásosságáról ír : «Igen vallásos volt és követte hite előírásait ; barátja volt minden jó embernek, különösen pedig a vallásosaknak, s ellensége a hitetleneknek... igen gyűlölte azokat, akik nem voltak keresztények és akik kételkedtek saját vallásukban, amelyhez viszont ő igen ragaszkodott, s úgy őrültségnek tűnt neki ily nemes dologban kételkedni, amelyet oly sok csodálatra méltó férfiú bizonyított be...».[20] Nem talál szavakat, hogy eléggé dícsérje Vittorino da Feltret így írván róla : «Igen gyakran gyónt és azt akarta, hogy minden tanítványa havonta gyónjon meg az Osservanza szerzeteseinél. Ezenkívül megkívánta azt is, hogy naponta hallgassanak misét».[21] Maffeo Vegio szerénysége és alázatossága fellelkesíti szerzőnket és így zengi dícséretét : «Olyan ember volt, aki erényeit annyira elrejtette, amennyire csak tudta, nem mutatta azokat ki, mert tudatában volt annak, hogy azokat a világ Megváltója, akinek alázatos szolgája volt, ismeri...».[22] S így Vespasiano da Bisticci, miután hőseinek mind külső, arculatát leírta, teljes és összefüggő képet ad róluk, amely szinte megelevenedik előttünk.

Ha irodalmi szempontból életrajzai nem is remekművek, mégis

[17] Idem. *Vita di Maestro Pagolo*, 531. l.
[18] Idem. loc. cit. 532. l.
[19] Idem. *Vita di Giannozzo Manetti*, 469. l.
[20] Idem. *Vita di Nicolao Nicoli*. 497 l.
[21] Idem. *Vita di Vittorino da Feltre*. 516. l.
[22] Idem. *Vita di Maffeo Vego*, 526. l.

A digitális változat a MEK Egyesület (http://mek.oszk.hu/egyesulet) megbízásából, az ISZT támogatásával készült.

értékes művelődéstörténeti adatokat szolgáltatnak a későbbi kutatóknak. A jó firenzei könyvkereskedő nem szereti az úgynevezett «nagy dolgokat», amelyeket a komoly történetírás örökít meg, hanem arra törekszik, hogy hőseit magánéletük intimitásában írja le. Ezért életrajzgyüjteménye tele van száz és száz ízesebbnél-ízesebb anekdótaszerű esettel, amelyeknek gyakran maga a szerző is szereplője. Hogy az olvasókban bizalmat keltsen és leírásának hitelét növelje, olyan jeleneteket is leír, amelyekben ő maga is részt vett. Ezt gyakran azért is megteszi, hogy — polgári származású lévén — fejedelmek és egyéb előkelőségek barátságával dicsekedjék és saját személyét egy kissé előtérbe helyezze. Ez az emberi hiúsággal könnyen megmagyarázható kérkedés nem válik műve hátrányára, sőt érdekessé és közvetlenné teszi. A könyvkereskedő soha sem tagadja meg magát. Gyakran egész oldalakat fordít arra, hogy leírja hősének könyvtárát és kiemelje azt, hogy az mennyi könyvet vásárol. Nem is tud hamarjában nagyobb dícséretet mondani valakire, amint azt, hogy nagy könyvbarát és sokat olvas. Amikor munkájáról beszél, a kéziratok felkutatásáról, a könyvtárakról, amelyeket ő rendezett be, a szép kiállítású és gyöngybetűkkel írt kodexekről, szinte ellágyul, elbeszélése aprólékosan részletes lesz és stílusa szárnyalóvá válik, visszatükrözvén szülőhazájának, Firenzének, szép toszkán nyelvét.

Sok érdeme mellett azonban nem haladhatunk el szótlanul hibái mellett sem. A jó Vespasiano nem igazi művész, de ez természetes is, hisz ettől a felületes műveltségű könyvkereskedőtől nem is várhatunk irodalmi remekművet. Kevés életrajzban sikerül tömör képet rajzolnia hőséről. Legnagyobb részük rendetlenül, összefüggéstelenül és ismétlésekbe bocsájtkozva mond el anekdótákat, jellemző kis eseteket és történeteket, s az olvasónak kell lehámozni róluk ezt a sok sallangot és tömören átfogalmazni őket. Nem szabad azonban megfeledkeznünk arról, hogy Vespasiano da Bisticcinek nem is voltak írói ambíciói, hanem csupán — amint maga is többször hangsúlyozza — csak emlékeit veti papírra.[23] Nem akarunk nagyobb jelentőséget tulajdonítani munkájának, mint amennyit megérdemel, mégis le kell szögeznünk, hogy — minden hibája ellenére is — ennek az egyszerű firenzei könyvkereskedőnek gyüjteménye fontos a humanizmus története szempontjából. Magyar vonatkozásban örök érdeme marad, hogy megőrizte számunkra három magyar humanista egyházférfiú emlékét, akiknek alakja a XV. századi művelődésünk szempontjából kiemelkedő fontosságú.

Mátyás király és Aragóniai Beatrix házassága még szorosabbra

[23] «per via di ricordo» írja több ízben.

creative commons A digitális változat a MEK Egyesület (http://mek.oszk.hu/egyesulet) megbízásából, az ISZT támogatásával készült.

fűzte azokat az immár évszázados kapcsolatokat, amelyek Itáliát és Magyarországot összekötötték és ezeknek a kapcsolatoknak gazdagításához járult hozzá Vespasiano da Bisticci is, amikor a százhárom életrajza közé három magyar egyházférfiú életét is felvette. Vitéz János esztergomi érsek, Janus Pannonius pécsi püspök és György kalocsai püspök szerepelnek a gyüjteményben és Vespasiano, aki személyesen ismerte ezt a három honfitársunkat, nem győzi dícsérni őket. Kiemeli kíváló képzettségüket és széleskörű műveltségüket, s egész fejezetet szentel annak leírására, hogy milyen bizalmas viszonyban álltak vele és mennyi könyvet vásároltak nála meg más itáliai könyvkereskedőknél. Nagy jelentőséget tulajdonít a három magyar egyházférfiú politikai szereplésének is, akik szerinte abban a korban a király után a legfontosabb szerepet töltötték be Magyarországon. Ha leírása — mint ahogyan az életrajzok teljes magyar fordításának közlésekor látni fogjuk — nem is felel meg mindenben az igazságnak és a történelmi hitelesség szempontjából is sok kívánni valót hagy hátra, életrajzai mégis érdekes és jelentős művelődéstörténeti adalékok, amelyek élénk fényt vetnek a magyar-olasz kapcsolatokra, amely kapcsolatok talán éppen ebben a korban voltak a legszorosabbak. S Vespasiano da Bisticci nagy szolgálatot tett nekünk, hogy megőrizte számunkra ezt a három életrajzot, amelyekkel, mint egy-egy téglával hozzájárult a magyar-olasz kapcsolatok immár több mint kilencszáz éves épületéhez.

PONGRÁCZ ALAJOS

creative commons A digitális változat a MEK Egyesület (http://mek.oszk.hu/egyesulet) megbízásából, az ISZT támogatásával készült.

Messere Giovanni, Esztergom érseke, szlavon eredetű volt. Kiválóan értett a hét szabad művészethez, igen nagy hittudós volt, aki jártas volt mind az antik, mind a spekulatív teológiában. Abban az országban — mielőtt érsekké lett volna — több tisztséget viselt, minthogy a nép körében általános tiszteletnek örvendett, olyannyira, hogy az ország ügyeiben úgy dönthetett, ahogy csak akart. Miközben László király Csehországban tartózkodott, Czillei gróf és Hunyadi János fia között véleménykülönbség támadt, összekaptak és fegyverükhöz nyúltak; Hunyadi János fia felkoncolta Czillei grófot. Amikor a király ezt meghallotta, igen nagy haragra gerjedt, elfogatta az ifjút és a nyilvánosság előtt lefejeztette; öccsét Mátyást pedig — a jelenlegi király — börtönbe vettette. Történt azonban, hogy László királyt Csehországban megmérgezték, aki ott meg is halt; Mátyást ekkor kiszabadították a börtönből és az ifjú Magyarországba ment, ahol az érsek az egyházi és világi rendeket rávette, hogy királlyá válasszák; akkora volt az érsek tekintélye abban az országban, hogy nyugodtan állíthatjuk: az ő érdeme volt, hogy a rendek és a nép Mátyást királlyá választották. Nagyon különböző ennek a két testvérnek a sorsa: az egyiket lefejezték, a másik, aki börtönben sínylődött, király lett. S mindez, amint mondottuk volt, az érsek érdeme volt. Minden nagy szolgálatért azonban hálátlanság a fizetség. Miután a királyt erre a magas méltóságra emelték, amelyre ő maga gondolni sem mert volna, tudván azt, hogy az érsek igen bölcs férfiú, az állam egész kormányzásának ügye az érsek kezébe került. Semmi sem történhetett, hogy véleményét vagy tanácsát ki ne kérték volna. Akkora bizalommal viseltetett a király az érsek iránt, hogy ritkán fordult elő nap, hogy ne ment volna el az érsekhez, vagy az érsek ne látogatott volna el a királyhoz; s ha valaki bármit is akart az uralkodótól, mindig előbb az érsekkel kellett beszélnie.

Ennek az érseknek minden cselekedete az erényes dolgok felé irányult, s istenfélő, tisztalelkű férfiú volt. Első gondjai közé tartozott, hogy gyönyörű könyvtárt alapított és azt akarta, hogy ebben minden szaknak meg legyenek a maga kötetei; ezért Itáliában, sőt azon kívül is kerestetett könyveket. Sok könyvet, amit megszerezni nem tudott, Firenzében lemásoltatott, a költségekkel egyáltalában nem törődött, csakhogy szépek és hibátlanok legyenek. Azzal, hogy a megszerezhető összes könyveket, mind az eredeti munkákat, mind pedig a fordításokat, meghozatta, nemesebbé tette hazáját; s kevés olyan latin nyelven írott könyv volt abban az időben, amely könyvtárában ne lett volna meg.* De nem elégedett meg ennyivel, hanem több ifjút küldött Itáliába, hogy azok ott költségén tanuljanak,

* V. ö. Fraknói Vilmos: *Mátyás király budai könyvtára*, Budapest, 1927. 13. l.
Várady Imre: *La letteratura italiana e la sua influenza in Ungheria*. Roma 1934. Ist. per l'Europa orientale. I. kötet, 66. l.

creative commons A digitális változat a MEK Egyesület (http://mek.oszk.hu/egyesulet) megbízásából, az ISZT támogatásával készült.

s bőven ellátta őket könyvekkel, pénzzel és minden egyébbel, amire csak szükségük lehet. Nemcsak azt akarta, hogy ezek az ifjak a latin irodalommal megismerkedjenek, hanem a göröggel is. Többek között Ferrarába, Guerino mester iskolájába küldte messere Giovannit, Pécs későbbi püspökét, aki igen jól elsajátította a latin és görög nyelveket, nagyszerűen fogalmazott mind prózában, mind versben, s minden tekintetben egyike lett a legkiválóbb embereknek, akik ebben az országban éltek, amint azt majd az ő életrajza elmondásakor látni fogjuk. De ennyi sem volt elég! Budán pompás intézetet létesített és az Itáliában található legkiválóbb férfiakat hívta meg, nem törődve azzal, hogy mennyi a fizetésük; s azt akarta, hogy itt minden fakultásból előadásokat tartsanak. Festőket, szobrászokat, műasztalosokat és egyéb iparosokat hozatott, hogy nemesebbé tegyék hazáját, mely akkor nagy sötétségben volt. Miután mindezeket a dícséretreméltó dolgokat megszervezte és palotája, melyben egész sora élt a kiváló férfiaknak, szigorú rendhez alkalmazkodott; dícséretes, mélyen vallásos életet folytattak itt és az érsek tanujelét adta erényeinek és életétől távol állt minden bűn. Dícséretreméltó viselkedése, képzettsége és életének tökéletessége miatt Őeminenciájának híre nemcsak abban az országban terjedt el, hanem Itáliában is, különösen pedig a pápai udvarban, olyannyira, hogy szóba került bíborosi kinevezése is; ha megérte volna, erényeivel el is nyerte volna ezt a kitüntetést.

Mindazok, akiknek úgy tűnik, hogy a szerencse kedvez nekik, őrizkedjenek ellenségeiktől. A király, mint ahogyan azt a legtöbb uralkodó teszi, kezdett megváltozni, nem követte az érsek jótanácsait, és a kormányzásban egy német püspök tanácsait kérte ki, aki az udvarban élt. Ez azonban nem volt nagytekintélyű férfiú, sem alkalmas nem volt arra a szerepre, amit a király szánt neki, lévén kevés tekintélye abban az országban. Az érsek látván, hogy hatalmától megfosztották és azt olyasvalakire bízták, aki korábban az ő udvarában élt, nagyon rossznéven vette ezt, mert úgy érezte, hogy nem érdemelte meg a mellőzést. Ennek ellenére a békesség kedvéért mindent elkövetett. De hatalma, amelyet bírt volt, napról-napra csökkent, s főleg azért, mert a király előtt egyszer jóindulatúlag kifogásolta ezt a kormányzást, amely nem csupán neki nem tetszett, hanem azoknak sem, akik az ország vezetői voltak. Esztergom érseke, látván, hogy a király nem becsüli őt többé, s mindent arra a német püspökre bíz, nem tudta elviselni, hogy hálátlansággal fizessenek mindazért, amit ő az országért tett volt. Elhatározta, hogy élni fog hatalmával, s ezért, minthogy nagy tekintélynek örvendett külföldön is, tárgyalni kezdett Lengyelország királyával, hogy az foglalja el a magyar trónt. Lengyelország királya igen hatalmas volt és országa határos volt Magyarországgal, s senkisem volt, aki hathatósabban léphetett volna fel, mint ő. Az érsek tárgyalásaival elért annyit, hogy az hatalmas sereggel vonult Magyarország ellen. Látván ezt Magyarország királya, úgy tűnt neki, hogy elveszti országát, s kevés reménnyel tekintett sorsa felé. Mikor a király belátta ezt a fenyegető veszedelmet, ki akart békülni az érsekkel, visszaadva annak minden hatalmát, csakhogy a lengyel király seregével kivonuljon az országból, s mindent elkövetett, hogy az érsek megelégedését elnyerje. A pécsi püspök, aki Olaszországban nevelkedett és jobban ismerte az emberi esendőséget, mint az érsek, aki igen könnyenhívő ember volt, több

creative commons A digitális változat a MEK Egyesület (http://mek.oszk.hu/egyesulet) megbízásából, az ISZT támogatásával készült.

ízben üzent az érseknek, hogy ne bízzék a királyban, aki őt rá akarja szedni, s alighogy a lengyel király kitakarodik az országból, a király az érsek ellen fog fordulni, hisz minden fogadkozás csak arra szolgál, hogy a lengyel királyt távol tudja országától. S nem csak egyszer, hanem több ízben is üzent az érseknek, felhíván figyelmét arra, hogyha meghallgatja a királyt, az később biztosan ellene fordul. A király ebben a veszedelemben egyebet sem tett, mint követeket küldözgetett az érsekhez és esküdözésekkel meg fogadkozásokkal arra akarta rávenni, hogy a lengyel király vonuljon ki országából; s sikerült is meggyőznie az érseket, aki teljesítette kérését. Pécs püspöke, aki biztatta volt az érseket, hogy semmi áron sem hallgasson a királyra, megbetegedett; s a király, aki tudta, hogy ő volt az, aki az érseknek tanácsokat adott, üldözni kezdte a szerencsétlent, aki — súlyos betegen — kénytelen volt külföldre menekülni.

Amint Magyarország királya látta, hogy a lengyel király kitakarodott országából és minden közvetlen veszélytől megszabadult, s minthogy kivette volt az érsek kezéből annak egyetlen fegyverét, a lengyel király támogatását, és így magyar királyi méltóságában megmaradt, azon törte a fejét, hogyan büntesse meg az érseket, aki mielőtt a lengyel király kivonult volna, csak a király ígéretét bírta. Mivel a király akkor Budán tartózkodott, nem késlekedett soká, hogy az érseken bosszút álljon, hanem azonnal üzent neki, hogy menlevéllel Budára jöjjön. Minthogy azonban annak ez nem volt elég, hanem biztonságáért még különleges záradékot is kívánt, a király azt is megadta neki. Így, minthogy a király sürgette, az érsek Budára jött, s alighogy megszállt palotájában, a király, aki értesült megérkezéséről, azonnal körülvétette a házat és elrendelte, hogy fogják el, nem lévén tekintettel még arra sem, hogy az érsek felszentelt egyházi személy, s nem törődve azzal, hogy szavát megtartsa, s arra sem gondolva, hogy az érseknek köszönhette királyi méltóságát, sőt királyi adott szavát sem tartotta meg és a menlevél ellenére megszegte ígéretét. Az így elfogott szerencsétlen érseket a király elé vezették. Az látván, hogy ilyen magas állásból ily nyomorúságba zuhant le, kétségbeesett, mikor tudatára ébredt, hogy hová vezetik, mert tisztában volt azzal, hogy semmi reménye sem lehet. Abban az országban a legtöbb püspöknek jól felfegyverzett vára van, amely saját biztonságuk megvédésére szolgál. Ennek az érseknek Esztergomban volt egy vára, amely a világ legszebbjei közé tartozott s amely minden védelmi eszközzel jól fel volt szerelve; nagyrészt maga az érsek vétette fallal körül a várat és rendeztette be gyönyörű termekkel; s ezekben helyeztette el nagyszerű könyvtárát, s ebben a várban volt minden vagyona is. Miután a király Esztergom szerencsétlen érsekét börtönbe vettette, elindult, hogy birtokába vegye annak a várát. Az érsek üzent a várnagynak, hogy adja át a várat, az azonban nem volt hajlandó ezt megtenni. A király erre megüzente neki, hogy kivégezteti az érseket, ha a várparancsnok át nem adja a várat; a várnagy azonban szilárdan és határozottan kitartott szándéka mellett. Mindenki elképzelheti, hogy milyen helyzetben volt az érsek. A várnagy, aki igen gyakorlati gondolkozású ember volt, kijelentette, hogy nem adja át addig a várat, amíg az érseket szabadlábra nem helyezik és szabad elvonulását nem biztosítják. Látván a király, hogy ezt az igen erős várat csak tárgyalások útján veheti be, elhatározta, hogy az érseket kisszámú

creative commons A digitális változat a MEK Egyesület (http://mek.oszk.hu/egyesulet) megbízásából, az ISZT támogatásával készült.

kíséretével együtt szabadlábra helyezi, csakhogy megszerezhesse a várat. Miután ez megtörtént, az érsek bevonult várába és átadta azt a királynak. Az érsek, mikor látta, hogy a király most békében hagyja, bár őrizet alatt tartja, s látván, hogy ily magas polcról ekkora nyomorúságba került és a király ennyire megcsalta, igen szívére vette a dolgot, hogy nem élt soká ; igen elégedetlenül halt meg és minden vagyonát a király örökölte. Jaj annak, aki nagyon bízik az emberekben! Az érsek egész életében mindig pártját fogta a népnek, a főuraknak és a nemeseknek, mégis ebben a végső szükségben senki sem akadt, aki megvédte volna. Tanuljanak a hatalmasok ennek az érseknek a példájából, s lássák, hogy mennyire nem lehet megbízni az emberekben, ha nem válogatjuk meg jól bizalmunk tárgyát. Aki megírja ennek az érseknek az életét, csodálkozva láthatja, hogy a sors forgandósága mennyi változatán ment keresztül.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

creative commons A digitális változat a MEK Egyesület (http://mek.oszk.hu/egyesulet) megbízásából, az ISZT támogatásával készült.

A pécsi püspök, messere Giovanni, az esztergomi érsek unokaöccse, szlavon nemzetiségű volt. Az esztergomi érsek, tekintettel arra, hogy ez az unokaöccse nem volt nagyon tehetős, saját költségén küldte őt Ferrarába, hogy ott Guerino mester iskolájában végezze tanulmányait. Jó megjelenésű és csodálatraméltó erkölcsű ifjú volt, s ebben a ferrarai iskolában nem volt senki sem, aki ne csodálta volna mind életének, mind erkölcseinek hallatlan erényeit, mert távol állt tőle minden bűn és telve volt minden erénnyel; s nemcsak, hogy a hegyeken túlról nem jött Itáliába hozzá hasonló, de abban a korban az olaszok között sem akadt valaki is, aki megközelítette volna. Ami pedig az erkölcseit illeti, az a hír járta róla, hogy érintetlen. Csodálatosan értett ahhoz, hogy idejét latin és görög tanulmányai között megossza és soha nem vesztegetett el egyetlen órát sem. Bámulatraméltó volt éleselméjűsége, s mind prózában, mind versben jól írt, de különösen a versírásra volt nagy hajlama. Képességeinek híre nemcsak ebben az iskolában, hanem egész Itáliában is elterjedt, s másról sem beszéltek, mint erről a fiatalemberről. Ezek a hegyeken túlról jött ifjak rendszerint nem nagyon tehetségesek, ő azonban nemcsak, hogy hegyeken túlról jött társait multa felül, hanem az olaszok között sem akadt, aki tehetségben csak meg is közelítette volna. Igazi ész-ember volt, s távol állt tőle minden anyagiasság. Szokásaiban és erkölcseiben annyi nemesség nyilatkozott meg, hogy aki csak látta, megszerette. S hírneve napról-napra nőttön-nőtt.

Miután több évet töltött Ferrarában, s mind a görögben, mind a latinban kiváló volt, s görög és latin tanulmányai során mély filozófiai ismeretekre tett szert, s mind az egyik, mind a másik nyelvben igen képzett volt, az esztergomi érsek sürgette, hogy térjen haza Magyarországba, hogy ott érdemeihez illő tisztességben részesüljön. Minthogy maga elé tűzött feladatát elvégezte, örült, hogy visszamehet Magyarországba; mielőtt azonban hazatért volna, előbb el akart menni Firenzébe, ahol eddig még nem járt s amely városról sokat hallott volt beszélni; és csupán azért akart ide eljutni, hogy meglátogassa azokat a neves férfiúkat, akik abban az időben e városban éltek. Amikor lóháton, kíséretével együtt, Firenzébe érkezett, az első ember, akivel beszélni akart, én voltam, hogy én legyek az, aki őt a város tanult férfiaival megismertessem. Violaszínű köpeny fedte vállát amikor hozzám jött és igen előkelő megjelenésű volt. Alighogy megpillantottam, így szóltam hozzá: «Üdvözöllek! úgy-e magyar vagy?» — mert amint leírták volt nekem, úgy tűnt, hogy ráismertem. Még jóformán ki sem mondtam ezeket a szavakat, a nyakamba vetette magát, átölelt és kijelentette, hogy eltaláltam az igazat, s a legkedvesebb és legudvariasabb kifejezésekkel, amiket valaha is hallottam, szólt hozzám. Majd elmondta, hogy mielőtt Magyarországba hazatérne, az volt az óhaja, hogy Firenzébe is ellátogasson, mert sok szempontból érdekli ez a város, s főleg

creative commons A digitális változat a MEK Egyesület (http://mek.oszk.hu/egyesulet) megbízásából, az ISZT támogatásával készült.

pedig azért, hogy felkereshesse messere Giovanni Argiropoli-t, Cosimo de' Medici-t, messere Poggio-t, Donato Acciaiuoli-t és Firenze többi tanult férfiait. Mindennek előtt Cosimo de' Medici-t akarta meglátogatni, s lévén az távol Firenzétől, Careggiben, azonnal oda mentem vele. Amint megérkeztünk rögtön Cosimo-hoz mentem és előadtam neki, hogy ez a fiatal magyar, akit hírből különben már ismert, szeretne beszélni vele. Cosimo azt óhajtotta, hogy vendégét azonnal vezessék hozzá, karosszéket készíttetett oda neki és azt akarta, hogy az foglaljon helyet. Majd pedig azt kívánta, hogy mindenki hagyja el a termet. Hosszú ideig voltak együtt, majd pedig az búcsút vett Cosimo-tól és én mentem be hozzá. Cosimo kijelentette nekem, hogy örül, hogy alkalma nyílott beszélni vele, mert olyan bölcs és értelmes ifjúnak ismerte meg, mint amilyennel a hegyeken túlról jöttek között még nem találkozott. Sok dícséretreméltó értékét ismerte meg és semmi kincsért el nem mulasztotta volna, hogy beszélhessen vele. Majd azt mondta nekem, hogy ajánljam fel neki Cosimo segítségét, mert az, mindent, ami hatalmában áll, kész megtenni ezért az ifjúért, akinek dícséretreméltó erényei annyira meglepték. Ugyanaznap messere Giovanni házába is elment, ahol annak számos tanítványa éppen a mindennapos logikaórára várták. Miután beszélt messere Giovanni-val és kifejezte volt neki tiszteletét, megkérte, hogy részt szeretne venni az aznapi logika- és a másnapi filozófia órán. Nagyon tetszett neki messere Giovanni kiválósága ; s a mester tanítványai, Firenze ifjúságának színe-virága, mindenhová elkísérték, amíg a városban tartózkodott. Miután meglátogatta volt messere Giovanni-t és annak két előadásán is részt vett, a következő nap messere Poggio-t kereste fel, s átnyujtotta annak azt a negyven vers-sort, amelyeket előző este írt volt ; ezeket a vers-sorokat mind messere Poggio, mind pedig mindazok, akik olvasták őket, nagyon dícsérték, mert szerzőjük igen jól írt, mind versben, mind prózában. Miután megtekintette volt a várost, elment volt annak minden könyvkereskedésébe és alkalma volt, hogy Firenze minden tanult férfiával beszéljen és barátságot kössön, néhány könyvet vásárolt, s minden elintézni valóját elvégezve, elutazott, s mindenki — nemcsak azok, akik beszéltek vele, hanem azok is, akik csak látták, — dícsérte. Akkora volt a kedvessége!

Miután Firenzéből elutazott, visszament Ferrarába, hogy előkészüljön a Magyarországba való hazatérésre. Minthogy az esztergomi érsek nagyon sürgette, visszatért hazájába, ahonnan igen fiatalon távozott volt el. Mikor hazaérkezett és látta az otthoni szokásokat, azok nagyon furcsának tűntek neki, különösen ha összehasonlította azokat az itáliaiakkal, ahol nevelkedett volt. Bár mind a király, mind az érsek, mind pedig az ország főurai annyi tiszteletben részesítették, amennyi csak módjukban állott, még sem volt — mint tőle magától hallottam — elégedett ; lelke és szelleme a legnagyobb mértékben bolyongó maradt. S ha az érsek nem kérte és unszolta volna, nem maradt volna otthon, hanem máshová ment volna lakni, ahová őt nagy tisztelettel hívták. De az érseknek a kérésére, aki arra hivatkozott, hogy igen tanult és dicséretes erkölcsű férfiú, aki hazájának hasznára lehet, otthon maradt. Ez volt a dolgok állása, amikor a pécsi püspökség, ez a megtisztelő stallum, megürült. A király írt érdekében a római udvarba s őt jelölte erre az állásra ; miután pedig azt elnyerte, igen nagy szorgalommal fogott hozzá, hogy

creative commons A digitális változat a MEK Egyesület (http://mek.oszk.hu/egyesulet) megbízásából, az ISZT támogatásával készült.

püspöki teendőit elvégezze ; minden elfoglaltsága ellenére is, szabad idejét teljesen irodalmi tanulmányainak szentelte.

Ebben az időben a király több ízben viselt hadat a törökök ellen ; minden hadi-vállalkozásában a pécsi püspök kísérte el, aki az Úr kedvéért sem fáradsággal, sem kényelmetlenségekkel nem törődött. S tőle magától hallottam, hogy midőn egyszer a királlyal sátorban táborozott, decemberben akkora volt a hó, hogy mikor ki akartak menni a sátorból, előbb el kellett a havat takaríttatniok.

A püspök minden erényes dologra mindig készen állott. Idejét dícséretreméltóan töltötte, olyannyira, hogy a jók tisztelték, akik pedig ellenségei voltak, igen irígyelték ; annyira, hogy egy nap, amikor éppen püspöki székhelyén tartózkodott, valaki egy tállal küldött neki abból az ételből, amit mi «fegatelli»-nek nevezünk (pörkölt máj — fegato — máj), s az egyik prelátus volt, aki ezt neki küldte. Minthogy azonban a püspök óvatos ember volt, élt a gyanuperrel, hogy az étel mérgezett. Mikor az asztalra tették a májjal telt tálat, egy darabot odavetett a kutyájának, aki azt bekapta, azonnal felfújódott és elpusztult. A püspök úgy tett, mintha semmit sem vett volna észre, az ételt a szemétbe dobatta, s ez esetről házanépének nem szólt, hogy a botrányt elkerülje.

Így élt nagy kegyben és megbecsülésben a püspök, amikor bekövetkezett Piusz pápa (II. Piusz) halála és Pagolo bíborost választották meg pápává (II. Pál). Amikor a király ezt meghallotta, ki akarván fejezni hódolatát az új pápának el,-határozta, hogy mindent megtesz, hogy méltó követséget küldjön Rómába, annál is inkább, hogy csak kevéssel ezelőtt koronázták királlyá és Itáliában, különösen pedig a pápai udvarban megbecsülést akart szerezni magának. Kiválasztotta tehát a pécsi püspököt és országának első főurát, s azt akarta, hogy háromszáz lovas kíséretében menjenek le Itáliába ; hosszú ideje, hogy Olaszország nem látott méltóbb követséget, amelyet több lovas kísért volna és nagyobb pompa vett volna körül, még a világ legtávolabb eső vidékeiről sem. Még soha sem láttak Itáliában követeket ily pompásan ülni meg a lovat, kíséretet ily rendben, s ilyen jól megjelenésű férfiakat. És, hogy még nagyobb pompát fejtsenek ki, a király azt akarta, hogy két lovon vigyenek magukkal húszezer arany dukát készpénzt, csupa vadonatúj magyar és velencei dukátot, amelynél szebb pénzt eddig még nem láttak.* Eljöttek ide Firenzébe és elfoglalták a fogadók összes szobáit. Jó egynéhány napig itt időztek, hogy rendbeszedjék magukat és megnézzék a vidéket. Elindultak végre Firenzéből Róma felé, ahová mikor megérkeztek, bíborosok jöttek volt eléjük ; csodálatos látvány volt, amikor bevonultak Rómába. Minthogy ez a püspök híres volt egész Itáliában és — amint az előbb mondottuk — az egész pápai udvarban is, a Szentatya, amint szokásos volt, nyilvános szentszéki ülésen fogadta. Ezen a délelőttön összegyűlt ott az egész pápai udvar, hogy a püspök beszédét meghallgassa. Méltó szónoklatot tartott és azt olymódon adta elő, hogy a hallgatóság kijelentette, hogy régen nem hallott ehhez hasonló beszédet. Tisztakezűségének

* Huszti József : *Janus Pannonius* c. monográfiájában (Budapest, 1931. 231—232. old.) kétségbe vonja ezt, mert nem valószínű szerinte, hogy az anyagi támogatást kérő küldöttség pénzt vitt volna a pápának. Lehetséges, hogy Vespasiano hazamenet látta a küldöttséget.

creative commons A digitális változat a MEK Egyesület (http://mek.oszk.hu/egyesulet) megbízásából, az ISZT támogatásával készült.

és megvesztegethetetlenségének híre járt, olyannyira, hogy nem volt ember, akinek jobb hírneve lett volna, mint neki. Az első kihallgatás után, s miután — amint szokásos volt — a bíborosokat is felkereste volt, megkezdte a tárgyalásokat a Szentatyával, hogy az nyujtson segítséget a magyar királynak a török elleni harcban, kimutatván, hogy ebből mennyi előny származna, míg ellenkezője mennyi hátránnyal járna ; a király ugyanis egyedül nem képes ellenállni a töröknek, csak akkor, ha a Szentatya és az egész kereszténység a segítségére sietnek. Olymódon sikerült tárgyalnia a Szentatyával, hogy az, minthogy meghalt a kincstáros bíboros, aki Jenő pápa idején oly nagy hatalomra tett szert, s akitől nagy vagyont örökölt, a pápa körülbelül nyolcvanezer dukátot küldött Magyarország királyának és megegyezett a követekkel, hogy — megbeszélésükhöz híven — minden évben egy bizonyos összeget fog erre a célra juttatni. Olyan nagy kegyben állott a püspök a pápánál és az egész bíborosi karnál, hogy nem volt olyan kérése, amit a Szentatya ne teljesített volna.

Miután méltó könyvtárat akart teremteni magának, Rómában megvette az összes kapható könyveket, mind a latin, mind a görög nyelvűket, s az összes tárgykörrel foglalkozókat. Majd mikor Firenzébe jött, hasonlóképpen összevásárolta a kapható görög és latin könyveket, nem törődve sem az árral, sem egyébbel, minthogy igen bőkezű volt. Elutazásakor többszáz aranyat hagyott Firenzében, hogy a hiányzó görög és latin könyveket lemásolják a számára. Annak ellenére, hogy úton volt, amint az említett küldetése időt engedett neki, könyvet vett a kezébe és állandóan olvasgatott. Egy nap, alighogy megebédelt, elővette a plátoni Plotinos görög szövegét, a dolgozószobájába ment s olvasni kezdett, minthogy a tárgy igen nehéz volt, annyira belemerült az olvasásba, hogy három órát töltött így anélkül, hogy megmozdult volna. Fel sem tekintett könyvéből, mintha nem is hegyeken túlról jött lenne, akik nem igen fordulnak a nehezebb studiumokhoz, hanem mintha egyenesen Athénben, Sokratés iskolájában nőtt volna fel. Mikor végre abbahagyta az olvasást, rámtekintett és így szólt : «Ha azt akarod tudni, hogy mivel foglalkozik a magyarországi Pécs városának a püspöke, tudd meg, hogy Plotinos görög szövegét fordítja le latinra, és püspökségének ügyei intézésén kívül egyébbel nem foglalkozik». Miután Firenzében megrendelte azt, amire szüksége volt, útnak indult s Ferrarába ment, ahol minden megtalálható könyvet megvásárolt. Hasonlóképpen cselekedett Velencében is, olyannyira, hogy a megrendelt és megvásárolt könyvekkel püspöki székhelyén méltó könyvtárat létesíthetett. Minden idejét méltó dolgokkal töltötte : vagy olvasott, vagy tanult férfiakkal társalgott. Egyébbel nem törődött, sem öltözködéssel, sem hasztalan dolgokról való fecsegéssel vagy időpocsékolással, hanem minden percét hasznos elfoglaltságoknak szentelte. Miután Rómából hazatért Magyarországba, mind a király, mind pedig a főurak nagy tiszteletben részesítették, amiért hogy a pápai udvarban őfelsége érdekében és a keresztény vallás javára munkálkodott. Ha a király követeket akart küldeni a császárhoz vagy egyéb fejedelmekhez, mindig a pécsi püspököt szemelte ki erre a cléra ; és sohasem indult harcba a török ellen, hogy a püspök ne lett volna az elsők között, akik elkísérték. Miután a püspök székhelyen berendezkedett, méltó könyvtárat létesített ott, amely latin és görög könyveket tartal-

creative commons A digitális változat a MEK Egyesület (http://mek.oszk.hu/egyesulet) megbízásából, az ISZT támogatásával készült.

mazott, még pedig minden fakultásban, mind a theológiában és filozófiában, mind pedig a magán- és egyházjogban.

A világ dolgaiban azonban kevés az állhatatosság, s a király meg az esztergomi érsek között ellentétek merültek fel és az érsek a lengyel királyt vezette be az országba, hogy a királlyal hibáit beláttassa. Mikor a király — tekintettel arra, hogy a lengyel király országában volt seregével — ilyen rossz helyzetben találta magát, mindent elkövetett, hogy az érseket rábírja, hogy tegyen meg mindent, hogy a lengyel király elhagyja az országot. Mikor a pécsi püspök ezt látta, azt tanácsolta az érseknek, hogy óvakodjék a királytól, nehogy az tőrbecsalja. A püspök igen óvatos és igen bölcs férfiú volt és jól látta, hogy milyen magatartást kell tanusítania. Az érsek azonban, rossz tanácsadóira hallgatva, engedett a király rábeszélésének. Minthogy a pécsi püspök váltólázban megbetegedett, nem tudott személyesen elmenni az érsekhez, hogy rávegye elhatározása megváltoztatása ; s addig szerezzen magának kétségtelen biztosítékokat, míg a lengyel király az ország területét el nem hagyta. Az érsek végül is, a rossz tanácsot követve, kivezette a lengyel királyt az országból, s ez volt a romlása. Látván a pécsi püspök, hogy a dolog milyen fordulatot vett, s kételkedvén abban, hogy hathatósan beleavatkozhatna, s tudván azt, hogy a király tisztában van avval hogy milyen tanácsot adott volt az érseknek, lázasan, amint volt, elhagyta az országot, hogy Szlavoniába menjen ; az út fáradalmai megviselték és lázas lévén, Szlavóniába menet útközben a szerencsétlen püspök meghalt, s mind az érsek, mind a püspök, akik ennek az országnak díszére váltak, rövid idő alatt nyomorultan elpusztultak, s nem volt abban az országban más hozzájuk hasonló, aki annyi kiváló férfiúval gazdagította hazáját, mint ők tették volt. Miután ez a két kiváló prelátus meghalt, a sok neves férfiú, akit ők vezettek ebbe az országba, eltávozott, s így mentek el a többiek is, akiket ez az uralkodó nem jutalmazott érdemük szerint. Mind az egyik, mind a másik egyházférfiúról még sokat lehetne írni, de ennyi is elég, hogy megemlékezzünk róluk.

creative commons A digitális változat a MEK Egyesület (http://mek.oszk.hu/egyesulet) megbízásából, az ISZT támogatásával készült.

GYÖRGY KALOCSAI PÜSPÖK ÉLETE

Messere Giorgio, Kalocsa püspöke, magyar származású volt. Az esztergomi érsek neveltette, aki őt zsenge korban Páduába küldte, hogy ott világi és kánoni jogot tanuljon, s mind az egyik, mind a másik tudományágban rendkívüli képesítésre tett szert. Páduában ledoktorált és aztán hazatért Magyarországba. Minthogy igen eszes ember volt és Páduában gyakorlatot szerzett, minden dologban kiváló volt. Mikor a fentemlített képességeknek birtokában Magyarországba hazatért, az esztergomi érsek házába ment lakni és Őeminenciája nagy becsben tartotta. S mikor a pécsi püspök Rómába ment követségbe, kíséretében volt messere Giorgio is, akinek ott nagy tekintélye volt, mivel olyan ember volt, akiben sok dícséretes tulajdonság lakozott. Akkor is az érsek házában volt, amikor az a királlyal összekülönbözött, s messere Giorgio, igen óvatos és eszes ember lévén, oly módon viselkedett, hogy a király, bár egy kicsit rá is gyanakodott, mégis kénytelen volt belátni, hogy udvarában okosabb embert nem talál, s akarva, nem akarva igénybe kellett vennie szolgálatait. Több ízben küldte őt később a király követségbe, mind a császárhoz, mind pedig egyéb fejedelmekhez. Elküldte Itáliába is, abban az időben, amikor Bartolomeo di Bergamo megkárosította a firenzeieket. Messere Giorgio tehát Velencébe ment és a magyar király nevében tárgyalt a velenceiekkel, hogy szüntessék be az ellenségeskedéseket Firenze ellen. A velenceiek azzal védekeztek, hogy ez nem az ő vállalkozásuk, hanem Bartolomeo di Bergamoé, messer Giorgio azonban, aki nagyszerűen tudott olaszul és igen éleseszű férfiú volt, megdönthetetlen érvekkel bebizonyította nekik, hogy Bartolomeo nem képes egy ekkora vállalkozásra, már csak a költségek miatt sem. Különben is Velence zsoldjában áll és nem cselekedett volna urai akarata ellenére, s ha mégis megtette volna, urai nem tűrték volna, ők azok, akiknek parancsolniok kell, míg a kapitány engedelmeskedni tartozik, s az minden esetben így cselekedne, ha urai azt akarnák, mivel ő nem lenne olyan merész és elbizakodott, hogy az ő akaratuk ellenére ilyen természetű vállalkozásba fogjon. Annyi indokot hozott fel, hogy azok nem tudták tagadni, hogy ők a felelősek ezért az igazságtalan háborúért, s azokat az erőket, amelyeket a Kereszténység ellenségei ellen kellene harcba vetniök, keresztények ellen fordítják. Hogy ez mennyire lenne igaz és becsületes eljárás, annak megítélését rájuk bízza. S hogy jobban megvilágítsa lelküket, két megbízottat küldött a táborba. Isten és az egész világ előtt sohasem folytattak igazságtalanabb hadivállalkozást, mint ezt, mert megszegték a békét és azt a szövetséget, amit Miklós pápa kötött volt, azzal, hogy megátkozza azt, aki azt széttöri, s minden ok nélkül ők voltak az elsők, akik azt megszegték. S olyan kétségtelen érvekkel bizonyította ezt be nekik, hogy azok nem tudtak mit válaszolni. Még azt is hozzáfűzte, amint

creative commons A digitális változat a MEK Egyesület (http://mek.oszk.hu/egyesulet) megbízásából, az ISZT támogatásával készült.

már előbb is megmondatott, hogyha ők annyi buzgalommal indultak volna a harcba a török ellen, mint amennyivel a kereszténveket támadták meg, a dolgok nem jutottak volna ennyire, mint ahogyan most állanak, ebben a török elleni háborúban az ő részvétlenségük volt az oka annak, hogy azok vérszemet kaptak, holott a velenceieket kötelezte a részvételre első sorban keresztény voltuk, másodszor pedig az, hogy Mantuában maguk kötelezték magukat, hogy részt vesznek egy török elleni vállalkozásban, s ha ajánlkoztak, akkor meg is kellett volna tenniök. Sokat fáradt messere Giorgio, hogy ezt a botrányt elhárítsa, de keveset használt igyekezete, mert a velenceieknek a lelke ebben a vállalkozásban hajthatatlan volt. Miután látta, hogy Velencében nem hoz gyümölcsöt fáradozása, a táborba ment és ott ugyanezt tette. Mikor a táborból elutazott, Firenzébe jött és a Signorianak beszámolt arról a megbízatásról, amelyet királya bízott volt rá a firenzeiek érdekében, elmesélte nekik a velenceiek csökönyösségét, s hogy nem érdemes rájuk az idejét vesztegetni.

Mikor Firenzéből elutazott, Rómába ment, ahol akkor Pagolo pápa uralkodott, s rá akarta venni a Szentatyát, hogy nyujtson segítséget a magyar királynak, hogy az fenntarthassa seregeit a török ellen. Minthogy azonban a pápának nem állott módjában, hogy ezt megtegye, csak igéreteket kapott, de végül is semmiféle végeredményre nem jutottak. A király az összes keresztényektől évi százezer forintot kért és felajánlotta, hogy akkor állandóan készen áll majd a török ellen és a kereszténveknek nem kell kételkedniök benne. Miután hosszabb időn át tartózkodott a pápai udvarban ebben az ügyben, s látta, hogy csak igéreteket kap anélkül, hogy valami is történne, s mivel igen bölcs ember volt, belátta, hogy csak az segíthet, ha a pápa előtt a nyilvános szentszéki ülésen teszi szóvá a dolgot. Kérését teljesítették, és egy reggel érveivel jól felfegyverkezve kimutatta, hogy a keresztények eddig még sohasem támadtak a törökre olyan erővel, hogy az ne bátorította fel a törököt, hogy a keresztények ellen forduljon. Ha ugyanis azokat az intézkedéseket tették volna meg, amelyeket tenniök kellett, a török sohasem vette volna azt a merészséget magának, amint tette volt. Mindazok a támadások, amelyeket a keresztények indítottak a török ellen, elégtelenek voltak, amelyek csak felbátorították azt, a helyett hogy elbátorítlanították volna. Magyarország királyának, az én uramnak — folytatta a püspök — több ízben volt dolga a törökkel, s vagy megverte vagy pedig húszezer s nem több emberrel, megfutamította. Hogy pedig Szentatyám megértsd, milyen a török hadsereg, amelyről azt mondják, hogy százezer emberrel száll táborba, azt úgy kell érteni, hogy ebből a százezer emberből húszezer vagy még kevesebb a használható, míg a többiek csak pajzsot hordanak, lőfegyverük nincsen és csupán íjjal és szablyával vannak felfegyverezve. Ilymódon valahányszor a magyar királynak húszezer hadirendbe szedett katonája lesz, a százezer török, a fentebb említett okoknál fogva, nem tud ellenállni nekik. Kimutatta messere Giorgio a pápának és a bíborosi karnak, hogyha a magyar király évi százezer aranyat kap, nem szükséges, hogy a velenceiek vagy más hatalmak hadba vonuljanak, mert elégségesek a magyar erők az ellenállásra. Ebben az ügyben hosszabb időn át Rómában tartózkodott és azon is fáradozott, hogy az esztergomi érseket erényeiért nevezzék ki bíborossá. Részben megkapta a török

creative commons A digitális változat a MEK Egyesület (http://mek.oszk.hu/egyesulet) megbízásából, az ISZT támogatásával készült.

ellen kért segítséget és megegyezett a pápával és az egész bíborosi karral, hogy az esztergomi érseket bíborossá nevezik ki ; s az be is következett volna, ha nem történtek volna azok a dolgok, amelyek megtörténtek.

Miközben messere Giorgio ebben az ügyben Rómában tartózkodott, kapta meg a magyar királynak a levelét, hogy menjen Nápolyba és tárgyaljon Ferdinánd nápolyi királlyal leányának és a magyar királynak házasságáról. Ott nagy tisztelettel vették körül. Nem is tartózkodott hosszú időn át Nápolyban, amikor eszességével és ügyességével sikerült ezt a házasságot nyélbe ütnie. Miután ezt befejezte, Firenzébe ment, ahol több mint háromezer aranyért vásárolt könyveket, hogy Pécsett, amint az tervezte volt, méltó könyvtárat létesíthessen. Minthogy a király őt előbb kancellária méltóságra emelte, minden az ő kezén ment keresztül, s azt tette, amire kevés ember lett volna képes. Először is abban a templomban, amelyet számára jelöltek ki, gyönyörű kápolnát építtetett, s azt nagy jövedelemmel látta el, mert azt akarta, hogy minden reggel négy misét mondjanak ott, s az évben bizonyos ünnepeket tartsanak ; s oly módon biztosította annak jövedelmét, hogy semmi se hiányozzék. Ugyan e templom mellett nagyon szép könyvtárat alapított, amelyben minden szaknak meg voltak a maga könyvei ; háromszáz vagy még több kötetet gyűjtött itt össze és külön helyiséget rendeztetett be számukra. Ehhez a könyvtárhoz jó fizetéssel egy papot rendelt ki, hogy gondot viseljen a könyvekre és a könyvtárat kinyissa és becsukja. Azt akarta, hogy a templom el legyen látva mindenféle egyházi ruhával, énekes könyvekkel, bibliákkal, zsoltáros könyvekkel és passziós könyvekkel, s minden egyéb olyan könyvvel, amely egy templom részére nélkülözhetetlen. Azt akarta, hogy a templom egész jövedelmét a templomra fordítsák, sőt még többet is tett, mert minden jövedelmét, lévén az magánbirtoka, arra a könyvtárra fordította.

Sok igen méltó tulajdonság volt benne. Mikor vissza kellett térnie Magyarországba, utazása alatt tízezer dukátot vagy még többet adott ki. Haza írt, hogy küldjenek neki pénzt, de az nem jött meg idejében és így pénz-szűkében volt. Minthogy nem volt szokása, hogy valakire is szüksége legyen, itt érdeklődött, hogy ki lenne hajlandó neki egy jókora pénzösszeget kölcsönözni. Kétszáz dukátért kötelezvényeket, zálogot és kezeseket követeltek tőle, s annyira megzavarták, hogy igen rossz kedvű volt. Minthogy tudomásomra jutott, hogy van itt egy pap, akinek pénze van, elmentem hozzá és megkérdeztem, hogy vajjon nem lenne-e hajlandó becsületszóra kétszáz dukátot kölcsönözni a püspöknek, hogy a püspök megértse, hogy Firenzében mégis vannak nagylelkű és jóravaló emberek. A pap elővett egy erszényt, beletett kétszáz dukátot és elmentünk messere Giorgio szállására, aki nagy felindultságban volt. Amikor odaérkeztünk, azt mondtam neki : «Nem szeretném, hogy Nagyságod azt higyje, hogy senki sem hitelez neki kétszáz dukátot ; ime itt van ez a jóravaló pap, aki Nagyságod becsületszavára kölcsönzi ezt az összeget». Oly nagy örömet szerzett ez neki, hogy elmondani és leírni sem lehet. Elküldte a vásárolt könyveket és egyéb dolgait és Velencébe ment. Amikor oda megérkezett, már vártak rá az emberei egy hatalmas pénzösszeggel, s azonnal az egyik bank útján megküldte a kétszáz dukátot Firenzébe. Nem mult el két hét és már visszafizette a papnak a kölcsönt.

creative commons A digitális változat a MEK Egyesület (http://mek.oszk.hu/egyesulet) megbízásából, az ISZT támogatásával készült.

Amikor visszatért Magyarországba, a király újra pecsétőrévé tette meg, amely méltóság közvetlenül a királyé után következik. Minthogy miközben ő kancellár volt, megürült a kalocsai püspökség, s a király azonnal írt a pápai udvarba és őt neveztette ki erre a méltóságra. Igen nagylelkű volt és sok dícséretes tulajdonság volt benne, s erénye ki is állta a próbát azokban a helyzetekben, amelyekbe később került. Minthogy az esztergomi érsek neveltette és gondoskodott róla, amikor a király azt üldözni kezdte, mindennek ellenére, messere Giorgio nem vesztette el a király kegyét, minthogy senki hozzá hasonló nem volt, akit a király felhasználhatott volna. Ezért volt kénytelen a király hozzá fordulni és nagy tiszteletben tartani. Hozzájárult még mindehhez az a jellemszilárdság, amellyel a hitét megvallotta és hozzáférhetetlensége. Még sok jeles dolgot lehetne messer Giorgio-ról mondani, de minthogy mindezt nem életrajzok, hanem emlékezések alapján írtam, a lehető legrövidebben foglaltam össze életét.

Ford : *Pongrácz Alajos*

VESPASIANO DA BISTICCI

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

creative commons A digitális változat a MEK Egyesület (http://mek.oszk.hu/egyesulet) megbízásából, az ISZT támogatásával készült.

KÖNYVISMERTETÉSEK

HÓMAN BÁLINT: *Magyar sors, magyar hivatás. Mult és jövő.* Budapest, 1942. Athenaeum kiad., 307 ll.

A kötet Hóman Bálintnak az utolsó mintegy húsz év alatt elmondott beszédeinek és különböző helyeken megjelent tanulmányainak, cikkeinek egy részét foglalja össze tartalmi és szellemi szempontok szerint csoportosítva. A kötetet egy eddig még meg nem jelent tanulmány vezeti be, amely a kötet célját magyarázza és az egésznek az egységét megadja. Itt idézi a szerző a «nagy magyarok» szellemét, amelyet a mai magyarok követni tartoznak, ha országukat igazán és teljesen megerősíteni és megőrizni akarják. A magyar történelem, amelyet Hóman oly nagy szeretettel és hozzáértéssel tanulmányozott mint igazi tudós, ebben a kötetben is kettős arculattal bír: mult és jövő, vagyis a megtörtént események a jelenben is érvényben vannak, a mult magasztos példái a jelenben is kötelezők és szellemük követése nélkül cselekedni nem lehet s igaz magyarnak nem is szabad. A történelem a szellem egyedüli konkrét valósága, egyedüli tényező, amelyre a nemzet figyelmét a mindennapi munka közben fel kell hívni, ha céljait el akarja érni és reménységeinek beteljesülését kívánja. Ebben a gondolatkörben mozog különben Hóman több tanulmánya is, melyek a történetírás feladatairól és módszereiről szólva, a kötet végén nyertek elhelyezést.

A kötet nagy részét történelmi tannlmányok teszik ki. Tárgyalja a szerző a magyarság sorsát és szerepét a honfoglalás előtt, majd a nagy államalapító király alakjának és munkásságának szentel néhány felejthetetlenül szép oldalt. Ennek kapcsán tárgyalja mind-

creative commons A digitális változat a MEK Egyesület (http://mek.oszk.hu/egyesulet) megbízásából, az ISZT támogatásával készült.

azokat a bel- és külpolitikai problémákat, amelyek a magyarság megtelepedésével az ország előtt mutatkoztak. Egy külön fejezet foglalkozik a mai magyarsággal. Ezen a téren néhány értékes szempontot vet fel, amelyek megvilágítják a nemrégiben keletkezett hatalmas méretű vitát a magyarság lényegére és külső megjelenésére vonatkozólag. Megállapítja, hogy nincsenek különböző fokozatú magyarok: «vagy magyar valaki vére, szíve, lelke szerint, vagy nem az» (55—57. ll.).

Igen érdekes és tanulságos fejezetek szólnak kimondottan kulturális, kultúrpolitikai és nevelésügyi kérdésekről, mások viszont a nemzet kultúrája és művészete közötti kapcsolatokat tárgyalják. A kötetet Horthy Miklós kormányzónak mesterien megírt történeti arcképe zárja le.

A mi szempontunkból különösen ki kell emelni a «történeti barátság»-nak szentelt két fejezetet (143—148. ll.), amelyek a magyar-olasz kulturális viszony alakulását tárgyalják az utóbbi évtizedekben, különösen pedig 1935—38 között. Ezen a téren is Hóman a legmegfelelőbb szaktekintély, hisz épen az utolsó évtizedben, miniszterségе idején, fejlődtek a magyar-olasz kulturális kapcsolatok oly nagy mérvben a két baráti ország között létező kölcsönös szimpátia és megértő érdeklődés következtében.

RODOLFO MOSCA

Emlékkönyv Gerevich Tibor születésének 60-ik évfordulójára. Írták: Tanítványai. Budapest, 1942. Franklin-Társulat, 304 ll. CXXXIII. tábla.

Talán fölösleges, hogy it ismét Gerevich Tibornak a magyar-olasz kulturális kapcsolatok terén végzett több évtizedes hatalmas és eredményes munkásságát méltassuk, vagy pedig az, hogy tudományos művészettörténeti módszerét, Magyarország műemlékeinek feltárása és feldolgozása területén folytatott tevékenységét ismertessük, mint ahogy a tiszteletére kiadott emlékkönyv sem közöl dicsérő életrajzot, hanem jellemzésre megelégszik a professzor egyéniségét visszaadó fényképnek a közlésével. Élete és munkássága széles körben ismeretes mindkét országban, eredményeit a mai generáció szép sikerrel használja fel, bírálatot legfeljebb az utókor mondhat róluk. Mindkét területen új utakat és szélesebb látóhatárokat nyitott s 60-ik születése napján büszkén tekinthet körül, mert az elhintett mag termékeny földbe esett, aminek legjellemzőbb bizonyítéka éppen ez az Emlékkönyv. S egy professzor számára mi lehet a legmegnyugtatóbb, legbüszkébb tudat, mint hogy tanítványai szeretettel tisztelik s bennük tanításai továbbélnek, terebélyesednek.

Egész egyéniségének, kultúrpolitikai beállítottságának, művészettörténeti szemléletének és érdeklődésének hű képe a tanítványok munkásságában tükröződik vissza. Épp ezért a kötet alapjellegét a sajátos magyar művészettörténeti problémák és a magyar-olasz művészettörténeti kapcsolatok területén mozgó tanulmányok adják meg. A 23 tanulmány tárgy szerinti kronológiában sorakozik egymásután a kötetben s így az első cikk *Kádár Zoltán* tanulmánya «Pan-

creative commons A digitális változat a MEK Egyesület (http://mek.oszk.hu/egyesulet) megbízásából, az ISZT támogatásával készült.

nonia keresztény emlékeinek kapcsolatai az ókor és a középkor triumfális művészetéhez» címmel a pannoniai latinitást, a magyar kereszténység itáliai kapcsolatait példázza. A magyar leletek analógiájául természetesen számos itáliai emléket sorol fel, kihangsúlyozva a dunántúli provincia és Itália szoros szellemi kapcsolatait a császárkorban. A rómaiság megszűnése és a magyarság betelepedése közötti idő emlékanyagából veszi tárgyát *László Gyula* «Adatok az avarság néprajzához, IV» című tanulmánya, mely egy korábban megjelent cikksorozatnak a részlete. A magyar néprajzban ma is ismeretes pásztorkészség avar ősének faragott csont- és bronzrészleteit ismerteti a kiskőrösi és homokmégy-halomi ásatások leletei alapján.

A csodálatosan gazdag magyar középkorba vezet *Dercsényi Dezső* gazdagon illusztrált cikke «A székesfehérvári bazilika kőfaragványai»-ról. Az általa felfektetett leltár alapján készült feldolgozásban Dercsényi mesterének a magyar románkori művészetről írott nagy munkájának meghatározásait követi, kiterjed azonban a gótikus és renaissance-emlékekre is. Az előbbiek sorában a Nagy Lajos-kori síremlék-töredékek a legértékesebbek. A magyar román plasztikának sajátos magyar vonásait és az észak-olasz művészettel való kapcsolatait épen Gerevich Tibor mutatta ki, az Anjou-kor művészetének olasz kapcsolatait pedig viszont Dercsényi ismeri a legalaposabban.

Egy sajátos liturgiai rendeltetésű s Magyarországon egyedülálló emléket, a garamszentbenedeki úrkoporsót tárgyalja *Gerevich László* értékes tanulmánya. Bőségesen foglalkozik a tárgy ikonográfiai kialakulásával, francia- és németországi rokonemlékeivel s végül a szobrászi stílus alapján a XV. sz. végére helyezve az emléket, szétválasztja az egyes ábrázolások mestereit. A XV—XVI. századi magyar plasztika kérdéseit világítja meg *Csánky Miklós* «Régi magyar szobrászrajzok» című tanulmánya, amelyben Liptó-megyéből nemrég előkerült három, a XVI. század tizes éveiben készült tervrajzot ismertet először. A rajzok mestere a kisszebenlőcsei szobrászkörhöz tartozik s e publikáció értékes adatot szolgáltat a késő-gótikus magyar plasztikához.

Az olaszos, közelebbről umbriai művészettel rokonságot mutató kassai festészet egy remek emlékével foglalkozik *Berkovits Ilona* «A kassai graduale és a XVI. századi kassai festészet» című tanulmánya. A miniatúrák mesterét Kassai Mihály és Babocsai János körében keresi és találja meg. A két kötet pontos leírásával, stíluskritikájával alapos és értékes munkát végzett a renaissanceba hajló kassai festészet területén.

Magyar vonatkozású olasz emléket ismertet *Kalmár János*, aki «Dobzse László pápai díszkardjá»-t írja le. A remek kardot, Domenico de Sutri római ötvös munkáját, II. Gyula pápa 1509-ben adományozta II. Ulászlónak a velencei ligával kapcsolatos politikai tárgyalások alkalmából. A szerző bőven ismerteti az adományozás politikai hátterét és a karácsonykor a pápa által megszentelt díszkardok adományozásának történetét. Ellenkező irányú olasz vonatkozást tárgyal *Pásztoryné Alcsuti Katalin* «Michele Ungaro» című tanulmányában. Ez a magyar szobrász, aki Michele Fabris név alatt is ismeretes, a XVII. század második felében Velencében működött s alkotásai a S. Maria della Salute-ban, a S. Clemente-templomban, az Ospedale

creative commons A digitális változat a MEK Egyesület (http://mek.oszk.hu/egyesulet) megbízásából, az ISZT támogatásával készült.

Civile di S. Lazzaro dei Mendicanti udvarán s a S. Pietro di Castello-templom Vendramin-kápolnájában maig is fennállanak.

A magyarországi barok-iparművészet sajátos magyar stíluselemeit vizsgálják *Voit Pál* («Adatok a magyar festő-asztalosok munkásságának bibliográfiájához») és *Csernyánszky Mária* («Magyar úrihímzésű miseruháink»). Az elsőnek 233 emléket felsoroló lajstromában a legtisztább magyar mesterneveket találjuk, bizonyságául annak, hogy ez az iparművészeti ág a maga sajátos és gazdag ornamentációjával mennyire magyar volt. Igen érdekes azonban, hogyan szívódik fel az olasz renaissance-művészet formakincse a magyar népies ízű díszítő művészetbe s a klasszikus motívumok miként válnak alapjaivá az ú. n. erdélyi «virágos renaissance»-nak. Ezt a teljesen egyéni utakon járó magyer díszítőstílust a miseruhákon is megtaláljuk. A kor szabványos barokdíszítésű darabjai mellett az úrihímzéses darabok az ország egész területén előfordulnak (Szombathely, Vác, Nyitra, Kolozsvár, Csíksomlyó stb.) s java virágzásuk a XVII. századra esik.

A barok-rokokó-kor művészetéhez szolgáltatnak értékes adatokat *Molnár Ernő* («A pápai pálos-templom») és *Csabai István* («Három marosszéki rokokó-templom») cikkei. A pápai, egykor pálos-, ma bencés-templom gazdagon faragott stallumainak és oltárainak készítőiben egy külön pálos-műhely létezését tételezi fel a szerző s a faragó szobrászmester nevét is megtalálja Tatirek Félix pálos szerzetes személyében. A berendezési tárgyak készülési ideje az 1750 körüli évek s jó kvalitásaikkal méltón helyezkednek el az eddig publikált hasonló magyarországi alkotások között. Új területen indulnak el Csabai kutatásai is, aki a háromszéki Erdőcsinád, Nagyercse és Marosvécs templomainak építő és díszítő mestereit közli Erdély rokoko-emlékei között az elsőnek. A kivitelező mesterek között Luidor János, Schmidt Pál, Románus Lehel, Schuchbauer Antal, Barátosi Balogh Mihály neveivel találkozunk. Különösen szépek a templomok könnyed gáráciájú stukkódíszei és faragott berendezései.

Monografikusan dolgozza fel *Bíró József* «A zsibói kastély»-t. A XVIII. század nyolcvanas éveinek elején épült kastély építését stíluskritikai azonosságok alapján Blaumann Eberhard Jánosnak tulajdonítja. A lovarda építkezéseinél Grimmer Péter kolozsvári építész nevével találkozunk. A szobrászi díszítések alkotói között Nachtigall János és Blaumann Eberhard János szerepelnek.

A neoklasszicizmus művészetéhez vezet *Huszár Lajos* «Fusz János viaszképmása» című tanulmánya. Az 1819-ben elhúnyt kevéssé ismert magyar zeneszerző képmását a Magyarországról korán elszakadt Böhm József Dániel készítette.

Magyar-olasz művészeti kapcsolatokat tárgyal *Pálinkás László* «Pietro Nobile tervei az esztergomi székesegyházhoz az Albertinában» című cikke is. A 14 lapból álló tervsorozat, mely kivitelre nem került, a magyar neoklasszikus építészet egy érdekes fejlődési lehetőségét vetíti elénk.

A biedermeyer-kor hangulatos emlékanyagát «A regéczi porcellánt»-t dolgozza fel *Mihalik Sándor*. Vázolva a gyár három és fél évtizedes történetét, a gyártmányok legfontosabb és legszebb típusait is leközli (javarészt a kassai Múzeum eddig publikálatlan anyagából).

creative commons A digitális változat a MEK Egyesület (http://mek.oszk.hu/egyesulet) megbízásából, az ISZT támogatásával készült.

A XIX. századi magyar festészettel három tanulmány is foglalkozik. *Kopp Jenő:* «Markó Károly ismeretlen levelei»-ről ír, *B. Bakay Margit* «Györgyi Alajos ismeretlen festményei», *Radocsay Dénes* pedig «Adatok Keleti Gusztáv művészetéhez» című tanulmányt közöl. Markó Károlynak és általában az egész Markó-családnak olasz kapcsolatai ismeretesek. A család több tagja résztvett Garibaldi küzdelmeiben s sokan végkép Olaszországban telepedtek le. Kopp Jenő 11 ismeretlen Markó-levelet is közzétesz. B. Bakay Margit a századközép jónevű festőjének egy pesti magántulajdonban lévő tanulmányáról és Széchenyi István gróf egy arcképéről értekezik. Radocsay a század második felében élt nagy kritikusnak és festőnek Keleti Gusztávnak életéhez, művészeti elveihez és működéséhez szolgáltat a leközölt 6 kiadatlan levél alapján értékes adatokat.

Több korszakot felölelő általánosabb jellegénél fogva került a kötet vége felé *Genthon István*nak «Az olaszországi magyar emlékek leltárához» című tanulmánya. A rengeteg értékes adatot tartalmazó rövid cikk Genthon készülőben lévő olaszországi magyar művészeti és történeti emlék-inventáriumának gazdag anyagára enged következtetni. A magyar-olasz kulturális, politikai és művészeti kapcsolatok révén számtalan tárgy került Olaszországba, amikre eddig senkisem fordított különösebb figyelmet. Feltűnően sok az ötvöstárgy (kehely patenával Assisiben; Erzsébet királyné tiarája a Vatikánban; pásztorbot Sorrentóban; kelyhek Vicenzában, Bariban, Gandinóban, Zárában; a firenzei Bargellóban erdélyi zománcos ékszerek, stb.), de van szépszámmal magyar vonatkozású festészeti emlék is (a piemonti Nux városban Szt. György freskó, amelynek Kolozsvári testvérek művészetével vannak kapcsolatai; Aquilában Cola da Casentinónak Kapisztrán Jánost ábrázoló triptychonja; a firenzei Uffiziban II. Lajos és Báthory István portréi; magyarországi Szt. Erzsébetet ábrázoló több eddig ismeretlen oltárkép; új Markó-képek, stb.). Magában Rómában is sok magyar emlék van (Mátyás dajkájának, Erzsébetnek, sírja a S. Croce dei Lucchesiben Andrea Bregnotól; az egykori Mátyás-freskó helye a Via del Pellegrino és a Campo dei Fiori sarkán, stb.).

A kötet eddig ismertetett cikkei mind magyar tárgyúak vagy magyar vonatkozásúak. Az idegen tárgyú cikke viszont — s ebben is Gerevich egyéniségének kisugárzását láthatjuk — olasz vonatkozásúak. Így *Péter András* «A Très Riches Heures tájképei» címmel a Limbourg-fivérek művészetének és az olasz Trecentonak, kivált Ambrogio Lorenzetti tájképfestészetének kapcsolatait ismerteti. Igen érdekes és magyar szempontból is fontos *Balás-Piry László* tanulmánya «Leonardo da Vinci festménye a Szépművészeti Múzeumban». A sokat vitatott képet az utóbi időben Boltraffiónak tulajdonították, de mindenki megegyezett abban, hogy Leonard hoz közel áll. Az irodalom alapos tanulmányozása, röntgenfelvételek, Leonardo és Boltraffio művészetének egybevetése alapján Balás-Piry immár minden kétséget kizárólag megállapítja, hogy a kép valóban Leonardo egy befejezetlen alkotása. Maga a kompozíció Leonardotól való s a Madonnának és a Gyermeknek egyes részleteit is maga Leonardo festette. A kép befejezetlen volta eldönti azt a sokat vitatott kérdést vajjon a kép le van-e vágva, vagy

creative commons A digitális változat a MEK Egyesület (http://mek.oszk.hu/egyesulet) megbízásából, az ISZT támogatásával készült.

pedig a vázában volt virágot festették-e át.

Már a velencei barocchettoba vezet *Heincz Katalin* «Sebastiano Ricci ismeretlen festménye» című tanulmánya, amelyben egy pesti magángyüjteményben lévő Zsuzsannát és a két öreget ábrázoló könnyed festményt ismertet és méltán Riccinek tulajdonít.

A kötet végén Gerevich Tibor irodalmi munkásságának jegyzékét találjuk. Elcsodálkozhatunk azon, hogy annyi elfoglaltság mellett mily sokat dolgozott és milyen általános volt érdeklődési köre. Könyvei és tanulmányai között számos olasznyelvű mű is szerepel.

A kötet, mely Gerevich Tibor tiszteletére készült, a tanítványok munkája révén örökíti meg a professzor eddigi munkásságát. A benne szereplő tanulmányok első publikációs vagy szintétikus jellegénél fogva, ha a jövőben bárki és bármely korból a magyar művészet kérdéseivel kíván foglalkozni, eredménnyel fogja használni a kötetet, amelyben Gerevich tanításainak és szellemének továbbéléseként a tanítványok a magyar művészet egyes részletkérdéseinek a tisztázásához járultak hozzá és részben az egész magyar művészet egy újabb, teljesebb összefoglalásának a lehetőségét teremtették meg.

GIACOMO BALDINI

KOLTAY-KASTNER JENŐ: *Az új olasz irodalom főirányai.* Közlemény a «Katolikus Tanügyi Főigazgatóság 1940—41. évi Évkönyvéből». Budapest, 1942. Stephaneum kiadása. 19. ll.

Ennek a rövid, de tartalmas kis összefoglalásnak a szerzője nem szándékozott a modern olasz irodalomnak egy kimerítő és részletes összefoglalását adni, ami különben sem lett volna praktikus jelentőségű. Aki azonban az utolsó évtizedek olasz irodalmi termését részletesen akarja tanulmányozni, hasznos útmutatásokat és bibliográfiai utalásokat talál Kastner könyvében, aki meg is jelöli ezeket a nagyobb lélekzetű munkákat, mint Carlo Vossler, Beniamino Crémieux, Camillo Pellizzi és Alfredo Galletti munkáit, valamint a legmegfelelőbb antológiákat Papini-Pancrazi, Mario Carli vagy Giuseppe Zoppi összeállításában.

Hogy a mai olasz irodalmat kellőképpen és tárgyilagosan szemlélhessük, hiányzik ma még természetesen a megfelelő történeti távlat. E nélkül is azonban megismerhetjük fejlődésének vonalát és organikus egységét kivált három író reprezentatív munkássága révén, akiket Koltay-Kastner három külön fejezetben tárgyal: Massimo Bontempelli, a modern olasz esztétizmus kialakítója, Lucio d'Ambra, a polgári erkölcs irodalmának képviselője és Alfredo Oriani, a fasizmus politikai gondolatának szószólója.

Ennek a három írónak a vizsgálata alkalmat nyujt a szerzőnek megfigyelésekre és értékes meglátásokra, amelyek az írók környezetére és korára vonatkoznak, megmutatják gondolataik és szellemiségük továbbélését és fejlődését

creative commons A digitális változat a MEK Egyesület (http://mek.oszk.hu/egyesulet) megbízásából, az ISZT támogatásával készült.

a tanítványok és követők sorában, a teljesen egyéni állásfoglalásukat a többi íróval és irodalmi irányzattal szemben, s főkép a mai olasz szellemiségre és esztétikai irányzatra gyakorolt hatásukat. Mint ilyen, a könyv értékes összefoglaló tájékoztató.

REMIGIO PIAN

GÁLDI LÁSZLÓ—HADROVICS LÁSZLÓ—KARDOS TIBOR: *Magyar-olasz hatás a Balkánon.* Balkán-füzetek 2. sz. LUKINICH IMRE előszavával. A Magyar Külügyi Társaság Balkán-Bizottsága kiadása. Budapest, 1942., 26 ll.

A Magyar Külügyi Társaság Balkán Bizottsága, amelynek, mint ismeretes, lelkes szervezője Drucker György dr., a Társaság ülésein elhangzott három előadást foglal egybe ebben a kis füzetben, amelyhez az értékes összefoglaló bevezetést Lukinich professzor írta. Bár előadások szövegének a leközléséről van szó, a füzet mégis hasznos adalék a magyar-olasz kapcsolatok bővebb ismeretéhez. Gáldi László «Az olasz művelődés hatása a balkáni népekre» című tanulmánya jól informált és széleskörű adatokat szolgáltat arra vonatkozólag, hogy az olasz kultúra az egyes balkáni országokban milyen területen és mily mértékben hatolt be. Gáldi nem mellőz egyes polémikus kérdéseket sem. Az előadáshoz végül egy hasznosan forgatható kis bibliográfia csatlakozik. Hadrovics László «Magyar és olasz kultúrhatások találkozása Hovátországban» c. tanulmánya különösen a nyelvészeti szempontokat domborítja ki. Kardos Tibor «A tengerpart kulturális jelentősége» címmel egy igen kényes és bonyolult kérdéskomplexumot érint, amelyet azonban mesterien old meg. Nagy látókörrel átfogja a kérdés jelentőségét, azonban az alapos és részletes tudományos kutatást sem mellőzi. Magyar szempontból, különösen pedig az olasz kultúrának Magyarország felé áramlása szempontjából kétségtelenül a füzet legérdekesebb tanulmánya.

RODOLFO MOSCA

KARAY KÁLMÁN: *Olasz testületi önkormányzati jog.* Budapest, 1942. 230 ll.

A «Magyar Közigazgatástudományi Intézet», amelynek patronátusa alatt ez a kiadvány is megjelent, évek óta élénk figyelemmel kíséri az olasz testületi önkormányzati rendszer pozitív fejlődését és az ezzel párhuzamos elméleti alakulását. Az Intézet igazgatója, Magyary Zoltán professzor, az államok belső életének átalakulását eredményező s csaknem az egész világon tapasztalható jogi folyamatnak és annak elméleti hátterének a legalaposabb ismerője, nemcsak Magyarországon, hanem európai viszonylatban is. Ennek az általános érdeklődésnek élénk és hathatós tanujele KarayKálmán tanulmányának pub-

creative commons A digitális változat a MEK Egyesület (http://mek.oszk.hu/egyesulet) megbízásából, az ISZT támogatásával készült.

likációja. Tudomásunk szerint ez az első eset, hogy az olasz korporatív jog kérdéseiről magyar tudós tollából módszertani részletességgel és széleskörű szakirodalmi áttekintéssel Magyarországon könyv jelenik meg. S már mint ilyent is örömmel üdvözöljük a művet.

Az olasz korporatív jogról már eddig is elég szép számban jelentek meg kisebb-nagyobb tanulmányok Magyarországon, s nemcsak olasz munkák fordításaként, hanem mint eredeti magyar munkák, az egész kérdéskomplexum kimerítésére, organikus tárgyalására azonban egyik sem törekedett s inkább csak egyes részletkérdéseket vagy sajátos szempontokat öleltek fel. Karay munkája bizonyos mértékig bezárja az előkészítő töredékes és esetleges munkáknak ezt az időszakát s megnyitja annak a lehetőségét, hogy az új olasz államrendszert a maga egészében s nemcsak korporatív vonatkozásaiban mind részletesebben és szisztematikusabban lehessen magyar nyelven is tanulmányozni. Karayt erre nemcsak szakképzettsége, kiváló jogi képességei teszik alkalmassá, hanem munkásságában az Intézetnek, különösen pedig Magyary professzornak a fáradhatatlan kutatásai is gyümölcsöznek.

Karay jelen munkája nem a szerző első tudományos kísérlete, hanem ezt az olasz alkotmányreformra vonatkozó és olasz közigazgatási kérdéseket tárgyaló tanulmányok egész sora előzte meg. Könyve általában három főfejezetre oszlik, amelyekhez az olasz korporatív mozgalmat általánosságban tárgyaló bevezetés csatlakozik. Az első rész a korporációk történetét tárgyalja a római időktől egészen napjainkig. A második rész (a könyvben a második és harmadik fejezet) részletesen és tartalmasan írja le az olasz korporatív-szindakális rendszert. Végül a harmadik rész a korporatív jognak az egész jogrendszerben elfoglalt és sokat vitatott helyzetével foglalkozik. Szerintünk ez a rész a könyv legértékesebb része, mert nemcsak azt bizonyítja, hogy a szerző a tárgyra vonatkozó bő irodalmat alaposan ismeri, hanem tanujelét adja önálló, egyéni elgondolásainak, jogi éleslátásának is. Éppen ezek a képességek tennék kívánatossá, hogy a korporatív jog jogi természetéről bővebben értekezne és végső következtetésében jobban a részletekbe menő magyarázatot adjon.

A kiváló munkához előszót maga Magyary professzor írt, míg a kötet végén gazdag bibliográfiát találunk.

Rodolfo Mosca

creative commons A digitális változat a MEK Egyesület (http://mek.oszk.hu/egyesulet) megbízásából, az ISZT támogatásával készült.

GIOVANNI PICO DELLA MIRANDOLA AZ EMBER MÉLTÓSÁGÁRÓL

Giovanni Pico della Mirandola (1463—1494), az olasz géniusznak e méltó megnyilatkozása a kortársak és az utókor képzeletét szokatlanul erősen foglalkoztatta. Élete harcok és diadalok között telt el. Gyüjteményes munkái nem sokkal váratlan, korai halála után tíz éven belül (1496—1506) öt kiadást értek Itália, Németország és Franciaország nyomdáiban és az érdeklődés, bár csillapultan, de jennállott egészen a XVI. század végéig. Nyilvánvaló hatását látjuk Morus Tamáson, Erasmuson, Giordano Brunón, Verulami Baconon. Személyes varázsa, gondolatai hol közvetlenül, hol közvetve hatottak a legkülönbözőbb gondolkodók torzító tükrében. A fölvilágosulás nyomán járó korszak, mely éppen az individualizmus terén rokonnak érezte magát a renaissanceal, a XIX. század felújította tiszteletét. De kultusza ekkor talán még több képzeleti és torzító elemet tartalmazott, mint korábban. Burckhardt ugyan az igazság szellemében látja meg, hogy értekezése «Az ember méltóságáról» a Rinascita egész művelődési korszakának egyik legnemesebb dokumentuma, de Walter Pater esztetizáló képe Pico della Mirandoláról maradandó megfigyelései mellett is eltér a valóságtól. A korlátlan individualizmus megvalósítóját, a maga esztetikai életszemléletének előfutárát sejti benne. Fájlalja, hogy Pico megsemmisítette szerelmes verseit és így csak «hosszadalmas skolasztikus értekezéseit» olvashatjuk. Sajnálkozhat, hogy korával egyetemben nem ismerte föl az emberi

creative commons A digitális változat a MEK Egyesület (http://mek.oszk.hu/egyesulet) megbízásából, az ISZT támogatásával készült.

haladás és végtelenség gondolatát, hogy «együgyű gyermekként a hit kebelére» tért vissza, mint sokan mások előtte és utána. E szemlélettel teljesen elszakad Pico életének belső fejlődésétől. Pedig érzi, hogy valami rendkívüli kell, hogy legyen ezekben a skolasztikus értekezésekben: «Megragad bennünket, nem bocsájt el magától olyannyira, hogy újra átnézzük régi írásait, noha jól tudjuk, hogy a megoldás épp oly kevéssé békít ki bennünket, mint annakidején őt magát. Mi ez a vonzóerő? Minden sorában, minden szavában annyi tűz és lángoló hév, lelkesedés sugárzik felénk, hogy mintegy megmagyarázza azt a perzselő gyorsaságot, amellyel egész élete kilobbant». Az «elégés» esztetikus képe kedvéért Walter Pater egy valóban föltűnő tűzzel és gyorsasággal elégő szervezet habitusát és a léleknek ettől tisztára független igazságkeresését és őszinte hitét összekeveri. Pico della Mirandola fejlődésének és cselekvéseinek lázassága valóban erre a halál elébe siető testre jellemző. De a lélek intenzitását, keresését, megigazulását a lélek megadott alapminőségére kell visszavezetni. Walter Pater azt keresi benne, ami «festői», tehát azokat az igazságokat méltatja, amelyek egyszersmind «festőiek»: a kereszténység és pogányság kiegyenlítésére való törekvést, a szép és a harmónia keresését, az ókor legegyetemesebb humanitas-gondolatát. Erre joggal csábították őt Pico della Mirandola életének adottságai és egyéniségének visszhangja az egykorú közvéleményben.

Születését titokzatos jel kísérte: a szoba falán lángoszlop jelent meg. Az anya megérezte fia nagyságát s tanulni küldte. A gyermek a világ fölfogása szerint «előkelő» volt, rendkívüli szépségű és fölfogó képességű. A családi hagyomány a Mirandola grófok ősét Nagy Konstantinusnak, a kereszténység és a római állam megbékítőjének unokaöccsében, Picusban látta. A nagy ős nevét mind viselték, tehát Giovanni is. Unokaöccse, Francesco a róla szóló első életrajz írója szépségét hitelesen ábrázolja: «Alakja és külseje feltűnően szép volt, magas és szép termetű, bőre puha és finom, kellemes és szép, arcának színe fehér pirossal elegyedve, szeme szürke, gyorstekintetű, fogai fehérek és szabályosak, haja szőke, de nem mesterségesen». Bejárta az olasz és francia egyetemeket, kimerítette az akkori tudomány minden lehetőségét: tanulmányozta a jogot, természettudományt, a latin-görög irodalmat és filozófiát, kabalisztikus irodalmat. Huszonegy éves korában teljesen készen, bámulatos tudás birtokában Rómába megy (1486), hogy kilencszáz tételével kihívja a tudományos világot. A középkori, keleti és antik filozófiákból kiválasztott tételek kihirdetésével kezdődik az az éles harc, amely vitákon, elítéltetésen, börtönön keresztül VI. Sándor pápa 1493-i föloldozásáig vezet. Megszerzi magának a legkiválóbbak rokonszenvét, Lorenzo dei Medici, Marsilio Ficino s végül Savonarola barátságát. Elhagyja a világi életet, eltávolítja magától az asszonyok barátságát. Vagyonát átadja unokaöccsének, a kapott pénz nagy részét szétosztja a szegények között, magának csak egy kis jószágot szerezve meg, hogy abból szerény házat vihessen. Először misszióba akar menni, hirdetni akarja a kereszténységet, majd belépni a dominikánus rendbe. De mielőtt szándékát megvalósítaná, váratlanul heves láz rohanja meg. Hiába az orvosok igyekezete, három nap alatt elpusztul. Az Itáliába érkező VIII. Károly előre küldi orvosait, mentsék meg a «tudomány főnixét». Mindhasztalan, meghal s

creative commons A digitális változat a MEK Egyesület (http://mek.oszk.hu/egyesulet) megbízásából, az ISZT támogatásával készült.

a haldoklók szentsége és Savonarola imája kíséri az utolsó útra. Korai halálába sokan nem tudnak belenyugodni és máig is kísért a gyanú, hogy megmérgezték.

Életét tehát könnyű romantikusnak látni. Csak az utolsó negyven év gondos kutatásai emelték ki, a «renaissance Novalis»-át e külsőséges szemléletmódból. Egyre-másra kezdik méltatni szerepét az emberi gondolkodás történetében. Az újraértékelés Itáliában kezdődött meg V. di Giovanni monografikus dolgozatával (Giovanni Pico della Mirandola nella storia del Rinascimento e della filosofia in Italia. Mirandola, 1899). Ezt követte A. della Torre a firenzei platonista akadémiáról szóló kötetében. (Storia dell' Accademia Platonica. Firenze, 1902.) A fejlődés vonalába G. Gentile állította (Giordano Bruno e il pensiero del Rinascimento, Firenze, 1920). A modern értékelést egyebek között E. Cassirer (Individuum und Kosmos in der Philosophie der Renaissance. Leipzig, 1927), E. Anagnine (Giovanni Pico della Mirandola. Sincretismo religioso-filosofico. Bari, 1937), H. W. Rüssel (Gestalt eines christlichen Humanismus, h. n. é. n.) műveiben és a firenzei «La Rinascita» körében nyerte el. Megújuló tiszteletét legelőbb művének, a «De hominis dignitate»-nek sorozatos fordításai kísérik. A. Liebert régi (1905) fordítását ezért csak 1936-ban követi G. Semprini, majd 1941-ben B. Cicognani kitűnő bevezetéssel és jegyzetekkel ellátott bilinguis kiadása. Még 1940-ben készült H. W. Rüssel szakszerű bevezetésével egy újabb német fordítás, mely Pico della Mirandola válogatott leveleit is tartalmazza és Morus Tamásnak róla írott életrajzát. Ez nem egyéb, mint Francesco Pico della Mirandola említett művének angol fordítása. Ugyancsak bilinguis, de kritikai kiadást készített elő az utóbbi kettővel egy időben E. L. Forbes a Harward-egyetemen, ami azóta talán el is készült.

Milyen új kép bontakozik ki e tanulmányok nyomán? Mindenek előtt eredetisége emelkedett ki, az, ami őt a középkortól, sőt kortársaitól elválasztja s amivel hozzájárult az emberi gondolkodás történetéhez. Az embert kiemelte a kozmoszból, melyben kimozdíthatatlanul állott a középkor gondolkodása szerint: önmagát tovább teremtő lénnyé változtatta, melybe Isten minden lehetőség csiráját beléhelyezte. Az ember legfőbb kötelessége tehát szabad akarata segítségével fölemelkedni Istenhez és Vele eggyé válni (Qui Seraph, id est amator est, in Deo est et Deus in eo, immo et Deus et ipse unum sunt). Ezáltal meghaladja az angyalok minden rendeit és egyesül Teremtőjével. Szerinte minden vallás erre törekszik, ez közös, harmónikus lényegük: megmutatni az embernek, hogyan egyesülhet Istennel önmaga formálása útján. Szerinte az emberi lélek formái, a gyakorlati ember, a fizikus, a teológus, a költő nem önmagukért való külön típusok, hanem az állandó fejlődés fokozatai, mely az erkölcsi akaratból kiindulva a természetfilozófián és teológián keresztül ér el Istenig. A cselekvés és elmélkedés csak utat törnek a költőéhez hasonló ihlet és a misztikus szeretet számára. Értelmi és érzelmi világunk tehát nem áll ellentétben, hanem egyik a másik felett helyezkedik el. Először meg kell tisztulnunk, azután meg kell világosodnunk, végül a szeretetben kell fölemelkedni Istenhez. Az újabb tanulmányok nem ok nélkül csodálják Pico della Mirandola antropológiájának kristályos tisztaságát, egyszerű és meggyőző gondolatmenetét és kifejezésmódját, benne látják

creative commons A digitális változat a MEK Egyesület (http://mek.oszk.hu/egyesulet) megbízásából, az ISZT támogatásával készült.

a vallásfilozófia és az összehasonlító vallástörténet előfutárát. De méltán emlegetik hallatlan optimizmusát s azt a hatalmas vallomást, amit az emberi akarat szabadsága mellett tesz. Pico della Mirandola az emberi akarat szabadságáról vallott nézeteit még kiegészítette az asztrológia vak determinizmusa elleni kíméletlen harccal, pedig ez az ő korában ugyancsak szokatlan jelenség. Inkább különös vonzódást érzett a mágia, a kabala iránt. Kereste a titkos kulcsszámot, amelynek segítségével az ember, mint a kabalisztikus iratok Leviathánja a természet urává lehet. Hirdeti a tételt, amely egészen Verulami Baconig vezet: «Az ember a kötelék és a csomópont a világ és a természet között». Kétségtelen azonban, hogy az ő embere nem a kaotikus és végtelen világban akar egyedüli királyságot, hanem csak azért akar a természet fölébe kerekedni, hogy Istenhez érkezzen el. Pico della Mirandola műve az emberből indul ki, de Istenhez jut el, igazi humanista teológia. Szinkretizmusa, mint a rokon gondolkozású, de nála erőtlenebb újplatonistáké is, némileg veszélyeztette a keresztény tan tisztaságát főként azáltal, hogy Krisztust nem mint Szabadítót, hanem mint filozófust fogta föl. Általában véve az ő erőfeszítése is azon a sziklán tört meg, melyen a görögös spekulatív filozófia eddig is hajótörést szenvedett, mi lesz a bűnnel, a kegyelemmel, a megváltással? De, mint H. W. Rüssel mondja, éppen ezzel a problémával birkózik a humanista teológia s ez adja megkapó életszerűségét. Ugyanő hangsúlyozza, hogy a neoplatonisták és Mirandola is gyakran térnek vissza a patrisztikára és a Szent Bonaventura előtti teológiára. A kereszténységet mintegy újra akarják alapozni a természettudományi hitetlenség ellen. Mirandola útja éppen ellentétes irányba vitt, mint Giordano Brunóé. Az ő eggyéválása Istennel személyi találkozás, nem a végtelen világ lelkének egysége. Mirandolának éppen azért kellett visszatérnie a hitre, amiért Giordano Brunónak a lázadásra. Mindegyik egyénisége törvényét követte.

Az új Mirandola-értelmezés mindenképpen közelebb jár az igazsághoz, mint a régi, de természetesen, mint minden «átértékelés», ez is kiélezi hogy jobban hangsúlyozhassa az eddig elhanyagolt szempontokat. Igen erős szálak fűzik Mirandolát például a közelmulthoz. Walter Pater nem téved, amikor emb r-fogalmát a késő középkori mikrokozmosz-gondolattal hozza kapcsolatba. E szerint az ember, mint valami «kisebbik világ» magában foglalja a «nagyobbik világ», a természet összes kvalitásait. De Mirandolánál az emberi mikrokozmosz már független lesz a másiktól, fölébe kerekedik s önmaga teremtésével (iam non ipsi nos, sed Ille erimus Ipse, qui fecit nos) Istenig ér el. Hiszen éppen abba kapaszkodott a renaissancekori asztrológia, hogy a mikrokozmosz és a külső világ között a csillagok «hatása», kényszerítő ereje az összetartó kapocs, mely a két különálló világ azonos tulajdonságait összefűzi, persze az ember kárára.

A közelmulttal való rokonság, de az azzal szemben keletkezett ellentét mivel illusztrálható jobban, mint Dante és Mirandola útjának különbözőségével? Dante platonista gondolatai miatt, de főként az újplatonista emberdicsőüléshez olyannyira hasonló túlvilági útjáért igen népszerű volt Ficinusék körében. De Dante, akit először az értelem szimbóluma, Vergilius, majd a Purgatóriumon túl a földöntúli szerelem, a teológia

creative commons A digitális változat a MEK Egyesület (http://mek.oszk.hu/egyesulet) megbízásából, az ISZT támogatásával készült.

megtestesítője, Beatrice vezérel az isteni trónusig, mindvégig megmarad alázatos hívőnek, vezeklő megtisztulónak, aki a szigorúan vett tételes valláson fölépülő hármas birodalmon keresztül halad nem annyira önnön erejéből, mint Isten kegyelméből. Mennyire különbözött ez Mirandola önmagát teremtő emberétől, aki inkább deista, semmint keresztény. És milyen hamarosan elenyészett Mirandola korának optimizmusa! Igen jellemző erre a világszínpad megjelenési formája nála és részben az ő hatására Erasmusnál. Az ember méltóságáról szóló értekezés azzal kezdődik, hogy Abdallak, a szaracén, mikor megkérdezték, hogy mi a legcsodálatosabb látvány ezen a világon, mely olyan, mint egy nagy színpad, azt felelte, hogy az ember. Ugyan e végből nem kellett volna Pico della Mirandolának az arabokhoz fordulni, inkább azokhoz, akiktől az arabok így tanulták tisztelni az embert, a görögökhöz, Sofokles «Antigone»-jének híres bacchikus kórusához. Lényeges azonban az, hogy a világszínpadot még csodálatosnak, s a középpontjában álló embert még fenségesnek látja. Micsoda szakadék tátong közte és Erasmus között! Erasmus embere a «Balgaság dícséreté»-ben nem akar fölemelkedni nemhogy Istenig, de egyáltalán nem. Az élet-színpadon nyomorúságos komédiát és tragédiát játszik. Az ember afféle szegény színész: «Azután az egész emberi élet nem egyéb, mint valami színdarab, melyben mindenki a más szerepét adja s mindenki addig játsza szerepét, amíg a színigazgató a színpadról le nem lépteti». A színészek olykor egymásután bíborruhás királyt, majd rongyos szolgát játszanak s csak egy színdarabban vesznek részt.

Ugyanígy van Pico della Mirandola humanitás-fogalmával, mely a legnagyszerűbb minden hasonló fogalom között. Colluccio Salutati, Leonardo Bruni még csak görög, latin, olasz humanista tanulmányokról tudnak. Pico della Mirandola magához öleli az emberiség egész szellemi kincsét, mindazt, amiről valaha ember álmodott, ami valaha megdobogtatta szívét, mindazt, ami az ember létének értelmével összefüggésben van. Ehhez képest bizony zuhanás, mikor Erasmus látva a humanista eszmény csődjét, legalább is az alacsony és szenvedélyes tömeg előtt, a Balgaság ajkával a «természetes»-t dícsőíti. A balga ember nem szerencsétlen, mivel a balgaság természetéhez tartozik. De igenis, a tudománnyal foglalkozók a legkevésbbé boldogok, «de ezen kívül kétszeresen balgák is, mert gyarló ember létükre megfeledkeznek sorsukról s a halhatatlan istenek életére vágynak és a gigászokhoz hasonlóan a tudományok fegyverével a természet ellen harcolnak». Ellenkezőleg, a legkevésbbé szerencsétlenek azok, akik tehetségre és balgaságra az oktalan állatokhoz minél közelebb állnak és az emberi mértéken túl semmire sem törekednek. Pico della Mirandola mégsem szenved az idők e fordulásától. Magatartása éppannyira időszerű és állandó, mint mondjuk Danteé, vagy Erasmusé, az emberi gondolkodás egyik örök formája. Életével bizonyította be, hogy megvalósítható. «Megtérésé»-t úgy kell fölfognunk, hogy átélte az erkölcsi megtisztulás, az elmélkedés, az Isten iránti szeretet és a vele való egyesülés lépcsőit, amint azt az «Ember méltóságáról» írott tanulmányban programmul tűzi. Nagysága életének és tanításának azonosságából látszik igazán. Hogy jóhiszemű s keresztény volt, azt végnapjainak hite igazolja. Művében vannak szónokias részek, ismétlések, dagály, barokkos cifraságok és fiatalos fitog-

creative commons A digitális változat a MEK Egyesület (http://mek.oszk.hu/egyesulet) megbízásából, az ISZT támogatásával készült.

tatás. Vannak halott részei, mindez azonban elfelejthető és eltörpül, — mint Cicognani írja — «a lázas roham mellett, mely az orációt mozgatja, olyan lélek nemes és rajongó izgalma mellett, akit a megismerés szenvedélye, az életszentség és az Istennel való egyesülés vágya jár át.» Érvényes reá, amit ő maga ír egy levelében a humanisták által «barbár»-nak nevezett teológusokról, mintegy azok nevében: «Hermolausom, mi életünkben híres emberek voltunk és ekként fogunk élni tovább is. Természetesen nem a grammatikusok és pedagógusok iskoláiban, hanem a filozófusok dicsőséges koszorújában, a bölcsek összejövetelein, ahol nem Andromache anyjáról, vagy Niobe fiairól és hasonló könnyű ostobaságokról vitatkoznak, hanem ott, ahol emberi és isteni dolgokról észokokkal beszélnek és vitáznak».

Az alábbi szemelvényes fordítás B. Cicognani szövegkiadásán alapul s tekintetbe veszi az ő fordítását éppen úgy, mint H. W. Rüssel német fordítását. A szemelvények kiválogatása úgy történt, hogy bennük érvényesüljön egyrészt Pico della Mirandola gondolati rendszere, másrészt magatartásának megokolása, filozófiai kritikája, eklektikus szempontjai, vonzódása a nagy kiegyenlítések felé, mely kereszténységet és pogányságot, Platont és Aristotelest igyekszik kibékíteni, vonzódása a titkos filozófia, a mágia felé. Az egyes szemelvényeket hasznosnak láttuk tartalomjelző címekkel ellátni. A lapszámok B. Cicognani szövegkiadására vonatkoznak.

KARDOS TIBOR

*

1. *Az ember csoda. Isten úgy teremtette, hogy önmagát tovább teremtheti.* 3—10. l.

Tiszteletreméltó Atyák! Arab írásokban olvastam, hogy mikor megkérdezték Abdalát, a szaracént, vajjon mi tetszik előtte a legcsodálatosabbnak e, bízvást mondhatjuk, világ-színpadon, azt válaszolta, hogy semmi sem csodálatosabb az embernél. Ezt a véleményt megerősíti Mercurius kijelentése: «Asclepiusom, nagy csoda az ember!»

Gondolkoztam e mondások okáról de nem elégített ki mindaz, amit sokan az emberi természet kiválósága mellett fölhoznak: hogy az ember a közvetítő a teremtmények között, barátja az ég lakóinak, királya az alsóbbrendű világnak, érzékeinek élességével, elméjének kutató erejével, értelme fényével a természet tolmácsolója, nyugvó pont az állandó örökkévalóság és a tovairamló idő között és, — ahogy a perzsák mondják — összetartó kapcsa, nászéneke a világnak, Dávid tanusága szerint pedig kevéssel alábbvaló az angyaloknál. Nagy dolgok ugyan ezek, de nem olyan nagyok, hogy joggal tarthatnánk miattuk igényt a legfőbb csodálatra. Ugyanis akkor miért nem csodáljuk jobban az angyalokat magukat és az ég boldog kórusait? Végül úgy véltem, megértettem, miért a legboldogabb s ennélfogva csodálatra a legméltóbb lelkes lény az ember és hogy melyik az a tulajdonsága, melyet osztályrészül kapott a világmindenség rendjében s amelyet megirigyelhetnek nemcsak az állatok, de a csillagok, sőt a földöntúli lelkek is. Hihetetlen és csodálatos dolog! De hogyan is nem az, mikor nyilván ezért nevezhető és tartható

A digitális változat a MEK Egyesület (http://mek.oszk.hu/egyesulet) megbízásából, az ISZT támogatásával készült.

joggal nagy csodának és bámulatra méltó lelkes lénynek az ember. Hogy pedig ez micsoda, hallgassátok meg Atyák, humanitástokra kérlek és kegyes figyelemmel ajándékozzátok meg e munkámat!

A legfőbb Atya, az isteni Építőmester az istenségnek e látható világi házát, e fölséges templomát a bölcsesség titkos törvényeivel ácsolta össze: a földöntúli régiókat intelligenciákkal díszítette föl, az éteri szférákba örök lelkeket plántált, az alsó világnak termékeny, alakuló rétegét pedig mindenféle állatokkal népesítette be. Mikor azonban a Mester befejezte művét, elfogta a kívánság, hogy legyen valaki, aki e roppant alkotás értelmét lemérje, szépségét szeresse, nagyságát csodálja. Ezért midőn mindeneket végrehajtott, amint Mózes és Timaeus is tanusítják, végül az ember megteremtésére gondolt. Azonban az őstípusok között nem volt már, amiből az új sarjadékot kiformálhatta volna, kincsesházaiban nem volt semmi, amit új magzatjának örökül átadhatott volna s mind a világ székeiben nem volt hely, ahová az univerzum e szemlélője beleülhetett volna. Telve már minden, minden szétosztogatva a legfőbb, a közbenső és az alsó rendek között. De nem vallott volna az Atya hatalmára, ha a teremtés utóján kimerült volna, nem vallott volna bölcsességére, ha ilyen fontos dologban tanácstalanul vergődött volna. Nem vallott volna a jóltevő Szeretetre, ha az, aki az Isten másokban művelt bőkezűségét van hivatva dicsőíteni, önmagában azt átkozni kényszerül.

Elhatározta tehát a jóságos Mester, hogy mivel semmi sajátosat nem adhat neki, együtt legyen meg benne mindaz, ami a többiek tulajdona. Fogta ezért az embert és e kialakulatlan teremtményét a világ közepébe helyezve így szólította meg: «Sem lakóhelyedet, sem külsődet nem határoztuk meg, Ádám, és semmiféle különös tehetséget nem kaptál tőlünk, hogy amelyik helyet, amilyen külsőt, amilyen képességet kívánságod és érzéseid szerint te magadnak megkívánsz, az legyen tulajdonod. A többiek természete a mi megszabott törvényeink közé kényszerítetik, örökre meghatározva: téged nem köt semilyen fék, a saját értelmes elbírálásod hatalmába helyeztelek s magad vonod meg határaidat. Te vagy a világ közepe, hogy kényelmesebben körültekinthess mindazon, ami a világon van. Téged nem alkottunk sem éginek, sem földinek, se halandónak, sem halhatatlannak, hogy mintegy önmagad szabad, feljogosított alakítója és alkotója azt a formát véssed ki magadnak, amelyik jobban tetszik. Lesüllyedhetsz az állatok alacsony fokára és újjászülethetsz lelked elhatározásából a magasabb, isteni fokon.»

Milyen nagy az isteni Atya bőkezűsége, milyen nagy és csodálatraméltó az ember boldogsága! Bírhatja azt, amire vágyódik, az lehet, ami szeretne lenni. Az állatok, amint megszületnek, ahogy Lucilius mondja, az «anyaméhből» hozzák már magukkal, ami egykor tulajdonuk lesz. A legmagasabb szellemek is azonban vagy kezdettől, vagy kevéssel későbbtől azok voltak, amik lesznek mindörökké. A születő emberbe az Atya mindenféle magot, az élet mindenfajta csiráját belehelyezte. A szerint, hogy ki melyiket ápolja, zsendülnek azok és hozzák gyümölcseiket: ha a testi fejlődés csiráit fejleszti ki, növény lesz belőle; ha az érzékieket, eltompul; ha az észbelieket, égi lénnyé válik. Ha a lelkieket, olyan lesz, mint az angyalok, Isten gyermeke. És ha a teremtett lény sorsával meg nem elégedve önmaga egységének középpontjába zárkózik, eggyé válik Isten

creative commons A digitális változat a MEK Egyesület (http://mek.oszk.hu/egyesulet) megbízásából, az ISZT támogatásával készült.

szellemével az Atya magányos borulatában és mindeneknél magasabbrendű lesz. Ki ne csodálná ezt a mi kaméleonunkat? Avagy egyáltalán ki csodálna bármi mást jobban? Méltán mondta az athéni Asclepius, hogy e bőrét változtató és önmagát is átalakító természete miatt az ember a misztériumok Proteusa. És innen ama metamorfózisok a zsidóknál és a pythagoreusoknál.

2. *A lélek fölemelkedése Istenhez az erkölcstan, a természetfilozófia és a misztikus teológia fokozatán keresztül.* 14—18. l.

Szállja meg a lelket ama szent buzgalom, hogy a közepessel meg nem elégedve, a legmagasabbra áhitozzunk és azok elérésére, — ha akarjuk, képesek vagyunk rá — minden erőnkkel törekedjünk. Nézzük le a földi dolgokat, vessük meg a csillagokat is és mindazt lebecsülve, ami e világból való, a fölséges istenség közelébe, a földöntúli palota felé szárnyaljunk. Itt a szent misztériumok szerint a szeráfoké, keruboké és trónusoké az első hely ; ezeknek méltóságáért és dícsőségeért versengjünk mi, akik sem meghátrálni, sem a második sorban állni nem tudunk. Hacsak akarjuk, semmivel sem vagyunk náluk alacsonyabbak.

De mi módon érjük ezt el, azaz hogy mit is tegyünk? Vizsgáljuk meg előbb, mit tesznek ők s milyen életet élnek. Ha mi is ugyanúgy élünk, — márpedig ezt megtehetjük — máris felértünk sorsukkal. A szeráf a szeretet tüzében ég, a kerub az értelem fényében ragyog, a trónus szilárdan áll az igazságban. Ha tehát a cselekvő életnek szentelve magunkat, az alsóbb dolgok gondját helyes ítélettel intézzük, a trónusok szilárdsága erősít bennünket. Ha fölszabadulunk a cselekvéstől s az alkotásban az Alkotót, az Alkotóban az alkotást szemléljük, az elmélkedés nyugalmában vagyunk tevékenyek, a kerubok fénye sugárzik belőlünk. Ha áthevültünk a szeretettől maga az Alkotó iránt, e mohó tűzben lángra gyúlunk szeráfok módjára. A trónus, vagyis a jó bíró fölött Isten trónol, az idők bírája. Ő szárnyal a kerub, vagyis az elmélkedő fölött és mintegy fölébe terülve táplálja. Mert Isten lelke a vizek fölött lebeg, azok fölött, melyek az egeken túl vannak s, — mint Jób mondja — az Istent himnuszokkal dícsérik hajnal előtt. Aki pedig szeráf, vagyis szerető, Istenben van és Isten őbenne aképpen, hogy Isten és ő eggyé válnak. Nagy a trónusok hatalma, melyet az ítélettel, igen nagy a szeráfok fensége, melyet a szeretet által adatott meg nekik elérni.

Azonban hogyan lehet megítélni vagy szeretni azt, amit nem ismerünk? Szerette Mózes Istent, mert látta és mint bíró keresztülvitte a népben, amit előbb, mint elmélkedő látott a hegyen. A középen áll hát fényében a kerub s előkészít a szeráfi tűzre és világosságot ad, hogy trónusként ítélhessünk. Ez a fensőbb szellemek kapcsolata, a Palladium rendje, mely irányítja a filozófiai elmélkedést, ezt kell nekünk is elérni, magunkra venni, megragadni, hogy felrepítsen a szeretet ormára, hogy onnan megvilágosulva a gyakorlati élet szolgálataihoz szálljunk le. De valóban megéri a fáradságot, hogy ha életünket a kerubi élet formájára kell alakítanunk, szemünk elé tűzni és jól megismerni, mi az és milyen, minők a cselekedetei és a művei. Mivel ezt saját erőnkből elérni nincs nekünk megadva, kik húsból vagyunk és csak azokat érezzük, mik e földhöz tartoznak, forduljunk a régi atyákhoz, akiknek e dolgok otthonosak és rokonok és bőven adhatnak szilárd bizonyságot.

creative commons A digitális változat a MEK Egyesület (http://mek.oszk.hu/egyesulet) megbízásából, az ISZT támogatásával készült.

Kérdezzük meg Pál apostolt, a kiválasztottság kelyhét, mit látott, mit műveltek a kerubok seregei, midőn a harmadik égbe ragadtatott. Dionysius tanusága szerint azt feleli, hogy először megtisztulnak, azután megvilágosulnak, végül tökéletesekké válnak. Nekünk is, kik itt a földön versengünk a kerubi életben, a szenvedélyek rohamait az erkölcstannal megfékezve, az értelem ködét a dialektikával tovaűzve, kimosván mintegy a tudatlanság és a bűnök mocskát, megtisztítjuk lelkünket: hogy a szenvedélyek vakon ne tomboljanak, és az értelem ne esztelenkedjék meggondolatlanul. Akkor árasszuk el a jól összeszedett és felépített lelken a természetfilozófia fényét, hogy végül is tökéletessé tegyük az isteni dolgok ismeretével.

3. *Isten békéje.* 26—28. l.

A természetfilozófia lecsillapítja a gondolkozás küzdelmeit és meghasonlásait, melyek a nyugtalan lelket ide-oda vonszolják, gyötrik, mardossák. De oly módon csillapítja le, hogy megemlékezzünk róla, miszerint a természet Heraklitus szerint harc szülötte: s éppen ezért Homeros is gyakran «küzdelem»-nek hívja. Éppen ezért nem nyujthatja nekünk az igazi nyugalmat, a szilárd békességet: ugyanis úrnőjének, a szent Teológiának hivatala és előjoga ez. De a természetfilozófia az út, ő a mi vezetőnk feléje: «Jöjjetek hozzám», kiáltja majd, mikor megpillant bennünket messziről sietve közelíteni: «Jöjjetek, akik fáradtak vagytok és én megenyhitelek benneteket; jöjjetek és a békét adom nektek, melyet a világ és a természet nektek meg nem adhatnak.»

Mi pedig a kedves szólongatásra, a jóságos hívásra repülünk a legboldogítóbb anya ölelésére és élvezzük az áhított békét: a szent békét, az oldhatatlan kapcsot, az egyetértő barátságot, mely által a lelkek valamennyien az egy Lélekben, aki mindenek fölött való, nemcsak hogy harmóniában együtt vannak, hanem valamilyen kimondhatatlan módon mélységesen egyesülnek. Ez az a barátság, melyet a pythagoreusok minden filozófia végső céljának mondanak. Ez az Isten békéje a magasságokban, ezt jelentették az angyalok alászálltukban a jóakaratú embereknek, hogy általa az emberek maguk az égbe fölemelkedve, angyalokká legyenek.

Ezt a békét kívánjuk barátainknak, ezt kívánjuk a kornak, melyben élünk, ezt kívánjuk minden háznak, ahová belépünk, ezt kívánjuk lelkünknek, hogy általa Isten lakóhelyévé váljék; hogy miután az erkölcstan és a dialektika segítségével szennyességét magából kivetette, és magát a filozófia sokoldalúságával, mint valami fejedelmi pompával felékesítette, kapuinak homlokzatát a teológia virágfűzéreivel megkoszorúzta, leszálljon hozzá a dícsőség Királya és az Atyával együtt lakást vegyen nála. Ha pedig méltónak mutatkozik e nagyszerű vendégre, az ő kegyességéből arany öltözéke, mintegy nászköntöse lesz neki a tudományok változatos sokszerűsége és már nem vendégét, de jegyesét látja magánál; hogysem pedig tőle elszaladjon, inkább elszakad saját népétől, elfeledi az atyai házat, sőt saját magát, önnön halálára vágyódik, hogy csak jegyesében éljen, mivel őt látva, gyönyörűséges a halál az ő szentjeinek. Halált mondtam, ha ugyan halálnak lehet nevezni az élet teljességét, amelyről a bölcsek azt mondták, hogy róla elmélkedni, a filozófia igazi tárgya!

creative commons A digitális változat a MEK Egyesület (http://mek.oszk.hu/egyesulet) megbízásából, az ISZT támogatásával készült.

4. *A kontemplatív élet szépsége.* 32—34. l.

(A görögöknél) csak miután előbb megtisztult az ember a fentemlített erkölcstan és a dialektika, e két tisztítónak nevezhető tudomány által, volt szabad résztvenni a misztériumokban. Márpedig mi lehet ez egyéb, mint a természet titkainak értelmezése a filozófia által? És csak miután így fölkészültek, érkezett el számukra az ἐποπτεία, vagyis az isteni dolgok szemlélete a teológia által. Ki nem kíván beavattatni ilyen szent titkokba? Ki nem becsül lejebb minden más emberi dolgot, a józerencse ajándékait, saját testét? Ki ne kívánna még e földön az istenek asztaltársa lenni és megittasulva az örökkévalóság nektárjától, halandó teremtmény létére a halhatatlanságot kapni ajándékba? Hogy ne akarna az, akire ama szokrateszi lélek rálehelt, melyet Platon a Phaedrusban megénekelt, szárnyaival és lábával evezve sietve elmenekülni e bajjal teli világból és sebes irammal az égi Jeruzsálembe repíttetni? Hajtson bennünket, Atyák, hajtson bennünket Sokrates tüze, úgy ragad az bennünket magunkon kívül, hogy lelkünket és mimagunkat is Istenbe helyezi. És hajtani is fog, ha előbb megtettük, ami rajtunk áll. Ugyanis, ha egyrészt az erkölcstan által a szenvedélyek erőit a szükséges fékekkel megfelelő mértékre kényszerítjük, viszont pedig ugyanúgy állandó megegyezéssel harmóniába tudjuk hozni lelkünket a dialektika által, akkor előrehaladva el fogunk jutni a számhoz, amikoris a Muzsák ihletétől megszállva, lelki füleinkkel magunkba szívjuk az égi harmóniát. Akkor majd a múzsák vezetője, Bacchus az ő misztériumaiban, vagyis a természet látható jeleiben előttünk, filozófálók előtt, Isten láthatatlan titkait kinyilvánítva, megrészegít bennünket Isten házának bőségével, amelyhez ha, mint Mózes, teljes hűséggel viseltetünk, hozzánk csatlakozik a szent Teológia és kettős tűzzel lelkesít bennünket : mivel fölemelkedve egészen a magasságos tükörig, melyben megadatott nekünk az örökkévalóság mértékével mérni meg a dolgokat, melyek vannak, voltak és lesznek, és átértve az elsődleges szépséget, phoebusi váteszei leszünk amannak és szárnyas szeretői ennek. Végül pedig a mondhatatlan szeretettől, mint égő parázstól elragadtatunk és lángoló szeráfokként nemcsak eltelünk az istenséggel, de Azzá leszünk, Aki alkotott bennünket.

5. *A filozófia sorsa napjainkban.* 46—48. l.

Ezek azok a dolgok, tisztelendő Atyák, melyek engem a filozófia tanulmányozására nemcsak föllelkesítettek, de rákényszerítettek. Ezt bizonyára nem említettem volna meg, ha nem azoknak adnék így választ, akik a filozófia tanulmányozását majdnem teljesen elvetik az előkelőknél és teljességgel elvetik azoknál, akik közepesebb viszonyok között élnek. Ugyanis a filozófálás, — és ez korunk szerencsétlensége — már inkább megvetés és gyalázat tárgya, mint a megbecsülése és a tiszteleté. Így majd mindenki lelkét megszállta az a végzetes és szörnyű meggyőződés, hogy egyáltalán ne, vagy csak kevesek filozófáljanak. Mintha mitsem érne, hogy a dolgok okait, a természet útjait, a mindenségben rejlő értelmet, Isten terveit, az égnek és a földnek titkait szem előtt kezünkben tartsuk kinyitva, hacsak nem húzhatunk belőle valamiképpen hasznot, vagy pénzt. Sőt, fájdalom, oda jutottunk, hogy már csak azok bölcsek, akik a bölcseség studiumát kitartójukká

creative commons A digitális változat a MEK Egyesület (http://mek.oszk.hu/egyesulet) megbízásából, az ISZT támogatásával készült.

teszik ; mintha a szemérmes Pallast, aki az istenek kegyességéből lakik közöttünk, kivetve, elűzve, kifütyülve látnánk, nem volna senkije, aki szeresse, aki kedvébe járjon, mígnem önmagát odavetve letarolt szűzességének bérét, e gonosz garast adná szeretőjének pénzes ládikójába. Mindezt én a legnagyobb fájdalommal és méltatlankodással nem korunk fejedelmei, hanem filozófusai ellen mondom, akik hiszik is, meg prédikálják is, hogy azért nem kell filozófiával foglalkozni, mert nem jár érte pénz, nincsenek kitűzött díjai, mintha ezzel az eggyel is nem azt mutatnák meg, hogy nem filozófusok. Mivel egész életüket a haszonnak, az ambíciónak szentelték, az igazságnak önmagáért való megismerésével pedig nem törődnek. Azt az egyet elismerem magamról és pirulás nélkül dícsérem magamat e részben, hogy soha egyébért nem foglalkoztam filozófiával, mint azért, hogy filozófáljak, soha tanulmányaimból, kutatásaimból más hasznot, más gyümölcsöt nem reméltem, sem nem kerestem, csak lelkem művelődését és az általam mindig nagyon áhított igazság ismeretét. És erre annyira sóvárogtam, ezt annyira szerettem, hogy minden magán- és közügy gondját elhagyva, a szemlélődés édes nyugalmának adtam át magamat teljesen és ettől sem az irígyek ócsárlásai, sem a bölcseség ellenségeinek rágalmai nem tudtak ezelőtt, és nem fognak tudni ezután elrettenteni. Maga a filozófia tanított meg arra, hogy inkább a saját lelkiismeretemtől függjek, mint mások ítéletétől, s hogy ne azért gondolkozzam szüntelenül, hogy rosszat ne halljak magamról, hanem azért, hogy én ne mondjak, vagy tegyek valami rosszat.

6. *A kilencszáz tétel megvitatásának ügye.* 50—52. l.

Vannak pedig, akik nem helyeslik a vitatkozásnak ezt az egész fajtáját, a nyilvános tudományos vitáknak az intézményét, s azt állítják, hogy inkább az értelem csillogtatására, a műveltség fitogtatására szolgál, mintsem az erudició mérkőzésére. Vannak, akik ugyan nem helytelenítik a szellemi gyakorlatnak ezt a módját, de azt már semmiképpen sem helyeslik, hogy én az én koromban, a huszonnégy évemmel a keresztény teológia legfenköltebb titkairól, a filozófia legmagasztosabb helyeiről, ismeretlen disciplinákról e híres városban, a legtudósabb férfiak e tekintélyes ülésén, az Apostoli Szenátusban vitára mertem ajánlkozni. Vannak akik megengedik ugyan, hogy vitázzam, de nem engedik meg, hogy a kilencszáz kérdésről vitázzam s azzal rágalmaznak, hogy ez éppolyan fölösleges és dícsvágyó részemről, amennyire fölülmulja erőmet. Mindezek ellenvetéseit azonnal helyeseltem volna, ha erre tanított volna engem a filozófia, melyet vallok és most sem válaszolnék, az ő tanítása szerint, ha azt hinném, hogy ez a vita itt közöttünk veszekedés és ócsárlás céljából rendeztetett. Ezért legyen távol tőlünk a gyalázkodásnak, a mocskolásnak minden szándéka ama sápadt rosszindulattal együtt, melyről Platon azt írja, hogy az istenek kórusából mindig hiányzik.

7. *Az eklektikus bölcselet dícsérete.* 58—64. l.

Ámde azt mondják, hogy ez fölösleges és dícsvágyó dolog. Én azonban azt állítom, hogy ez nemcsak nem fölösleges, de szükséges cselekedet is részemről. Ezt nekik is be kellene vallaniok, ha tekintetbe vennék filozófálásom módját. Akik ugyanis valamely filozófiai iskola hívévé szegődtek, Tamásnak, vagy mondjuk-

creative commons A digitális változat a MEK Egyesület (http://mek.oszk.hu/egyesulet) megbízásából, az ISZT támogatásával készült.

Scotusnak kedveznek, — ugyanis ezeket forgatják manapság leginkább — természetesen akár kevés tétel megvitatásával is ízelítőt adhatnak doktrinájukból. Én azonban olyanná formáltam magamat, hogy «senki szavára nem esküszöm», hanem rávetettem magamat a filozófia összes mestereire, minden munkát meghánytam-vetettem, minden iskolát megismertem. Ezért mivel nekem valamennyiről kell beszélnem, nehogy ha a saját dogmámat védeném, úgy lássék, hogy a többit alábecsülöm a magaméba gabalyodva, hogy ha csak keveset is adok elő minden egyesről, ne nőjjön igen sokra az, amit az egészről előadok. Azt se kárhoztassák bennem, hogy «bárhová ragad a szélvész, mindenütt otthon vagyok». Ugyanis minden antik író megtette, hogy valamennyi írót átlapozta és semmiféle kommentárt, amihez csak hozzáférhetett, olvasatlanul nem hagyott. Különösen mondják ezt Aristotelesről, akit Platon ἀναγνώστης-nek, azaz olvasónak hívott emiatt. És nyilván szűklelkűségre vallana mindig ugyanabban a csarnokban, ugyanazon Akadémián tanyázni. Nem is tudja az olyan helyesen a nekivalót az egészből kiválasztani, aki előbb valamennyit bensőleg meg nem ismerte. Tegyük még hozzá, hogy minden iskolának van valami különleges sajátja, amiben nem közös a többivel.

Hogy pedig a mi gondolkodóinkon kezdjem, akikhez a filozófálás legújabban eljutott, Johannes Scotusban valami vitatkozó erő van, Tamásban szilárd egyensúly, Aegidiusban csiszolt pontosság, Franciscusban fanyar élesség, Albertusban valami ősi, tág nagyvonalúság, Henricusban, ahogy én látom, mindig van tiszteletreméltó fenség. Az araboknál viszont Averroesben megdönthetetlen szilárdság, Avempaces és Alfarabiusban komoly átgondoltság, Avicennában valami isteni és plátói. A görögöknél általában ragyogó, az elsőknél még szűzies is a filozófia. Simpliciusé gazdag, túláradó, Themistiusé elegáns és velős, Alexanderé összefüggő, művelt, Theophrastusé komoly, kidolgozott, Ammoniusé síma, kecses. Ha viszont a platonistákat nézzük, hogy csak keveseknek említsek, Porphyrius a dolgok bősége és sokoldalú vallásosságával gyönyörködtet; Jamblichusban az okkult filozófiát és a barbár misztériumokat csodálhatod meg. Plotinusban nincs, amit kiváltképpen megcsodálhatnál, mivel ő mindenben csodálatos, az isteni dolgokról isteni módon, az emberiekről pedig messze emberfölötti bölcs homályossággal beszél s a platonisták még beleizzadva is alig érthetik meg. Elhagyom az újabbakat, Proclust, akiben túlárad az ázsiai bőség és tanítványait, Damasciust, Olympiodorust és még többeket, akikben mind a τὸ θεῖον, az isteni, a platonisták e külön szimboluma ragyog mindvégig.

8. *Platon és Aristoteles megegyeztetése.* 66—70. l.

Vitára ajánlottam először is a Platon és Aristoteles tanai között fennálló harmóniát, melyben sokan hittek ezelőtt, de senki sem bizonyította még be kellőképpen. A latinok közül Boëtius megígérte, hogy megteszi, de semmi nyoma, hogy valaha is megtette volna, amit mindig meg akart tenni. A görögök közül Simplicius ugyanezt állította, bárcsak annyira rá is mutatott volna, amennyire ígérte. Augustinus is azt írja, hogy a platonikusok között sokan voltak, akik állítólag éleselméjű vitákkal ugyanezt kísérelték meg bebizonyítani, hogy tudniillik Plato és Aristoteles filozó-

creative commons A digitális változat a MEK Egyesület (http://mek.oszk.hu/egyesulet) megbízásából, az ISZT támogatásával készült.

fiája ugyanaz. Johannes Grammaticus is mondja, hogy csak azok tartják Platót Aristotelestől különbözőnek, akik nem értik Plato tanait, ennek a bebizonyítását azonban az utókorra bízta. Mindehhez pedig hozzáfűztem több olyan helyet, ahol Scotusnak és Tamásnak, több olyat, ahol Averroesnek és Avicennának véleményeiről, melyeket ellentmondónak tartanak, állítom, hogy összhangban vannak.

Második helyen, azonkívül, amit filozófiában úgy az aristotelesi, mint a plátói tanokról kigondoltunk, fölállítottunk hetvenkét új tételt, fizikait és metafizikait, amelyeket ha valaki magáévá tett, — hacsak nem csalódom, ami rövidesen kitűnik — bármely természeti, vagy isteni dolgokról felmerülő kérdést egészen más kritériummal tud majd megoldani, amint mire az a filozófia tanít bennünket, melyet az iskolában, és korunk tanárai művelnek.

9. *A mágia két neméről.* 72—74. l.

Vitára ajánlottuk a mágikus tanokat is. Ezekről bizonyítottuk, hogy kétfélék: az egyik a démonok erejéből és hatalmából áll fenn és, Istenemre, bűnös és szörnyű dolog. A másik azonban, ha jól megvizsgáljuk, nem egyéb, mint a természetfilozófia tökéletes betetőzése. A görögök mindkettőt említik, de amazt a mágia elnevezésre nem érdemesítették és γοητεία-nak nevezték; és emezt hívják sajátos külön nevén μαγεία-nak, azaz tökéletes és legfőbb bölcseségnek. Ugyanis Porphyrius szerint a perzsák nyelvén «mágus» annyit jelent, mint «az isteni dolgok magyarázója és művelője». Márpedig, Atyák, e két mesterség nagy, sőt a legnagyobb mértékben különböző és egymással meg nem egyezik. Amazt nemcsak a keresztény vallás, de minden törvény, minden jól elrendezett állam kárhoztatja és elveti. Ezt a bölcsek valamennyien és mindazok a népek, melyek az égi isteni dolgok megismerésére törekednek, helyeslik és fölkarolják. Az a mesterségek legcsalárdabbika, ez mély és szent filozófia. Amaz haszontalan és hiú, ez biztos, hű és erős. Aki amazt művelte, mindig eltitkolta a szégyent és gyalázatot, hogy résztvett benne, ezzel már az ókorban és majdnem mindenkor a tudomány fényére és dícsőségére törekedtek. Azzal soha senki filozófus nem foglalkozott, sem, aki a szépművészetekre vágyott volna, viszont Pythagoras, Empedocles, Democritus, Plato a tengerre szállt, hogy ezt tanulmányozhassa, ezt hirdette visszatérve és a titkos tudományok között első helyet adott neki.

10. *Az ember a mágia segítségével a természet csodáit kibontja.* 76—80. l.

A fiatalabbak közül, akiken megérzett (a mágia), hármat találok: az arab Alchindit, Rogerius Bacot és a párisi Guilielmust. Plotinus is megemlíti ott, ahol kimutatja, hogy a mágus a természet szolgája, nem pedig formálója. Ezt a mágiát helyesli és sürgeti e bölcs férfiú, a másiktól annyira borzadott, hogy midőn a gonosz démonok szertartására hívták, azt mondotta, hogy inkább azok közelítsenek őhozzá, semmint ő azokhoz. És méltán! Mert amint az a bűnre és a gonosz szellemek hatalmába adta az embert, ez azok urává és fejedelmévé tette. Így hát amaz nem is követelheti magának a művészet és tudomány elnevezését. Ez tele a legmélyebb misztériumokkal, a titkos dolgok bensőséges szemléletét s végül az egész természet

creative commons A digitális változat a MEK Egyesület (http://mek.oszk.hu/egyesulet) megbízásából, az ISZT támogatásával készült.

ismeretét felöleli, ez az Isten kegyelméből a világba belészórt, elhintett erőket rejtekükből mintegy a napfényre hozza s nem annyira csodákat művel, mint amennyire a csodákat véghezvívő természetnek segédkezik serényen.

Ez a mágia a világmindenségben rejlő összhangot, melyet a görögök jellemzően συμπάθεια-nak neveznek., bensőleg átkutatja és áttekintve a természeti elemek egymás közötti viszonyát és minden egyes dolognak közös adottságát és sajátos varázsát, melyet a mágusok ἴυγγες-nek hívnak, fölhasználva, felszínre hozza a világ rejtekhelyein, a természet mélyén, az Isten megnyilvánulásaiban és titkaiban honoló csodákat, mintha ő maga lenne alkotójuk. És valamint a földmíves a szilfákat a szőlőtőkékkel, úgy párosítja, a mágus a földet az éggel, vagyis az alacsonyrendűt a magasrendűek gazdagságával és erejével. Innen van, hogy amennyire amaz ártalmas babonának látszik, éppannyira isteni eredetű és üdvöthozó ez. Különösen azért, mert az az Isten emberét az ellenséghez átcsábítva, elhívja Istentől; ez viszont az Isten műveinek csodálatára késztet s bizton fölidézi a készséges szeretetet, hűséget és reményt. Mert misem hajt inkább Isten szolgálatára, mint Isten csodáinak szűntelen szemlélete. Ha ezeket természetes mágia által, amelyről most beszélünk, jól megértettük, az Alkotó tiszteletére és szeretetére még forróbban átlelkesülve énekelni fogjuk: «Telve az ég, telve az egész föld dicsőséged méltóságával.» És ennyi elég a mágiáról; mindezeket pedig azért mondottuk el, mivel többeket ismerünk, akik, valamint a kutyák azt ugatják, amit nem ismernek, úgy ők is gyakran kárhoztatják és gyűlölik, amit föl nem foghatnak.

11. *Befejezésül válasz ellenfeleinek.* 90—94. l.

De a régi teológusok szokása szerint Orpheus is tanításának misztériumait mesés szövedékkel fonta be és költői dolgokkal leplezte, hogy ha valaki olvasná az ő himnuszait, azt higyje, hogy semmi sincs mögöttük kis meséken, amolyan igazi apró semmiségeken kívül. Ezt csak azért akartam elmondani, hogy kitűnjék belőle, mennyi munkámba, mennyi nehézségembe került kifejteni az enigmák mesterséges szövedékében, a mesék búvóhelyein rejlő értelmét a titkos filozófiának, különösen, mivel e fontos, rejtelmes, és még soha nem kutatott dologban senki más magyarázó munkájával és tevékenységével nem találkoztam. És mégis ugattak rám a kutyák, hogy apró-cseprő semmiségeket hordoztam halomba, csakhogy nagy számmal dicsekedhessem, mintha bizony valamennyi probléma nem a legnagyobb mértékben vitatandó és kétségekkel teli lenne, amelyek miatt a leghíresebb filozófiai iskolák folytatnak harcot; mintha bizony nem szolgáltattam volna sok, merőben ismeretlen és még soha meg nem vitatott anyagot azoknak, akik megtépdesik az enyémet is és magukat is a filozófusok elejének képzelik. Sőt ettől a hibától annyira távol vagyok, hogy csak arra törekedtem, miszerint a lehető legkevesebb pontra korlátozzam a vitát. Mert ha én, mint azt mások szokták, részeire akartam volna bontani és szétfeszegetni, nyilván megszámlálhatatlan sok pontra emelkedett volna. És ha a többiről hallgatok is, ki nem tudja, hogy egyetlenegy tételt a kilencszáz közül, — a plátói és aristotelesi filozófiák kibékítésének tételére gondolok — hatszáz pontra, hogy többet ne mondjak, oszthattam volna szét a nélkül, hogy a

creative commons A digitális változat a MEK Egyesület (http://mek.oszk.hu/egyesulet) megbízásából, az ISZT támogatásával készült.

számok mesterkélt fölfujásával gyanúsíthatnának meg ; hiszen csak azokat kellett volna pontról-pontra fölsorolnom, amelyekről a többiek azt hiszik, hogy ellentétesek, míg ellenben én azt, hogy megegyezők. Az igazság azonban az, — megmondom, ámbár sem szerénynek nem tartom, sem ízlésem szerint valónak, de az irígyeim, az ócsárlóim rákényszerítenek — ezzel a vitával azt a hitet akartam belétek plántálni, hogy nem annyira igen sokat tudok, mint inkább olyat tudok, amit mások nem. Mindez pedig, Tisztelendő Atyák, mármost a maga valóságánál fogva legyen előttetek nyilvánvaló. Nehogy pedig a ti harci vágyatokat, jeles Doktor Uraim, akiket a legnagyobb örömel látok neki gyürkőzve készen várni a küzdelemre, az én beszédem föltartsa, fogjunk immár neki a harcnak, hív a csatakürt, quod felix faustumque sit!

Ford.: *Kardos Tibor*

GIOVANNI PICO DELLA MIRANDOLA

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

creative commons A digitális változat a MEK Egyesület (http://mek.oszk.hu/egyesulet) megbízásából, az ISZT támogatásával készült.

KOPERNIKUS

Párbeszéd*

ELSŐ JELENET

Az első Óra és a Nap

Első Óra: Jó reggelt, Kegyelmes Uram.
Nap: Sőt, mondhatnám jó éjszakát.
Első Óra: A lovak készen állnak.
Nap: Rendben van.
Első Óra: A hajnalcsillag már jó ideje kint ragyog.
Nap: Jó, jöjjön vagy menjen, ahogy kedve telik.
Első Óra: Hogy érti ezt Excellenciád?
Nap: Úgy értem, hogy hagyj békén.
Első Óra: De Kegyelmes Uram, az éjszaka már oly soká tartott, hogy nem tarthat tovább ; s ha mi késlekednénk, látja, Excellenciád, hátha valami zűrzavar támad belőle.
Nap: Legyen, ami lesz, de én nem mozdulok.
Első Óra: Ó, Kegyelmes Uram, mit jelentsen ez? Csak nem érzi rosszul magát?
Nap: Nem, dehogy, semmi bajomat nem érzem ; csak nem akarok innen kimozdulni : és ezért te mehetsz a magad dolga után.
Első Óra: Hogy menjek én, ha Ön nem jön, hiszen én vagyok a nap első Órája. És hogyan legyen nappal, ha Excellenciád nem méltóztatik fölkelni, mint ahogy szokott?

* *A párbeszéd az «Operette Morali» című sorozatból való. Eredeti címe: «Il Copernico» (Mondadori kiad., Milano, 1940—41. I. köt. 989—1000 ll.)*

A digitális változat a MEK Egyesület (http://mek.oszk.hu/egyesulet) megbízásából, az ISZT támogatásával készült.

Nap: Ha nem leszel a nappalé, leszel az éjszakáé, vagy pedig az éj Órái kettős hivatalt tartanak, te pedig társaiddal együtt nyugalomba vonulsz. Mert tudod, a dolog így áll : únom már ezt a folytonos körbenjárást azért, hogy négy élőlénykének világítsak, akik egy ökölnyi sárdarabon élnek, olyan picinyen, hogy én, pedig jó látásom van, nem látok odáig ; ezért ma éjszaka elhatároztam, hogy ilyesmiért nem fogom többé gyötörni magam ; s ha az emberek fényt akarnak látni, tartsák égve tüzeiket, vagy gondoskodjanak magukról más módon.

Első Óra: És milyen módon akarja Excellenciád, hogy meglegyenek ott szegénykék? Hiszen ha állandóan mécsest kell égetni, vagy annyi gyertyáról gondoskodni, hogy az egész napon át égjen, borzasztó kiadást jelent. Mert ha már kitalálták volna azt a bizonyos égetésre szolgáló levegőt, amivel megvilágítsák az utcákat, szobákat, üzleteket, pincéket s amit csak kell, és mindezt kevés költséggel, akkor mondanám, hogy megjárja valahogy. De tény az, hogy úgy nagyjából háromszáz évnek kell még elmulnia, míg az emberek feltalálják ezt az ellenszert s arra már mindenük kifogy : olajuk, viaszuk, faggyújuk, de még a szurok is, és nem lesz majd mit égetniök.

Nap: Akkor majd szentjánosbogarakra vadásznak, vagy más fénylő állatkákra.

Első Óra: És a hideg ellen hogy védekezzenek? Mert a nélkül a segítség nélkül, amit Excellenciádtól kaptak, nem lesz elég minden erdőnek a tüze, hogy fűtsön nekik. Azonkívül, hogy ráadásul éhen pusztulnak, mert a föld nem hordja majd többé gyümölcseit. És így, néhány év leforgása alatt ki fog veszni ezeknek a szegény lényeknek a magva : s amikor majd tapogatózva jártak egy ideig le és föl a Földön, keresgélvén, amiből megéljenek, és amin megmelegedjenek ; végül, elfogyasztván minden dolgot, amit le lehet nyelni, s kialudván az utolsó szikra parázs, a sötétben lassan mind jégkristályokká fagyva enyésznek el.

Nap: Mit érdekel ez engem? Mi, dajkája vagyok én az emberi nemnek? Vagy talán szakácsa, hogy eltegyem számára és föltálaljam neki az ételeket? S ugyan mért kellene nekem azon törni a fejemet, ha tőlem megannyi millió mérföldnyi távolságra levő láthatatlan teremtménykék bizonyos parányi mennyisége nem lát, vagy nem bírja ki a hideget az én fényem nélkül? És aztán, ha nekem — hogy mondjam — kályha- vagy tűzhelyként kell szerepelnem ez emberi család számára, az az ésszerű, járjon a család a tűzhely körül, ha melegedni akar, és ne a tűzhely járjon a ház körül. Ezért, ha a Földnek szüksége van a jelenlétemre, mozogjon és igyekezzék azt megszerezni : mert a magam részéről semmire sincs szükségem a Földről, amiért utána szaladgálnék.

Első Óra: Ha jól értem, Excellenciád azt akarja mondani, hogy amit eddig Ön csinált, csinálja most a Föld.

Nap: Igen, most, és ettől kezdve mindig.

Első Óra: Bizonyos, Excellenciádnak jó oka van rá, hogy így tesz : azonfelül, hogy úgyis saját belátása szerint intézi dolgát. De mégis, mindennek ellenére, méltóztassék tekintetbe venni, Kegyelmes Uram, mennyi szép dolognak kell szükségképpen tönkremennie, ha ezt az új rendet meg akarjuk teremteni. A napnak nem lesz meg többé ragyogó aranykocsija, gyönyörű, tenger vizében fürdő lovaival,

creative commons A digitális változat a MEK Egyesület (http://mek.oszk.hu/egyesulet) megbízásából, az ISZT támogatásával készült.

s hogy sok másról ne is beszéljek, mi szegény Órák nem lakhatunk többé az égben, és égi leánykákból földiekké válunk, ha ugyan, mint várom, nem fogunk inkább füstté oszlani. De azért ez még megy valahogy : a neheze ott kezdődik, meggyőzni a Földet, hogy körben járjon ; ami bizony nem könnyű dolog, mert az nincs hozzászokva és valószínűleg különösnek fog feltűnni számára, hogy mostantól kezdve mindig annyit kell futnia és fáradoznia, hiszen eddig ki se moccant a helyéről. És ha Excellenciád most, amint látszik, kezd egy kissé hajlani a lustaságra ; úgy hallom, hogy a Föld most sem fárad egy cseppel sem szívesebben, mint azelőtt.

Nap: Majd sarokba szorítja a szükség, majd felpattan és úgy rohan, mint annak a rendje. De mindenesetre a legokosabb és legbiztosabb út : keresni kell egy költőt vagy filozófust, aki rábeszélje a Földet, hogy mozogjon, vagy ha máskép nem birja rá, erőszakkal indítsa el. Mert ami azt illeti, a legtöbbet itt a költő vagy a filozófus érheti el ; sőt, ők csaknem mindent elérhetnek. A költők voltak azok, akik azelőtt (mert fiatal voltam és hallgattam rájuk) szép énekeikkel rávettek engem, hogy mint valami szórakozás vagy megtiszteltető feladatnak eleget téve, saját elszántomból vállaljam ezt az ostoba fáradságot, és — amilyen nagy és kövér vagyok— őrült módjára rohanjak egy parányi homokszemecske körül. De most, hogy időben érettebb vagyok és a filozófiára adtam a fejemet, mindenben a hasznosat keresem és nem a szépet, a költők érzelmein pedig, ha ugyan nem fordítják föl a gyomrom, csak nevetni tudok. Ha valamit teszek, megfelelő, lényeges okát akarom látni, s mivel nem találok semmi okot arra, hogy a kényelmes, jómódú életnél többre értékeljem a tevékeny életet, mely sohasem gyümölcsözhet annyit, hogy megérné a fáradságot, sőt magát a gondolatát (nem lévén a világon semmi, ami két vasat érne) ; ezért eltökéltem magamban, otthagyom a másokért való fáradozást és kényelmetlenséget, és magamnak élek otthon nyugodtan, elfoglaltság nélkül. Ezt a változást, mint mondtam neked, bár a kor is közre játszott, a filozófusok érlelték meg bennem, akik most kezdenek hatalomra szert tenni, és nap-nap után tért nyernek. Ha tehát el akarom érni, hogy a Föld mozogjon és a helyettem való futásra adja magát, egy szempontból valóban célravezetőbb lenne a költő, mint a filozófus, mert a költők, egyszer ilyen, máskor olyan mesével elhitetik velünk, hogy a világ dolgainak értéke és súlya van, hogy azok nagyon is tetszetősek és szépek, és ezerféle vídám reményt élesztgetve bennünk, gyakran kedvet adnak arra, hogy fáradozzunk, míg a filozófusok lelohasztják ezt a kedvet. De mert másrészt a filozófusok már kezdenek felülkerekedni, én kételkedem abban, hogy a Föld ma jobban hallgatna egy költőre, mint ahogy én hallgatnék rá ; vagy ha meghallgatná is, nem lenne eredménye. Így jobb lesz, ha filozófushoz fordulunk, mert bár a filozófusok rendesen nem igen alkalmasak és kevébbé hajlamosak arra, hogy másokat munkára serkentsenek, mégis lehetséges, hogy ebben a végső esetben a szokottal ellentétes dologra is képesek. Kivéve, ha a Föld nem ítéli meg úgy a dolgot, hogy sokkal okosabb lesz pusztulásba menni, mint hogy annyit kelljen gyötörnie magát, amiben kétszer se mondanám, hogy nem lenne igaza ; elég, majd meglátjuk mi jön. Tehát most a te dolgod ez : elmégy le a Földre, vagy elküldöd egyik társadat, amelyiket akarod, és ha ő rátalál egy filozófusra, aki kint a szabadban töri a fejét az ég és a csillagok mibenléte fölött ; amint kell, hogy találjon ennek a szokatlanul

creative commons A digitális változat a MEK Egyesület (http://mek.oszk.hu/egyesulet) megbízásából, az ISZT támogatásával készült.

hosszú éjszakának új volta miatt; minden teketória nélkül fölkapja őt és hátára veszi; aztán visszajön és elhozza nekem: én majd tudom a módját, miképpen vegyem rá, hogy azt csinálja, amit kell. Megértettél?

Első Óra: Igen, Kegyelmes Uram! Parancsára!

MÁSODIK JELENET

Kopernikus házának terraszán papírcsövön át nézi keleten az eget; mert még nem találták fel a látcsövet.

Nagy esemény ez. Vagy minden óra rosszul jár, vagy a napnak már több mint egy órája föl kellett volna kelnie és itt keleten még csak egy halvány pirkadás sem látszik; pedig az ég világos és síma mint a tükör. Minden csillag úgy ragyog, mintha éjfél lenne. Most menj el Almagesto-hoz és Sacrobosco-hoz és kérd, mondják meg ennek az esetnek az okát. Én többször hallottam beszélni arról az éjszakáról, amit Jupiter töltött Amphitryon feleségével és ugyanígy emlékszem, nemrég olvastam egy spanyol könyvben arról, hogy a peruiak mesélik, egyszer, régen, volt az országukban egy nagyon hosszú, szinte végtelen éjszaka; és a végén a nap egy bizonyos Titicaca nevű tóból jött elő. De eddig úgy gondoltam, mindez csak szóbeszéd, és ezt szilárdan hittem, mint ahogy minden észszerű ember teszi. Most, hogy rájöttem, az ész és a tudomány valójában fabatkát sem ér, kezdek hinni abban, hogy ezek és hasonló dolgok igazak, nagyon is igazak lehetnek, sőt már azon vagyok, hogy elmenjek minden tóhoz és mocsárhoz, ahová csak eljuthatok, hátha véletlenül kihalászhatnám a napot. De micsoda zúgást hallok, mintha hatalmas madár szárnycsattogása lenne?

HARMADIK JELENET

Az utolsó Óra és Kopernikus

Utolsó Óra: Kopernikus, én az utolsó Óra vagyok.

Kopernikus: Az utolsó óra? Jól van: itt nincs mit tenni. Csak éppen annyi időt adj, ha lehet, hogy megírjam a végrendeletemet és rendezzem ügyeimet, mielőtt meghalok.

Utolsó Óra: Mielőtt meghalsz? Hiszen én nem az élet utolsó órája vagyok.

Kopernikus: Hát akkor ki vagy? A breviarium officiumának utolsó órája?

Utolsó Óra: Azt gondolom, hogy ez kedvesebb neked a többinél, amikor a kóruson vagy.

Kopernikus: De honnan tudod te, hogy én kanonok vagyok? Honnan ismersz engem? Előbb is nevemen szólítottál.

Utolsó Óra: Tudakozódtam kiléted felől azoktól, akik itt lent az utcán voltak. Röviden, én a nap utolsó Órája vagyok.

Kopernikus: Ah, értem már, az első Óra beteg, s innen van az, hogy a nap még nem jött elő.

A digitális változat a MEK Egyesület (http://mek.oszk.hu/egyesulet) megbízásából, az ISZT támogatásával készült.

Utolsó Óra: Figyelj hát most ide. Nappal nem lesz többé, se ma, se holnap, se később, ha te nem gondoskodsz róla.

Kopernikus: Jól néznénk ki, ha rám lenne bízva a feladat, hogy előteremtsem a napot.

Utolsó Óra: Én majd megmondom neked, hogyan. De a legfőbb dolog, el kell jönnöd velem gazdámnak, a Napnak házába. A többit majd útközben ; ami még kell, azt Őexcellenciája mondja meg neked mihelyt megérkeztünk.

Kopernikus: Minden rendben van. De az út, ha ugyan nem csalódom, bizonyára igen-igen hosszú. És hogy cipeljek magammal annyi készletet, amennyi elég lenne ahhoz, hogy ne haljak éhen néhány évvel a megérkezés előtt? Ehhez járul még, nem hiszem, hogy Őexcellenciájának földjei teremnének annyit, amennyi nekem csak egy reggelire is elég lenne.

Utolsó Óra: Hagyd már ezeket a kételyeket. Nem sokáig kell a Nap házában tartózkodnod ; és az utat egy pillanat alatt megtesszük ; mert én szellem vagyok, ha nem tudnád.

Kopernikus: Én viszont test.

Utolsó Óra: Jól van már, mit akadékoskodsz annyit, hiszen nem vagy metafizikus. Jöjj ide, mássz föl a vállamra, a többit bízd rám.

Kopernikus: Gyerünk hát, már meg is van. Lássuk, mi új sül ki belőle.

NEGYEDIK JELENET

Kopernikus és a Nap

Kopernikus: Kegyelmességednek hódolatom.

Nap: Bocsásd meg Kopernikus, ha nem ültetlek le, mert itt nincsenek szokásban a székek. De mi hamar elintézzük a dolgot. Már tudod a szolgálómtól, miről van szó. Abból, amit a kislány előadott a te képességeidről, én a magam részéről úgy gondolom, hogy te nagyon alkalmas lehetsz arra a célra, amit el akarunk érni.

Kopernikus: Uram, én ebben a dologban sok nehézséget találok.

Nap: A nehézségek nem szabad, hogy megijesszék a magad fajta embereket. Éppen ellenkezőleg, azt mondják, azok csak növelik a bátorságát a bátornak. De hát végül is, melyek ezek a nehézségek?

Kopernikus: Először is, nagy a filozófia hatalma, igaz, de azt már nem merném állítani, hogy rá tudná beszélni a Földet, kezdjen el rohanni, holott kényelmesen ülhet a helyén, és elkezdjen fáradozni, ahelyett, hogy élné világát ; különösen manapság, amikor bizony nem héroikus időket élünk.

Nap: Ha nem sikerül meggyőznöd, kényszeríted őt.

Kopernikus: Szívesen tenném, nagytekintetű uram, ha Herkules lennék, vagy legalább is Orlando, nem pedig varmiai kanonok.

Nap: Mit számít az? Talán nem hallottál egy régi matematikusról, aki azt mondta, adnának bár neki egy helyet a világon kívül, ha ő ott lenne, akár kimozdítaná helyéről az eget és a földet? Hát neked az eget nem is kell bántanod ; és íme most olyan helyen vagy, ami a Földön kívül esik. Ha tehát te nem állsz alatta

A digitális változat a MEK Egyesület (http://mek.oszk.hu/egyesulet) megbízásából, az ISZT támogatásával készült.

annak a régi matematikusnak, minden bizonnyal meg tudod azt indítani, akár tetszik neki, akár nem.

Kopernikus: Én uram, ezt még meg lehetne tenni, de egy emelőre lenne szükségem; olyan hosszúra, hogy nemcsak nekem, de uraságodnak sincs annyi pénze, — ha gazdag is — amiből kifutná az anyagnak és csináltatásának fele költségére. Egy másik, még súlyosabb akadály a következő: sőt ez már az akadályoknak a tömege. A Föld egészen mostanáig az első helyet foglalta el a világban, vagyis más szóval, a közepét; mivel pedig mozdulatlan volt (Ön is jól tudja), és semmi más dolga nem akadt, minthogy maga körül nézegessen, a világegyetem minden égiteste, a legnagyobbak csak úgy mint a legkisebbek, a ragyogók úgy mint a sötétek, folytonosan keringtek alatta, fölötte és körülötte, olyan sietséggel, igyekezettel és rohanással, amit még elgondolni is elképesztő. És így, mert minden dolog láthatólag az ő szolgálatával volt elfoglalva, úgy látszott, hogy a világegyetem udvarhoz hasonlít; melyben a Föld mint valami trónon ült; és a többi bolygó körötte udvaronc, őr vagy szolgai minőségben ki egyik, ki a másik hivatalt látta el. Ezért a Föld valójában mindig a világ császárának képzelte magát és bizony, a szerint, ahogy azelőtt álltak a dolgok, még azt sem lehet mondani, hogy rosszul gondolkodott, sőt én nem is tagadnám, hogy ez az ő fölfogása nem lett volna elég alapos. Mit szóljak aztán az emberekről? Akik többre tartották magukat mint elsőknek, vagy legfőbbeknek a földi teremtmények közül (ahogy mindig is tartani fogjuk magunkat); mindenki közülünk, legyen egy rongy az öltözete vagy ne legyen egy falat száraz kenyér harapni valója, mindig föltétlenül legalábbis császárnak vélte magát; nem ám Konstantinápolyénak, Németországénak, vagy a Föld felének, amilyenek voltak a római császárok, hanem a világegyetem császárának, a nap, bolygók, minden látható és láthatatlan csillagok uralkodójának; a csillagok, bolygók, fényuraságod és minden dolog végső okának. De ha most azt akarjuk, hogy a Föld kimozduljon e központi helyéről, ha elérjük, hogy folytonosan szaladjon, forogjon, törje magát és ugyanazt végezze, se többet, se kevesebbet, amit eddig a többi égítest végzett, és végül, hogy a bolygók sorába lépjen, ez magával hozza, hogy Föld Őfenségének az emberiség Őfenségével együtt le kell szállnia a trónról és el kell hagyniok a birodalmat, megmaradván mégis rongyaikban és nyomorúságukban, ami bizony nem mindennapi.

Nap: Mit akar kihozni mindebből az én Miklós bátyám? Talán lelkiismeretfurdalása van, hogy felségsértést követ el?

Kopernikus: Dehogy, Nagyságos Uram, hiszen sem a kodexek, sem a törvénykönyv, sem azok a könyvek, melyek a közjogot, államjogot, vagy a népekét, vagy akár a természetjogot tárgyalják, nem tesznek említést efféle felségsértésről, ha ugyan jól emlékszem. De lényegileg azt akarom mondani, hogy ez a tény nem egyszerűen anyagi, mint ahogy első látásra annak látszik, és hatásai nemcsak a fizika területére szorítkoznak, mert ez fölforgatja a dolgok méltóságának fokait és az intézmények rendjét, megváltoztatja a teremtmények céljait, ugyanakkor pedig hatalmas forradalmat idéz elő a metafizikában is, sőt egyenesen mindabban, ami a tudás spekulatív részét illeti. És azt fogja eredményezni, hogy az emberek, ha tudnak is, vagy akarnak majd egészségesen gondolkodni, egyszerre azon veszik

creative commons A digitális változat a MEK Egyesület (http://mek.oszk.hu/egyesulet) megbízásából, az ISZT támogatásával készült.

észre magukat, egészen mások lettek, amik eddig voltak, vagy aminek eddig tartották magukat.

Nap: Édes fiam, ezek a dolgok a legkevésbbé sem aggasztanak engem, mert én annyi tiszteletet érzek a metafizika iránt, mint a fizika, vagy akár az alkimia, vagy bűvészet iránt, ha úgy akarod. És az embereknek meg kell elégedniök azzal, amik, s ha ez nem tetszik nekik, majd visszafelé okoskodnak, és a dolgok evidenciájának ellenére érvelnek, ami nem is fog túlságosan nehezükre esni, s ilymódon ezentúl is azoknak tartják magukat, amiknek akarják, bárónak, hercegeknek, császároknak vagy még ennél is többnek, és így megtalálják vígasztalásukat, engem pedig ez a kérkedésük igazán teljesen hidegen hagy.

Kopernikus: Jó hát, hagyjuk az embereket és a Földet. De gondolja meg Kegyelmességed, mi lesz a többi bolygóval, mint előre várható, hogy történik valami. Mert amikor majd látják, hogy a Föld ugyanazt csinálja, amit ők, hiszen közülükvalóvá lett, biztosan nem akarnak majd olyan símák, egyszerűek és dísztelenek maradni, olyan sívárak és elhagyatottak, mint eddig voltak, és hogy csak a Földön legyen annyi sok dísz, de ők is akarják majd folyóikat, tengereiket, hegyeiket, növényeiket, s többek között állataikat és lakóikat, nem látván okát, miért kellene nekik bármiben is alul maradni a Földdel szemben. És íme itt a másik nagy fölfordulás a világban ; s az új családoknak és népességeknek végtelen sora, melyek gombamódra fognak előbujni minden sarokból.

Nap: Mit törődsz te vele, ha így lesz? Legyen belőlük, amennyi csak lehet, az én fényem és melegem mindegyik számára elég lesz, s még a kiadásokat sem kell növelnem, a világnak pedig lesz miből etetni őket, öltöztetni, szállást adni, bőségesen ellátni, a nélkül, hogy adósságba keverednék.

Kopernikus: De nézzen csak egy kissé távolabbra kegyelmed, és mindjárt látni fog egy újabb kavarodást. Mert a csillagok, látván, hogy Ön helyet foglalt, s nem valami zsámolyon, hanem trónon, körülötte ez a szép udvar s a bolygók tarka népe, ők is nemcsak leülni és pihenni akarnak majd, hanem uralkodni is, és aki uralkodik, annak alattvaló is kell, ezért bizonyára akarják majd a bolygóikat, mint Ön, mindegyik a saját magáét. Mely új bolygók kell, hogy lakottak és díszesek legyenek, akár a Föld. S itt nem is beszélek a szegény emberi nemről, mely már az ímént oda süllyedt, hogy alig valamivel több a semminél, csak erre az egy világra nézve ; mi lesz belőle akkor, amikor kint hirtelen újabb világok ezrei támadnak, úgyhogy nem lesz a tejútnak egyetlen parányi csillga sem, melynek ne lenne saját világa. De ha csak az Ön érdekét tekintem, meg kell mondanom, Ön egészen eddig, ha nem is első, de legalább második volt, vagyis a Föld után következett a világegyetemben, és bizony nem akadt párja, mert a csillagok nem merészkedtek magukat egyenrangúaknak tartani Önnel, de a világegyetemnek ebben az új rendjében annyi a párja lesz, amennyi csillag a maga világával. Úgyhogy gondolja meg, nem lesz-e ez a változás, amit véghez akarunk vinni, hátrányos az Ön méltóságára nézve.

Nap: Nem emlékszel rá, mit mondott a ti Cézárotok, amikor az Alpokban barangolva véletlenül bizonyos szegény barbároknak faluja mellett ment el : szívesebben lett volna első abban a faluban, mint második Rómában? Hasonlóképpen

creative commons A digitális változat a MEK Egyesület (http://mek.oszk.hu/egyesulet) megbízásából, az ISZT támogatásával készült.

én is szívesebben vagyok első ezen a mi világunkon, mint második a világegyetemben. De nem is a becsvágy indít engem arra, hogy megváltoztassam a dolgok jelen állását: egyszerűen a nyugalomnak, vagy hogy igazat mondjak, a lustaságnak a szeretete. Úgyhogy van-e velem egyenrangú vagy nincs, első vagyok-e vagy utolsó, ezzel egy csöppet sem törődöm, mert Ciceróval ellentétben, többre tartom a henyélést, mint a méltóságot.

Kopernikus: Ezt a henyélést a magam részéről legjobb tehetségem szerint igyekszem megszerezni kegyelmednek. De gyanítom, ha sikerül is a szándékom, ez az állapot nem fog soká tartani. Először is, majdnem biztos vagyok benne, hogy alig múlik el néhány év, máris újra kénytelen lesz körben forogni kútkerék vagy malomkő módjára, helyváltoztatás nélkül azonban. Azután még az a gyanúm, hogy végül is, több-kevesebb időn belül, még újra keringenie kell majd; nem mondom, a Föld körül, de mit számít ez Önnek? És talán maga az a jövendő körforgás lesz az oka annak, hogy helyét is el kell hagynia. Elég, legyen, ami lesz; minden más nehézség vagy megfontolás ellenére, ha Ön kitart szándéka mellett, én igyekszem szolgálatára lenni, ha ugyanis a dolog nem sikerülne, lássa legalább, hogy nem voltam képes rá, és ne mondja, hogy kishitű vagyok.

Nap: Jól van, Kopernikusom, kíséreld meg.

Kopernikus: Egyetlen egy nehézség volna még.

Nap: Gyerünk, melyik az?

Kopernikus: Nem szeretném, ha emiatt főnix módjára élve elégetnének, mert ha ez megtörténik, én biztos vagyok benne, hogy nem támadhatnék föl hamvaimból, mint az a madár, és nem látom többé, attól az órától kezdve, uraságod arcát.

Nap: Figyelj ide, Kopernikus: te tudod, hogy valamikor, amikor ti filozófusok még alig születtetek meg, mondom, abban az időben, hogy a költészet uralkodott, én próféta voltam. Hadd jövendöljek hát most utoljára, és te, az én régi erényemnek emlékére, adj hitelt szavaimnak. Mondom tehát neked, hogy utánad némelyeknek, akik helyeselni fogják azt, amit tettél, kijut talán valami kis pörkölés, vagy hasonló dolog, de te emiatt a vállalkozás miatt, amennyire én előre látom, nem fogsz semmit sem szenvedni. S hogyha még biztosabb akarsz lenni, csinálj így: a könyvet, amit ebben a tárgyban írsz, ajánld a pápának. Így ígérem neked, még a kanonoki állásodat sem fogod elveszteni.

Ford.: *Móritz György*

GIACOMO LEOPARDI

creative commons A digitális változat a MEK Egyesület (http://mek.oszk.hu/egyesulet) megbízásából, az ISZT támogatásával készült.

ÚJ OLASZ TUDOMÁNYOS KÖNYVEK

JOGTUDOMÁNY

CALAMANDREI, PIERO: *Istituzione di diritto processuale civile secondo il nuovo codice.* Parte prima. *Premesse storiche e sistematiche.* Pp. 254, 1941—XIX. Lire 35.

A szerzőnek a polgári perrendtartásról szóló egyetemi előadásainak összefoglaló kiadása. Összefoglalja az új törvényt megelőző idők gyakorlatát, amely természetszerűen az új törvény kialakítására is hatással volt. A szerző ezután szintétikusan összefoglalja az új törvénykönyv eredményeit és megmagyarázza annak lényeges újításait. Kifejti azokat az elveket is, amelyek a törvénykönyv megreformálásához vezettek s amelyek így az egészen keresztül vonulnak. A kötetet követő másik két kötet a törvény egyes rendelkezéseit fogja részletesen ismertetni és kommentálni.

NUVOLONE, PIETRO: *Il possesso nel diritto penale.* Pubblicazione dell'Università Cattolica del S. Cuore. Milano, 1942. Soc. Ed. «Vita e Pensiore», pp. XV+346. Lire 30.

A szerző mindenekelőtt a tulajdon és a birtokolás jogi fogalmait választja szét, majd részletesen tárgyalja a büntető jognak és a magánjognak a tulajdonról alkotott fogalmát, mely nem mindenben fedi egymást. Vizsgálja továbbá azt a terminológiai különbséget, amely a magántulajdon fogalmának mindennapi használata és jogi megfogalmazása között van. Az első inkább materialista irányú, míg a második, a jog létezésétől függetlenül is, a tulajdonjog felé hajlik. A tulajdon elleni bűncselekmény tárgyalásánál a szerző egy dogmatikus és egy ezegétikus szempontot vet fel. Ez a kettő a magánjogi tulajdon és a büntetőjogi tulajdonnak a merev szétválasztásához vezetne, a szerző azonban a kettő között megtalálja a középutat és a kiegyenlítés lehetőségét. Éppen ezért a mű igen értékes eredményekkel zárul s a modern fasiszta jogalkotás szellemi hátterébe érdekes bepillantást nyujt s az új Btk. szempontjaihoz pedig értékes magyarázatokat szolgáltat.

PANDOLFELLI, G. — SCARPELLO, G. — STELLA RICHTER, M.—DALLARI, G.: *Codice civile.* Libro della tutela dei diritti illustrando con i lavori preparatori e con note di commento. Giuffré, Milano, 1941. pp. 241. Lire 20.

A digitális változat a MEK Egyesület (http://mek.oszk.hu/egyesulet) megbízásából, az ISZT támogatásával készült.

Az új fasiszta magánjogi kódex hetedik kötete, amelyet a szerzők kiadnak. Valamennyi törvénymagyarázat közül ez követi legközelebbről a törvény szövegét, hisz a kötet szerkesztői közül nem egy a törvényelőkészítő bizottság tagja volt és így az álatala adott törvénymagyarázat mintegy autentikus, hivatalos magyarázatnak tekinthető.

TEI, GAETANO: *Nuovi lineamenti del diritto penale militare.* Ed. Giuffrè. Milano, 1942. pp. 26. Lire 4.

A kiváló szerző, hadbíró-vezérezredes, jelen kis kötetét a milanói egyetem Jogi Kara adta ki. Az 1889. évi polgári büntető jogi kódexnek 1931-ben bekövetkezett reformja után, méginkább azonban a világháborús tapasztalatok és a fasizmus katonai rendszerének újjáépítése alapján, szükségessé vált a katonai büntető könyveket is megreformálni. Az új katonai büntetőtörvény nem képez a polgári büntetőtörvénnyel szemben egy másik törvényt, hanem inkább kiegészítője, illetve részlete csak a polgári büntető perrendtartásnak. Az egyre modernebb katonai viszonyokhoz való alkalmazkodást és a fejlődés lehetőségeit éppen ezért magában rejti. Az új törvénynek egyik nagy eredménye az is, hogy szétválasztja a katonai büntető törvényhozást háború és béke esetében. Tei könyve nemcsak a törvény végrehajtásának szempontjairól tájékoztat, hanem elméleti vonalon is értékes eredményeket mutat fel.

VIASMARA, GIULIO: *Storia dei patti successori.* Pubblicazioni dell'Università Cattolica del S. Cuore. Soc. Ed. «Vita e Pensiero». Milano, 1941. voll. 2. pp. 759. Lire 80.

A hagyatéki szerződéseknek és az örökösödési jognak egy teljes és kimerítő kézikönyve. Visszanyúlik egészen a keleti, a római—bizánci és a frank joggyakorlatig, majd tanulmányozza a különböző olasz vidékek jogszokásait ezen a téren. Magukat a szerződéseket három csoportra osztja: lemondó, rendelkező és pozitív szerződések. Tárgyalja továbbá a szerződéses és a törvényes formákat, összevetve a külföldi gyakorlattal. A második kötetben bő dokumentációs anyagot gyüjtött össze a szerző, amely megvilágítja az örökösödési jog és a hagyatéki szerződések szokásjogának sokféleségét úgy időben, mint egyes vidékek szerint.

ORVOSTUDOMÁNY

AIELLO, GIUSEPPE: *Medicina del lavoro. Aspetti clinici e sociali. Prevenzione.* Ed. I. E. M., Milano, in 8°, pp. 374. Lire 45.

Fenntartani az életet a munka számára és ártalmatlanná tenni a munkát az élet szempontjából, ez a két tétel lenne az orvostudomány feladata az állam keretein belül — a mult századi Puccinotti megfogalmazása szerint. Ma az orvostudomány már nagyot haladt és feladatait ilyen egyszerűen összefoglalni nem lehet. Ma az orvostudomány a munka okozta betegségeket nemcsak gyógyítja, hanem igyekszik azokat meg is előzni. Ez a preventív tevékenység a pszichológia terére is kiterjed s a szerző foglalkozik a pszichotechnikai kísérletekkel és módszerekkel, továbbá a jelenlegi orvosi gyakorlattal ezen a téren és az állami törvényes intézkedésekkel, amelyek a munkásvédelmet szolgálják. Végül külön fejezetet szentel a munkabetegségek sajátos patológiájának. A könyvben számos egyéni megfigyelés és gyakorlaton alapuló élmény is helyet talál, ami ugyan egységének rovására megy, növeli azonban gyakorlati értékét.

COSTANTINI, G.: *Elementi di tisiologia.* Bologna, Soc. An. Poligrafici «Il Resto del Carlino». 1941—XIX, in 8° pp. 429, figg. 173. Lire 75.

A tuberkulózis kézikönyvének lehetne nevezni ezt a munkát, mely a tbc. összes válfajaival foglalkozik ugyan, a legnagyobb figyelmet mégis a tüdőtuberkulózisnak szenteli. Visszapillantást nyujt a tbc. mibenlétéről, fertőzéséről, az öröklött és

creative commons A digitális változat a MEK Egyesület (http://mek.oszk.hu/egyesulet) megbízásából, az ISZT támogatásával készült.

hajlamos voltáról vallott felfogásokra, majd áttekinti az eddig alkalmazott gyógymódokat. Ismerteti ezután Forlanini felfedezéseit és eljárásait, valamint a legújabb és legmodernebb olasz intézményeket. A könyv általában azonban inkább elméleti, mint gyakorlati síkon mozog, nagy előnye azonban, hogy reális adatokra és immár történeti tényekre támaszkodik.

DIPLOMÁCIA ÉS TÖRTÉNELEM

BIGGINI, CARLO ALBERTO: *Storia inedita della conciliazione*. Milano, Garzanti, 1942, pp. 449 in 8°, Lire 40.

A szerző a Vatikánnal való kibékülésnek nem politikai, jogi és szellemi okait kutatja, hanem a megtörtént kiegyezésnek diplomáciai aktáit, titkos levelezéseit hozza a nyilvánosság elé. Midőn a Vatikán és az Olasz Állam között a kibékülés megtörténte nyilvános lett, mindenkit meglepetés ért, mivel a tárgyalások a legnagyobb titoktartással folytak. Ez nem jelenti azonban azt, hogy Biggini puszta dokumentációs anyagot gyüjtött volna ezért össze. Kiterjed művében a történeti előzményekre és tárgyalja a fasiszta vallápolitikának a mai állását is. A mű hangja a tárgyilagos pártatlanság úgy egyházi, mint állami szempontból.

CIACERI, E.: *Tacito*. Ed. U. T. E. T. Torino. pp. 208, in 16°. Lire 18.

A szerző Tacitus külső életkörülményeinek tárgyalása után rátér a történész egyéniségének kialakulására. Ismerteti azokat az erkölcsi és történeti elveket, amelyek Tacitus munkásságát örökéletűvé teszik. Elismeri, hogy Tacitus valóban nem hadvezér és katona, s ezért munkájának katonai oldala nem a legerősebb. Másrészt Tacitus nem is filozófus, különösen pedig nem alkotott egy új történetfilozófiát, bár művéből ezt bizonyos mértékig le lehet szűrni. A szerző Tacitus tárgyilagosságát is részletesen vizsgálja s kimutatja, hogy egyes császárok életrajzában bizonyos skémaszerűen egy jó és egy rossz korszakot különböztet meg. A könyv végén a szerző Tacitus korának művészetét és tudományos életét vetíti fel a nagy történetíró munkája alapján. Az értékes könyv utolsó fejezete Tacitus értékelésének és hatásának van szentelve.

COPPOLA, G.: *Augusto*. Ed. U. T. E. T., Torino. pp. 221, in 16°. Lire 18.

Augustusnak fizikai és erkölcsi arcképe ez a kis könyv. Inkább azonban Augustust a császárt, a szelíd és békés fejedelmet, semmint a harcias és bosszúálló Octavianus triumvirt ábrázolja. A bevezetésben a szerző élénk színekkel írja le Róma közállapotait Cézár halála utáni, Octavianusnak Ciceróval való kapcsolatait, a második triumviratus megalakulását, a filippii csatát. Közben Augustus lassan a legfelsőbb hatalomra és egyeduralkodásra törekszik. Már csak ketten vannak a színen : a hideg és számító Augustus és az élvezetekben elmerült Antonius. A végső kimenetel nem lehet kétséges. Augustus egyedül maradva elvégzi Hispania pacifikálását, Sicilia gyarmatosítását, felélesztí a *ludi saeculares*-eket, visszatér bizonyos mértékig a régi erkölcsi és jogi világba. Ez az idő, amikor a *pater patriae* mint egy *pater familias* uralkodik. Utolsó éveiben már körvonalazódik Tiberius felemelkedése. Az utolsó fejezetben a szerző a Monumentum Ancyranummal foglalkozik részletesebben. A könyv mindvégig tanulságos és szórakoztató olvasmány, mely Róma felemelkedésének egyik legszebb korszakát vetíti elénk.

GARIN, E.: *Il Rinasciamento italiano*. Milano, ISPI, 1941. pp. 404. Lire 22.

«Documenti di storia e di pensiero politico», n 15.

A Burckhardt-féle renaissance-megfogalmazás óta eltelt mintegy száz év új elméleteit és szempontjait foglalja össze. Humanizmust és renaissance-ot természetesen nem választja szét. Foglalkozik a humanizmus vallásosságával, annak univerzális jellegével, a «superuomo» fogal-

creative commons A digitális változat a MEK Egyesület (http://mek.oszk.hu/egyesulet) megbízásából, az ISZT támogatásával készült.

mával, az irodalmár és a szabad ember szerepével. Szorosan vett művészeti és esztétikai kérdések az általános korjellemzés aláfestésére szolgálnak. Műve inkább a kiforrott humanizmussal és renaissance-al foglalkozik, semmint annak előkészítésével és kialakulásával.

MARIANI, VITTORIO—VARANINI, VARO: *Condottieri italiani in Germania.* Milano, Garzanti, 1941. pp. 329 in 8°. ill. 130. Lire 30.

A gazdag bibliográfiával ellátott kötet Emanuele Filiberto, Ambrogio Spinola, Ottavio Piccolomini, Raimondo Montecuccoli, Luigi Ferdinando Marsili, Eugenio di Savoia stb. alakjaival foglalkozik és így közvetlenül a Magyarországon működött olasz hadvezéreket is érinti. Rengeteg adatot és részletet tartalmazó munka.

QUAZZA, ROMOLO: *La diplomazia gonzagesca.* Milano, Istituto di Studi di Politica Internazionale. 1942, pp. 247, in 12°. Lire 25.

«La diplomazia italiana».

A mantovai udvar diplomáciai összeköttetéseinek története, amelynek hátterében az egész európai történelem körvonalai bontakoznak ki. Sok érdekes vallástörténeti vonatkozás is merül fel, mint pl. IV. Pius pápával folytatott élénk eszmecsere. Az egyes követjelentésekből érdekes kép állítható össze a francia monarchiára, Stuart Máriára stb. vonatkozólag. Másutt államelméleti elmefuttatások élénkítik a követjelentéseket. Érdekes vonatkozásokat találunk a XVI—XVII. századi olasz államok egymáshoz való viszonyára vonatkozólag is (Velence, Genova, a mantovai örökösödési háború stb.).

IRODALOMTÖRTÉNET

BALDINI, GABRIELE: *Panzini.* Brescia, «Morcelliana», 1942. pp. 183, in 16°. Lire 12.

Az író személyes ismeretsége bizonyára befolyásolja a kritikus munkásságát. Jelen esetben azonban ez az ismeretség nem megy a könyv rovására, s Baldini tud objektív kritikus, elfogulatlan lélekbúvár és éles megfigyelő is lenni. Ismeretsége Panzinivel sok intim vonást ad a könyvnek, másrészt kritikai képességei helyesen találják meg azokat az elveket és formákat, amelyek Panzini művein keresztül vonulnak. A kötet olvasása után Panziniről teljes emberi és írói arcképet nyerünk.

Belli, Giuseppe Gioacchino. Roma, Fratelli Palombi, 1942. pp. 310, in 8°. Lire 200.

A költő születésének 150. évfordulója alkalmából rendezett kiállítás anyaga adja meg a kötet alapját. Különösen a római Biblioteca Vittorio Emanuele levéltári anyaga alapján a költő igen sok szempontból teljesen új beállításba kerül. A szövegközti és külön táblákkal gazdagon illusztrált kötetben több tanulmány van. GIUSEPPE BOTTAI «La romanità del Belli» c. ír tanulmányt, VIGOLO «Sentimento morale e religioso dei Sonetti» címmel, MUZIO MAZZOCCHI ALEMANNI «Unità dei Sonetti» címmel ír igen érdekes tanulmányt. Egyéb cikkek HUETTERER «Belli topografo», MUNOZ «Belli e Pinelli», CECCARIUS «I bollettini per il teatro romanesco», UMBERTO GNOLI «Un'ignezia sul Belli», LUIGI DE GREGORI «Un gruzzoletto di lettere inedite», P. P. TROMPEO «Belli e Stendhal», PAOLO TOSCHI «Introduzione ai Sonetti» stb. A kötet tehát nemcsak Bellire vonatkozó kritikai tanulmányokat, hanem biográfiai cikkeket és általános, kortörténeti vonatkozású tanulmányokat is magában foglal.

DE MATTEI, RODOLFO: *Viaggi in libreria.* Firenze, Sansoni, 1941, 16°, pp. XIX+263. Lire 20.

Inkább összehasonlító irodalmi tanulmányok gyüjteményének lehet nevezni a kötetet, semmint irodalmi kritikának. Bár a szerző az Odisszejával és a Hamlettel is foglalkozik esztétikai szempontból művének gerincét mégis az azonos alakok, azonos témák keresése és nem véletlen

creative commons A digitális változat a MEK Egyesület (http://mek.oszk.hu/egyesulet) megbízásából, az ISZT támogatásával készült.

feltalálása adja meg. Nemcsak irodalmi és esztétikai szempontból, hanem morális és szociális tekintetből a világirodalom egyes, időben és helyben esetleg távoleső alkotásai között csodálatos egyezések vannak: Verga «Mastro don Gesualdo»-ja közel áll Zola «La Curée» és «L'Argent» c. műveihez, s ez még könnyen érthető is. Méltán lehet azonban a «Padri e figli» témát a Cinquecentóban élt Ortensio Landótól Pirandellóig, Vivantiig vezetni. Turgenyev és Spring között is lehet összefüggéseket találni. A könyv azonban nem száraz összehasonlítások halmaza, hanem művészi alkotás is, mely igen szórakoztató olvasmányt nyujt azoknak, akik a régi könyvek és az új irodalmak között szeretnek búvárkodni.

Di Benedetto, L. a cura di: *Poemetti allegorico-didattici del sec. XIII.* Bari, Laterza, pp. 376, in 8°. Lire 50.

«Scrittori d'Italia».

A szerző ugyanebben a sorozatban 1939-ben sajtó alá rendezte a Dolce Stil Nuovo költőinek kötetét. Az allegorikus és tanító költészet mostani kötete magában foglalja nemcsak az általánosabban ismert «Intelligenza», «Fiore» és «Detto d'Amore» c. műveket, hanem Brunetto Latini «Tesoretto» és «Favolello» c. műveit is. Újra kiadja a szerző a Cod. Vat. 3793. szonettgyüjteményt, amelyet általában «Trattato della maniera di servire» cím alatt ismernek. A bő jegyzetekkel ellátott kiadás egyik érdekessége az is, hogy a szerző több költeményt eddig csak névről ismert toszkán költőknek tulajdonít: Lippo Pasci dei Bardi, Bartolino Palmieri, Graziolo Finfo, Lapo del Rosso, Federico Gualterotti stb. Különösen érdekes ezek között Lippo Pasci dei Bardi alakja, akinek munkásságát a szerző stilisztikai, tartalmi és mondattani összefüggések, illetve hasonlóságok alapján állítja össze.

Nardi, Bruno: *Dante e la cultura medievale. Nuovi saggi di filosofia dantesca.* Bari, Laterza, 1942, pp. XII+334. 8° Lire 50.

«Biblioteca di Cultura Moderna».

A szerzőnek különböző folyóiratokban megjelent filozófiai tanulmányainak a gyüjteménye, amelyhez két új fejezet is csatlakozik «A XIII. századi olasz költők és Dante filozófiai felfogása a szerelemről» és «Dante mint próféta» címmel. A szerző a kérdést inkább filozófiai, semmint esztétikai szempontból fogja fel s így könyvében a gazdag idézetek és hivatkozások sorában Szent Tamás, a skolasztika, a platonizmus, az averroizmus tételei és lényege sokszor szerepelnek, oly módon, hogy az irodalmi művek filozófiai hátterét világítják meg. Kutatásainak középpontjában természetesen a legbőségesebb forrás, Dante áll. Külön fejezetek foglalkoznak a lelkiismeret, a lélek halhatatlansága, az emberi lélek eredete és mibenléte kérdéseivel, szóval mindazzal, ami a középkori embert a filozófiából foglalkoztatta. A szerző megállapításai érdekesek, bár több helyen vitathatók.

Rizzi, T. Lucrezio: *Allegoria, allegorismo e poesia nella «Divina Commedia».* Milano, 1941. Ed. Principati, in 8°, pp. 190. Lire 12.

Dante «való» és «képzelt» világa közötti kettősségben, amelyet Croce, De Sanctis állított be, ma már sokan kételkednek. A szerző eredményei között a legfontosabb, hogy kimutatja a poetikum abszolút uralmát Dante művében. Az allegoria is, mely Dantenál a szimbólumhoz mindig igen közel áll, tulajdonképpen művészi előadómód. Dante allegoriái a középkori szokásos allegorizmustól, mely a költészeten kívül áll és sokszor azzal ellentétes, merőben különböznek. Ettől a szerves, élettel telített allegoriától Dante csak két ízben tér el: a «veltro» és a «dux» esetében. A könyv lényege, hogy Dante képzelt világa, a mű szerkezete, a dantei allegória nem más mint költészet.

Turri, Vittorio—Renda, Umberto: *Dizionario storico-critico della letteratura italiana.* Torino, Paravia, pp. VIII+1143, in 16°. Lire 68.

Turrinak 1900-ban «Dizionario storico manuale della letteratura italiana» c. hasonló irányú művének teljesen átdolgozott és a modern eredményeket figyelembe vevő kiadása. Újítása a kötetnek, hogy a személynevek címszóihoz az egyes irány-

creative commons A digitális változat a MEK Egyesület (http://mek.oszk.hu/egyesulet) megbízásából, az ISZT támogatásával készült.

zatok, stilisztikai és esztétikai szakkifejezések címszavait is hozzáadja. Természetesen a legmodernebb irányzatok és a ma élő írók, költők is szerepelnek a könyvben. Mindenkinek, aki olasz irodalommal és irodalomtörténettel hivatásszerűen vagy szórakozásból foglalkozik, elengedhetetlen kézikönyve, rövid, szabatos és megállapodott véleményeket adó kis irodalomtörténeti lexikónja ez a kötet.

MŰVÉSZET, TÖRTÉNET, KÉPZŐMŰVÉSZET ÉS ZENE

ABBIATI, FRANCESCO: *Storia della musica.* Vol. II. *Seicento.* pp. 460. Lire 100. Vol. III. *Settecento.* pp. 537. Lire 100. Milano, Garzanti, 1941. in 8°.

Általános zenetörténet, amelynek első kötete a görög-római kortól a középkor végéig tárgyalta a zenei formákat. A középkor tárgyalásánál és később a világi és egyházi zene beosztást követi. A második kötet Seicento cím alatt a zene renaissance-ának és a korabarok történetét ismerteti, amelyben már kialakulóban van a mai zene formái s ebben a korban már határozott irányokat és ismert neveket találunk. A Settecento kötettel már a java barok korban vagyunk s feltűnnek az általánosan ismert nagy nevek. Természetesen Abbiati szempontjai inkább az olasz zene történetét emelik ki, azonban bőségesen tárgyalja az Itálián kívüli zene fejlődését is és ismerteti a nemolasz nagy mestereket.

BARBLAN, GUGLIELMO: *Musica e strumenti musicali dell'Africa Orientale Italiana.* Ed. della Triennale d'Oltremare. Napoli, 1941, pp. 144. Lire 22.

A könyv első részében a szerző az etiop zenét vizsgálja. Megállapítja az egyházi és a népi zene közötti különbségeket. Kimutatja, hogy az első az európai egyházi zene hatása alatt fejlődött ki, míg a népi zene közelebb áll a keleti zenei formákhoz. A különböző népi zenei formáknál, — dal, menyegzői ének, szerelmi dal, harci induló stb. — ellentétben az eddig általánosan elterjedt véleménnyel, a diatonikus jelleget is megtalálja. Anyagát részben helyszínén gyüjtötte, részben a tengerentúli kiállítás alkalmából felvett sok ezer gramofonlemezből válogatja ki.

A könyv második része az etiópiai hangszereket ismerteti húros, vonós, fúvós, ütő stb. csoportokra osztva, s megállapítva mindegyiknek a hangterjedelmét és színezetét, ami viszont az etióp zenének az esztétikai értékeléséhez és megértéséhez vezet.

BUSONI, FERRUCCIO: *Scritti e pensieri sulla musica.* Le Monnier, Firenze, 1941. pp. 141. Lire 15.

A nagy zongorista neve puszta történelem lenne, ha irodalmi hagyatéka és zenei munkássága nem maradt volna fenn. LUIGI DALLA PICCOLA és GUIDO M. GATTI a jelen kötetben összegyüjtötték irodalmi hagyatékát. A kötethez bevezetést MASSIMO BONTEMPELLI írt. Az írások alapján nemcsak az ember a maga egyéni életével vetődik elénk, hanem betekintést nyerünk alkotásainak szellemébe, zongorajátékának esztétikájába is. Érdekesek önvallomásai is, melyeket a szerzők a jellemzésre minduntalan felhasználnak. A mester feljegyzései sok értékes adatot tartalmaznak korának zenei életére vonatkozólag is, s mint ilyen a jelen könyv a zenekedvelők és esztétikusok kedvenc olvasmánya lehet.

DIOTALLEVI—MARESCOTTI: *Ordine e destino della Casa Popolare.* Editoriale Domus. Milano, 1942—XX. Con introduzione di GIUSEPPE PAGANO. In 4°, pp. XXV+ 106. ill. 810, tavv. 6. 120 Líra.

A Casa Popolare kérdése a szerző megfogalmazásában inkább a szociális térre, semmint a művészet területére tevődik át. Bár a könyv szigorúan technikai jellegű és a szakembereknek mindenre vonatkozólag pontos ismereteket ad, éppen ezért általános érdeklődésre tarthat számot. A könyv a kapitalista rendszerrel ellentétben épülő városi negyedeknek és munkásházaknak a bibliája. Az olasz fejlődést

A digitális változat a MEK Egyesület (http://mek.oszk.hu/egyesulet) megbízásából, az ISZT támogatásával készült.

annyira tükrözi már vissza, hogy a «casa popolare» vagy a «casa operaia» fogalom helyett a «casa per tutti»-t vezeti be. Bemutatja a csoportos és az elszórt építkezési típusokat, az egy- és a többemeletes lakóházakat, azoknak legpraktikusabb és leggazdaságosabb berendezését, amelyben azonban a modern esztétika szempontjai is érvényesülnek. Érdekesen fejtegeti a «horizontális» város előnyeit a Le Corbusier által megfogalmazott «vertikális» várossal szemben. A könyv tehát nemcsak építészeti szakkönyv, hanem szociális és esztétikai vezérfonal is a mai építész számára.

GALLO, RODOLFO: *L'incisione nel'700 a Venezia e a Bassano.* Venezia, Libreria Serenissima. pp. 66, in 16°, Lire 10.

A velencei Ridottóban rendezett XVII—XVIII. századi velencei metszetkiállítás szolgáltatott közvetlen alkalmat a kötet megírására. Ekkor voltak legnagyobb számban együtt Giuseppe Wagner velencei kalkografiájának és a bassanói Remondini rézmetsző műhelynek a termékei. A két domináns mester: Piranesi e Bartolozzi. Ezeknek munkásságával a szerző részletesen foglalkozik, de mellettük megemlíti a kisebb metszőket is: Marco Alvise Pitteri, Antonio Canal, Luca Carlevaris, Marco Ricci, Gianfrancesco Costa, Anton Maria Zanetti, Volpato, Tiepolo, Novelli, Marieschi stb. Érdekesen jellemzi a velencei metszeteknek a stílusát és megállapítja azoknak eredeti, élettel telített jellegét. A metszetekben az egész kor visszatükröződik: tájképek, zsánerjelenetek, kosztümök, arcképek és nem utolsó sorban a nagy festészeti alkotások reprodukciói. Értékes művészettörténeti és kortörténeti összefoglalás.

PALLOTTINO, MASSIMO: *Etruscologia.* Milano, Hoepli, 1942, pp. XVI+297, tavv. 44, ill. 50. Lire 28.

«Collezione Riepiloghi».

A könyv három részre oszlik: az etruszkok Itália és a Földközi-tenger történetében; az etruszk kultúra és végül az etruszk nyelv rejtélye. Tárgyalja az etruszkok eredetét és a villanovianók között találja meg. Nagyon jártas a máig is ismeretlen etruszk nyelv kérdéseiben, természetesen azonban végső megoldást ő sem tud adni. Ismerteti a temetési szokásaikat egyes régiók szerint. Foglalkozik vallási kérdésekkel is. Egyszóval összefoglalja mindazokat az ismereteket, amelyeknek az etruszkokra vonatkozólag a birtokában vagyunk. Sok eredeti meglátása van de sok elgondolása még alapos megvitatásra fog alkalmat nyujtani.

RIGOTTI, GIORGIO: *L'architettura del mobile.* Milano, Hoepli, 1941, pp. 220, in 4°. ill. 350. Lire 90.

A Hoepli cég praktikus kézikönyvsorozatában méltán foglal helyet ez a kötet, amely a modern építészet és díszítőművészet szellemének megfelelően, a modern bútor esztétikáját, stílusát és gyakorlati kivitelét példázza. A szerzőnek kiindulásul az általános lakásméretek szolgálnak, majd felállít egy középarányt az egy helyiségben elhelyezhető bútorok nagysága között. Maga ez a szempont már érdekessé teszi a művet, amelyet szerkezeti és tervrajzok egészítenek ki. A kötet végén az ilyen szempontok mellett készült bútoroknak a képét és teljes interiöröket közöl a szerző.

creative commons A digitális változat a MEK Egyesület (http://mek.oszk.hu/egyesulet) megbízásából, az ISZT támogatásával készült.

OLASZ SZEMLE

STUDI ITALIANI IN UNGHERIA

SOMMARIO

Pag.

FRANCESCO FALUHELYI: *Cosa deve il diritto internazionale all'Italia* 489

GIOVANNI HANKISS: *Il Parini visto dagli Ungheresi* 503

DESIDERIO DERCSÉNYI: *La politica fascista delle arti* 511

GIORGIO KEREKES: *Jacopo Carove, commerciante italiano a Kassa*..... 525

MICHELE FUTÓ: *I rapporti commerciali italo-ungheresi fra le due guerre mondiali* (II) 549

LUIGI PONGRÁCZ: *Vespasiano da Bisticci ed i suoi clienti ungheresi* 567

RECENSIONI — Valentino Hóman: Destino ungherese, missione ungherese. Passato e avvenire *(R. Mosca)* — Scritti vari in onore del Prof. Tiberio Gerevich *(G. Baldini)* — Eugenio Koltay-Kastner: Lineamenti della letteratura italiana moderna *(R. Pian)* — Ladislao Gáldi—Ladislao Hadrovics—Tiberio Kardos: L'influsso italo-ungherese sui Balcani *(R. Mosca)*—Colomanno Karay: Il diritto corporativo italiano *(R. Mosca)* 589

ANTOLOGIA — Dal «De hominis dignitate» di Giovanni Pico della Mirandola, introduzione e traduzione di *Tiberio Kardos* — «Il Copernico», dialogo dalle «Operette Morali» di G. Leopardi nella traduzione di *Giorgio Móritz* 597

NUOVI LIBRI SCIENTIFICI ITALIANI 620

SOMMARIO E RIASSUNTI IN ITALIANO 627

LUGLIO—AGOSTO 1942/XX

Anno I *Numero 4*

creative commons A digitális változat a MEK Egyesület (http://mek.oszk.hu/egyesulet) megbízásából, az ISZT támogatásával készült.

DIRETTORE

ALDO BIZZARRI

RESPONSABILE PER LA REDAZIONE E L'EDIZIONE

LADISLAO PÁLINKÁS

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

Direzione e Redazione: Istituto Italiano di Cultura per l'Ungheria
Budapest, IV., Eskü-út 5. Telefon: 388—128 és 184—403
Amministrazione: Franklin-Társulat Magyar Irod. Int. és Könyvnyomda
Budapest, IV., Egyetem-u. 4. Telefon: 187—947 és 185—618.
Abbonamento annuo Pengő 20. Sostenitore Pengő 100. Un numero Pengő 4.
Numero del conto corrente postale: 16,853

Si pubblica ogni due mesi in volumi di 160 pagine

creative commons A digitális változat a MEK Egyesület (http://mek.oszk.hu/egyesulet) megbízásából, az ISZT támogatásával készült.

COSA DEVE IL DIRITTO INTERNAZIONALE ALL'ITALIA

di FRANCESCO FALUHELYI

ordinario di diritto internazionale alla R. Università di Pécs, vice-preside della Facoltà di Giurisprudenza

L'autore si pone anzitutto la domanda se convenga, nei nostri tempi, parlare di un vero e proprio diritto internazionale. Ogni crisi mondiale, come quella che viviamo, conduce al rafforzamento del diritto internazionale. La linea di sviluppo del diritto internazionale è — sempre secondo l'autore — nel senso di raggiungere una certa giustizia internazionale e non di servire agli scopi arbitrari ed egoistici di alcuni stati. È merito del Fascismo l'aver avviato il diritto internazionale in questa direzione dopo la prima guerra mondiale. L'autore dimostra l'influsso del Fascismo sul diritto internazionale in generale e sulle sue questioni particolari entro il quadro della Società delle Nazioni e fuori di essa. Attraverso la sua partecipazione alla Società delle Nazioni, l'Italia tendeva a gettare le basi giuridiche per la preponderanza direttiva delle Grandi Potenze. Mediante la sua attività in favore del revisionismo generale volle, non solo assicurare la vita alla Società delle Nazioni, ma anche renderla così sicuro pegno della pace mondiale. L'autore passa poi in rassegna le tappe percorse dall'Italia, sin dal 1919, per il giusto revisionismo, delinea l'opera del Fascismo per la sospensione dei pagamenti dei debiti di guerra, per l'equa ripartizione delle colonie e per la questione del disarmo sulla base della parità. Fuori del quadro della Società delle Nazioni, l'Italia si è sempre contrapposta ad ogni alleanza parziale tra nazioni componenti la Società ; difatti soltanto dopo il suo distacco dalla Società, l'Italia stipulò patti ed alleanze. L'eliminazione delle guerre, secondo le dottrine del Fascismo, non è possibile se non con l'eliminazione delle ingiustizie e con la creazione di un nuovo e giusto ordine internazionale, perciò provvide alla riforma, anche se interna, dei diritti di guerra già obliterati praticamente. Nel campo del diritto internazionale regionale l'autore dimostra il grande merito che l'Italia si è conquistata risolvendo il delicato problema delle relazioni col Vaticano. Infine l'autore professa la sua fiducia nella necessaria vittoria della dottrina internazionale del Fascismo : «Il Fascismo — dice — rappresenta, di fronte al passato, lo sviluppo dell'idea statale e sociale. È mio assoluto intimo convincimento che questa direzione dottrinaria che cerca di realizzare le condizioni atte ad alleviare le condizioni dell'umanità avrà la vittoria, perché deve assolutamente conseguirla».

creative commons A digitális változat a MEK Egyesület (http://mek.oszk.hu/egyesulet) megbízásából, az ISZT támogatásával készült.

IL PARINI VISTO DAGLI UNGHERESI

di Giovanni Hankiss

ordinario di lingua e letteratura francese alla R. Università di Debrecen

Nell'opera poetica del Parini si possono riscontrare tutti gli elementi caratteristici del sec. XVIII. Perciò *Il Giorno* ha un significato che supera i confini dell'Italia. Il Parini uomo è affine per temperamento ai poeti ungheresi, movendosi tra stati d'animo estremi, perciò è stato facilmente compreso in Ungheria. Nella sua opera letteraria, che riflette l'epoca di Maria Teresa, troviamo alcuni riferimenti anche all'Ungheria. Le sue nozioni sull'Ungheria sono pure caratteristiche dell'epoca: vi si parla del vino di Tokaj e del cavallo della pianura ungherese. Ha un senso più profondo il sonetto nel quale si accenna alle vittorie austriache sui prussiani, poiché vi si rappresenta un grandioso corteo di figure allegoriche — Vergogna, Spavento, Ardimento, Giustizia — che circondano la figura principale, Maria Teresa, sorretta e difesa da un eroe ungherese. Se il Parini non ebbe imitatori immediati e non esercitò una certa influenza sulla letteratura ungherese ha tuttavia una certa parentela spirituale con alcuni poeti magiari, poiché essi pure esprimono lo stesso stato d'animo e sono della sua stessa epoca. Anche costoro prediligono il genere satirico-didascalico (Faludi) influenzato, del resto, molto dagli esempi della letteratura italiana. Altro gemello del Parini è il Kármán che ritrae la stessa figura del giovanetto nobile annoiato imitatore della moda esotica. Anche come lirico il Parini ha il suo corrispondente tra i poeti dell'Ungheria: Berzsenyi, che esprime la stessa alta moralità classica. Comune col Parini è infine il sentimento patriottico dei poeti dell'Ungheria. Se non si possono rilevare immediate influenze filologiche — così conclude l'autore — è pure interessante lo studio delle vie percorse dai grandi poeti delle due nazioni ritrovatesi definitivamente dopo un secolo e mezzo.

POLITICA FASCISTA DELLE ARTI

di Desiderio Dercsényi

storico d'arte addetto alla Commissione dei Monumenti d'Ungheria

In Italia le istituzioni e le riforme riguardanti le belle arti, le antichità e l'educazione artistica sono relativamente recenti. Benché l'idea di un'unitaria politica fascista delle arti avesse già una certa tradizione, il riordinamento avvenne soltanto in seguito all'applicazione della Carta della Scuola, che trasformò prima di tutto l'educazione artistica e, contemporaneamente, riorganizzò le rispettive sezioni del Ministero competente. Il principio fondamentale della riforma è che l'arte deve aver la sua parte nella formazione e nell'educazione della nazione. Perciò non si può distinguere, in certo senso, l'arte antica dall'arte moderna, prodotti entrambe del medesimo genio italico. Riconoscendo l'importanza dei monumenti artistici e storici, la Camera dei Fasci e delle Corporazioni votò nel 1939 la nuova legge sulla tutela degli oggetti d'arte e dei monumenti storici. Uno dei principi fondamentali di questa nuova legge è che l'oggetto d'arte appartiene al patrimonio nazionale anche quando è posseduto dal privato, e come tale non può essere sottratto alle vigenti disposizioni circa la conservazione ed il restauro di essi; le spese relative spettano tuttavia al legittimo proprietario. La nuova legge proibisce ed in ogni modo limita l'esportazione di oggetti d'arte italiani. Un'altra disposizione

creative commons A digitális változat a MEK Egyesület (http://mek.oszk.hu/egyesulet) megbízásából, az ISZT támogatásával készült.

della legge è che gli oggetti d'arte appartenenti a privati, ma notificati come interessanti anche il patrimonio nazionale, devono essere accessibili al pubblico. La nuova legge riordinò anche le sopraintendenze raddoppiandone il numero e di s tinguendole in quattro gruppi, il che determinò poi l'intensificazione degli scavi e delle ricerche archeologiche nonché la creazione dell'Istituto Centrale del Restauro. Tutta questa vasta attività legislativa tende a realizzare il principio che l'arte non è un lusso dei privilegiati, ma è un bisogno primordiale ed essenziale della vita. Fin qui le disposizioni in favore dell'arte antica, ma la nuova legge provvede anche in favore dell'arte moderna e degli artisti viventi. Le finalità sono diverse : mentre per il passato il compito più importante era la conservazione, nel presente la politica fascista delle arti si estrinseca nell'ordinamento corporativo e attraverso i sindacati degli artisti e professionisti. La produzione artistica è di interesse vitale per lo Stato, perciò esso deve dare la possibilità di lavorare ai veri artisti, promuovere la collaborazione con gli altri sindacati, migliorare le condizioni di vita economica dei giovani artisti, insomma imprimere nel campo della creazione artistica un ritmo di lavoro pari a quello che distingue le altre branche della vita sociale. Con premi e concorsi, con la prescrizione di acquisti ufficiali risolve il problema finanziario, mentre con l'istituzione dell'Ufficio per l'Arte Contemporanea provvede agli interessi sociali degli artisti. Grazie ai provvedimenti sopraccennati, l'Italia colla politica fascista delle arti, riprendendo la sua tradizionale posizione di primato, occupa ora un posto preminente in Europa.

JACOPO CAROVE, COMMERCIANTE ITALIANO A KASSA

di Giorgio Kerekes

direttore di scuola commerciale superiore

A cavaliere dei secoli XVII—XVIII tutta una colonia italiana visse a Kassa, la città più ricca dell'Alta Ungheria, importante nodo di strade commerciali. Non soltanto uomini d'arme come il conte Nigrelli, il Caraffa ed altri mandativi dal governo austriaco, ma nella città si stabilirono anche molti commercianti e molti uomini d' affari italiani. Tra essi ebbe una parte cospicua Jacopo Carove, che, diventato cittadino di Kassa nel 1672, partecipò intensamente alla vita pubblica della città. Cominciò la sua carriera come semplice speziale, poi grazie alla sua prestanza fisica e spirituale, nonché al favore delle circostanze, riuscì a mettere insieme una discreta sostanza. Insieme con un suo connazionale, Pietro Cetto, diventò uno dei capi della corporazione dei commercianti e, in questa veste, anche membro del consiglio municipale ed attivo esponente della vita politica del comune, del quale fu più volte ambasciatore presso la corte di Vienna e presso alcune città ungheresi. Con i mezzi di cui disponeva riuscì a promuovere una vasta attività bancaria intrattenendo rapporti di affari con varie famiglie di nobili ungheresi, di cui diventò ben presto il confidente frequentando la loro società e stringendo anche rapporti familiari con alcune di essi. Durante le guerre di libertà del Thököly, quando alla città fu imposta una forte contribuzione, anche il Carove dovette pagare una forte somma, e quando le soldatesche del Thököly misero a sacco la città, il Carove subì un danno di oltre otto mila fiorini d'oro. Ne seguì un laborioso quanto vano processo per l'indennizzo. Il processo però interessa sotto il profilo storico, poiché ci consente di studiare la vita cittadina di Kassa e le condizioni sociali di quel tempo. Sono interessanti le relazioni dei Carove con la società mondana e colta di Kassa, da cui possiamo arguire quale e quanta fosse l'estimazione goduta nell'ambiente dagli Italiani ospiti della città o diventati suoi cittadini. La famiglia Carove visse ancora per lungo tempo a Kassa,

creative commons A digitális változat a MEK Egyesület (http://mek.oszk.hu/egyesulet) megbízásából, az ISZT támogatásával készült.

onorata dalla comunità (Jacopo Carove morì nel 1708), imparentata con altre famiglie italiane, come i Cetto già menzionati, i Romaroni, i Novelli, i Bianchini, i Caperani, che pure godettero a Kassa di una buona nomea e di una discreta fortuna come commercianti ed uomini d'affari. I Carove e gli altri italiani dei secoli XVII e XVIII continuavano, del resto, una lunga tradizione di famiglie italiane stabilitesi in Ungheria, poiché nel Medioevo e durante il Rinascimento molti italiani, tra i quali numerosi artisti e letterati, commercianti e condottieri, erano vissuti a Kassa, trovandovisi come in una seconda patria e contribuendo alla formazione dello schietto spirito italo-ungherese della città.

I RAPPORTI COMMERCIALI ITALO-UNGHERESI FRA LE DUE GUERRE MONDIALI

di MICHELE FUTÓ

segretario della Camera di Commercio e dell'Industria di Budapest

(Continuazione)

Il primo accordo commerciale italo-ungherese entrò in vigore per l'Ungheria soltanto nel 1929, ma non poté far sentire il suo benefico effetto che per qualche tempo, poiché già nel 1931 si acutizzò la crisi mondiale che limitò sensibilmente i traffici coll'estero, riducendone considerevolmente il volume. Il traffico coll'estero dell'Ungheria ebbe una notevole contrazione, poiché, come provano i dati statistici, l'Ungheria era allora uno dei paesi più onerati da impegni e la sua bilancia commerciale non poteva esser rimessa in equilibrio se non con la riduzione al minimo delle importazioni e con severe restrizioni circa il traffico coll'estero. Naturalmente le limitazioni s'imposero anche nelle relazioni commerciali coll'Italia, ma esse furono relativamente meno rigide, in seguito all'accordo commerciale già menzionato ed agli accordi parziali stipulati successivamente. Negli anni della crisi, l'Italia aumentò la sua esportazione e la sua importazione dall'Ungheria rispetto al 1929. Il traffico commerciale tra i due paesi diventò perticolarmento intenso quando l'Italia, l'Austria e l'Ungheria stipularono nel 1934 gli accordi di Roma, per controbbilanciare la Piccola Intesa stizzosamente ligia allo status quo. Questi accordi non fecero che allargare la sfera delle agevolazioni previste nel regime dell'esportazione del Brocchi vigente sin dal 1932; tali agevolazioni furono nella pratica un efficace mezzo per l'esportazione senza che tuttavia gli altri paesi aventi clausole a loro favore potessero obiettare qualcosa contro di esso. L'accordo ebbe un duplice scopo nelle relazioni commerciali italo-ungheresi: quello di trovare uno sbocco al grano ed al bestiame, principali prodotti d'esportazione dell'agricoltura ungherese, che altrimenti sarebbero stati difficilmente collocati, e ad aumentare per riflesso con il transito ungherese il traffico di Fiume paralizzato per effetto della politica jugoslava dei diritti di tariffa. Nel traffico delle merci aumentò sopratutto l'esportazione ungherese in Italia, facilmente spiegabile col fatto che l'Italia si preparava sin dal principio del 1935 alla guerra africana e riduceva al minimo la sua esportazione di articoli industriali verso l'Ungheria. Sotto la pressione della Società delle Nazioni nel novembre 1935 cinquantadue stati del mondo imponevano le sanzioni all'Italia per ridurla all'obbedienza con il mezzo «pacifico» del disagio economico, ma in questo frangente critico accanto all'Austria ed alla piccola Albania, l'Ungheria prendeva posizione a favore dell'Italia ed in forma concreta aiutava l'approvigionamento del popolo italiano. Che questo atto disinteressato fosse dettato dall'idealismo della vera amicizia, lo dimostra il fatto che in cambio dei suoi prodotti agricoli, l'Ungheria non soltanto non ebbe dall'Italia importanti articoli industriali, ma anzi corse il rischio di perdere i lontani mercati della sua esportazione, notevoli dal punto di vista della sua importazione di materie

creative commons A digitális változat a MEK Egyesület (http://mek.oszk.hu/egyesulet) megbízásából, az ISZT támogatásával készült.

prime. Le potenze democratiche allora favorirono l'esportazione degli Stati balcanici circostanti a svantaggio dell'Ungheria la quale, contrapponendosi a loro nettamente, soccorse il paese alleato ed amico sino alla vittoria.

(Continua)

VESPASIANO DA BISTICCI ED I SUOI CLIENTI UNGHERESI

di Luigi Pongrácz
professore di liceo

Vespasiano da Bisticci, il «princeps omnium librariorum»,nacque a Firenze nel 1421. A dodici anni fu a scuola da un libraio di Firenze. Autodidatta, ebbe una scarsa educazione. Conosceva i classici non da erudito, ma da libraio, cioè superficialmente. Grande era invece la sua competenza in tutto quello che riguardava la formazione di biblioteche e in tutto ciò che si riferiva al commercio dei libri. Più tardi il Bisticci divenne proprietario di una bottega «al palagio della podestà», che fu luogo di ritrovo dei letterati fiorentini, e visitato da dotti di passaggio per Firenze. Nessuno degli altri librai seppe salire alla sua rinomanza: il buon Vespasiano fu per così dire «il libraio ufficiale» del suo tempo. Egli concorse alla formazione delle più importanti biblioteche e le commissioni gli giungevano da ogni parte dell'Europa civile. La nuova invenzione, la stampa, portò una vera rivoluzione nel campo editoriale e nel commercio librario, e l'industrioso libraio fiorentino cominciò a sentire che la fine della sua opera era imminente. Benché i letterati ed i collezionisti di libri non facessero buon viso all'invenzione rivoluzionaria, essa fu più forte del disdegno dei bibliofili. Vespasiano dovette dunque rinunziare al suo lucroso commercio rifugiandosi nel suo buon retiro all'Antella; verso il 1493 pose mano alle sue *Vite di uomini illustri del secolo XV*. Papi, uomini illustri, principi, letterati, uomini di chiesa e di stato, ecc, che ebbero rapporti con lui vengono rammentati in questa sua rassegna. Avendo trascorso la maggior parte della sua vita tra scrittori e letterati, anche il nostro divenne autore e si mise a scrivere le *Vite*, non in latino ma in volgare. Morì il 27 luglio 1498 e fu sepolto a Firenze nella Chiesa di Santa Croce. Con lui morì l'ultimo rappresentante di un'epoca ormai chiusa e con lui spariva anche un mestiere che fu uno dei mezzi più efficaci per la diffusione dell'umanesimo.

Dopo l'introduzione nella quale l'autore accenna ai motivi che l'hanno persuaso a compilare la sua raccolta, seguono, in ordine quasi gerarchico, le *Vite*. La prima parte della raccolta tratta dei pontefici, re e principi, nella seconda parte, di cardinali, nella terza, di arcivescovi, vescovi prelati e religiosi, nella quarta, degli uomini di stato, ed infine, nella quinta, dei letterati e degli uomini dotti.

Le *Vite* sono raccontate secondo uno schema scolasticamente ordinato. L'autore si propone le domande «quando?», «dove?» e «in che modo?» e risponde alle domande stesse descrivendo il personaggio nel suo aspetto esteriore. La descrizione si dilunga anche nei particolari, nulla sfugge di quello che costituisce la caratteristica del soggetto. Dopo lo studio delle esteriorità Vespasiano passa allo studio interno degli uomini, dando così un quadro completo della persona rappresentata.

Tra le *Vite* di Vespasiano da Bisticci interessano particolarmente gli Ungheresi quelle che trattano dei prelati magiari, che nel Quattrocento ebbero rapporti con il libraio fiorentino. Nella raccolta figurano le Vite di *Giovanni Vitéz*, arcivescovo di Esztergom, quella di suo nipote, *Jannus Pannonius*, vescovo di Pécs e la vita di *Giorgio (Handó?)*, vescovo di Kalocsa.

Il buon libraio dà un'immagine interessante di questi tre prelati ungheresi, descrivendoli come egli li aveva conosciuti. Ammira le loro virtù, la loro sapienza ed è fiero di essere familiare ad uomini tanto eccellenti. Le *Vite*, scritte dal semplice libraio fioren-

creative commons A digitális változat a MEK Egyesület (http://mek.oszk.hu/egyesulet) megbízásából, az ISZT támogatásával készült.

tino, benché non abbiano un valore artistico, appartengono ai più importanti documenti letterari e culturali del secolo XV, sicché dall'opera sua si potrebbe ricavare una stupenda storia, che sarebbe feconda di ammaestramenti e che darebbe luce alla storia delle lettere e dei letterati in quell'epoca veramente meravigliosa. Non vogliamo dare alle *Vite* di Vespasiano da Bisticci un'importanza letteraria maggiore di quella che meritano, ma dobbiamo riconoscere che, nonostante i difetti, l'opera del libraio fiorentino è importante per la storia della cultura dell'umanesimo, oltre che per le notizie importantissime circa la storia della cultura ungherese nel Quattrocento.

•

IL TRATTATO «DE HOMINIS DIGNITATE» DI GIOVANNI PICO DELLA MIRANDOLA

di TIBERIO KARDOS

libero docente, professore di liceo

L'autore traduce in ungherese brani scelti dall'opera immortale «De hominis dignitate» di Giovanni Pico della Mirandola, premettendo alla traduzione uno studio critico e storico. Dopo un sommario esame della vita e fortuna di Pico della Mirandola, riassume criticamente i risultati delle nuove ricerche. Analizza lo studio estetizzante di Walter Pater, lamentando che in esso manchi il riconoscimento dell'importanza del pensatore italiano nella storia della filosofia europea, delle forze interiori e della fede che lo animarono. Quanto ai tentativi di rivalutazione fatti da vari studiosi, mette in evidenza il contributo di studi dati da V. di Giovanni, A. Della Torre, G. Gentile, E. Cassirer, E. Anagnine, H. W. Rüssel e da B. Cicognani, le cui edizioni bilingui gli servono da testo. Lamenta nella recente letteratura critica una certa negligenza dei precedenti storici del Nostro, come pure il difetto di un'analisi del nesso intimo tra la conversione e il sistema filosofico di Pico della Mirandola. Quindi richiamandosi al viaggio cristiano di Dante, il cui motivo principale è il conseguimento della Grazia Divina coll'apoteosi dell'uomo, realizzantesi nella gerarchia neoplatonica, quale è delineata nel concetto filosofico di Pico della Mirandola, accentua alcuni caratteri della teologia umanistica.

Se Pico della Mirandola considera l'uomo e il teatro del mondo meravigliosi, alcuni anni più tardi Erasmo di Rotterdam ne dubiterà profondamente. La filosofia di Giovanni Pico della Mirandola, importante storicamente, racchiude dei valori eterni ed un atteggiamento spirituale parimenti universale.

*

Felelős kiadó: Dr. Pálinkás László. — 3496. Franklin-Társulat nyomdája, Budapest: vitéz Litvay Ödön.

creative commons A digitális változat a MEK Egyesület (http://mek.oszk.hu/egyesulet) megbízásából, az ISZT támogatásával készült.